

УДК 711.52

JEL Classification: R1; R12; R015

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902006>

В.П. РЯБОКОНЬ, доктор економічних наук,
професор, академік НААН

Формування стійкої сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад

Мета статті - оцінити стан і намітити шляхи подальшого формування й розвитку сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний (аналіз соціальної інфраструктури), емпіричний (комплексна оцінка сучасного стану об'єкта дослідження), порівняльного аналізу (визначено проблеми і причини відмінностей в динамічному розвитку сільської поселенської мережі), абстрактно-логічний методи (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. У процесі вивчення й аналізу формування і розвитку сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад розкрито сутність сучасного стану сільської поселенської мережі, процесів децентралізації влади, створення об'єднаних територіальних громад та їх ролі у розвитку сільських територій, визначено важливі чинники, які суттєво впливають на життєдіяльність сільських ОТГ.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні і практичні положення щодо формування та розвитку сільської поселенської мережі в умовах децентралізації влади, створення і функціонування об'єднаних територіальних громад. Визначено, що одним із перспективних напрямів розвитку сільської поселенської мережі є створення в об'єднаних територіальних громадах нових соціально-економічних формувань - комунальних господарств та агломерацій.

Практична значущість. Визначено причини повільного розвитку сільської поселенської мережі та запропоновано конкретні напрями і заходи з усунення недоліків і прорахунків шляхом децентралізації влади та створення ОТГ за активної державної підтримки. Бібліогр.: 39.

Ключові слова: сільська поселенська мережа; децентралізація влади; територіальні громади; місцеве самоврядування; державна політика.

Рябоконт Василь Петрович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу соціально-економічного розвитку сільських територій, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: ecaprk@iae.kiev.ua

Постановка проблеми. Формування стійкої сільської поселенської мережі, соціально-економічних умов її розвитку разом з організаційно-технологічними особливостями аграрного виробництва, в якому основним засобом виступає земля, а предметом праці слугує сукупність сільськогосподарських культур і видів продуктивних тварин, створюють специфічний спосіб життя сільського населення, що знаходиться в основі організації аграрного виробництва, як сектору народногосподарського комплексу.

Соціально-організаційною формою історичної появи, формування й розвитку селянства під впливом значних змін у сукупності багатьох природних і суспільних чинників є українське село, яке характеризується територіальним розселенням самобутнього населення з відображенням певних особливостей соціально-побутових умов і традицій. Сільські жителі у переважній більшості проживають відособлено в оселях власної сімейної забудови у поселенській мережі.

За останні роки в українському селі відбулися значні зміни в результаті проведення структурних економічних реформ: реструктуризації земельних і майнових відносин,

створення юридично-правової бази ринкової економіки шляхом приватизації землі, майна та використання індивідуально-сімейної і колективної праці. Однак під час проведення реформ першочергова увага приділялася розвитку аграрного виробництва і відповідних виробничих відносин, тоді як питанням формування і розвитку сільської поселенської мережі відводилася другорядна роль за залишковим принципом. У кінцевому рахунку це призвело до занепаду села, що характеризується скороченням чисельності населення, негативною демографічною ситуацією, зростанням безробіття, руйнацією соціальної сфери.

У ситуації, що склалася, вирішити проблеми розвитку сільських територій можливо лише шляхом запровадження дієвої державної політики. Одним із напрямів такої політики є децентралізація влади, створення та організація роботи сільських об'єднаних територіальних громад. Від успішного здійснення цих процесів значною мірою залежить подальший розвиток сільської поселенської мережі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування і розвитку сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад досліджувалися багатьма вченими і фахівцями, серед яких: О.О. Бабінова [2], О.В. Батанов [3], О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, [4], В.В. Борщевський [25], Ю.О. Лупенко, М.І. Малік, О.Г. Булавка [28], О.П. Василенко [5], Т.І. Гладка [6], А.О. Косач [12], М.Ф. Кропивко [24], М.К. Орлатий, П.Т. Саблук [26], Ю.П. Шаров [31], О.Г. Шпикуляк [32], В.В. Юрчишин та ін.

Мета статті - оцінити стан і намітити шляхи подальшого формування й розвитку сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад.

Виклад основних результатів дослідження. Сільська поселенська мережа розташована по всій території України, де постійно проживає третина загальної кількості населення країни. Станом на початок 2017 р. сільська поселенська мережа нараховувала 28 377 сільських населених пунктів, в яких проживало 5 млн 602 тис. економічно активного населення, або 43,1%, у тому числі 5,1 млн зайнятого.

Серед зайнятого населення 68,9% працюють за наймом, 28,9% самозайняті та 1,3% - це роботодавці та безоплатно працюючі члени сім'ї. Протягом 2000-2017 рр. чисель-

ність найманих працівників у сільському господарстві скоротилася від 2,8 млн до 497,8 тис. осіб. Одним із важливих факторів, що впливають на зайнятість, є наявність у сільській місцевості суб'єктів господарської діяльності, тоді як у 34,2% населених пунктів вони відсутні.

Протягом тривалого періоду відбувається деградація українського села, наростає негативна демографічна ситуація. Щороку з карти України зникають сільські поселення. Тільки з 1991-го по 2017 р. кількість сільських населених пунктів зменшилася на 468 од. Із загальної кількості сільських населених пунктів не мали населення і не були зняті з обліку: у 2001 р. - 151; 2005 р. - 227; 2013 р. - 369 сіл.

Згідно з проведеними дослідженнями Держслужбою статистики, на початок 2014 р. на 7,2 % зменшилася (проти 1991 р.) наявність сільських населених пунктів із чисельністю населення понад 500 осіб, 17,3% сільських поселень нараховували до 50 осіб, майже у 2,5 тис. сільських населених пунктів понад 50% населення було у віці 60 років і старше, а серед усіх сільських жителів - 22,8% віком 60 років і старше й лише 18,9% - діти до 18 років. На 1 січня 2018 р. кількість сільського населення становила 13,0 млн осіб - 31,0% від загальної кількості наявного населення. З 1991-го по 2017 р. чисельність сільського населення зменшилася майже на 4 млн осіб, або на 23,5%, а на один сільський населений пункт - на 16,1%.

Процес скорочення сільського населення, його продуктивної частини, зменшення кількісного складу сільської поселенської мережі відбувається історично, і ці зміни є певною мірою об'єктивним соціально-економічним явищем. Адже село старіє, деформується його вікова та статева структура, наростають депопуляційні процеси, відсутній приріст сільського населення. Зanedбана і через відсутність необхідних коштів фактично не розвивається соціальна сфера сільських територій.

Крім того, внаслідок безробіття, постійного зростання цін і тарифів на комунальні послуги, низької заробітної плати, пенсій знижується купівельна спроможність сільських жителів, безперервно дорожчає вартість життя. Погіршується їхній життєвий рівень, більшість сімей не забезпечені прожитковим мінімумом і перебувають за межею бідності. У 2017 р. при значному підвищенні серед-

ньомісячної заробітної плати у сільському господарстві вона становила 5761 грн, або 81,1% від зарплати в цілому по економіці, 75,5 - промисловості, 92,1 - будівництва, 74,9 - транспорту, 75,5 - торгівлі, 44,7% - від фінансової та страхової діяльності.

За останні п'ять років доходи населення зменшилися на 18%, значно знизилася соціальна норма споживання газу і електроенергії для субсидіантів, більш як у 9 разів зросла ціна на газ для населення в кінці 2018-го порівняно з 2013 р. Згідно зі статистичними даними за січень-листопад виплачено 2,23 млрд грн на відшкодування витрат за оплату житлово-комунальних послуг. За 10 місяців кількість сімей, які отримали субсидії, зменшилася на 52,6%. За даними ООН понад 60% українців живуть за межею бідності, тоді як фактично їх значно більше. Україна знаходиться на останньому місці в Європі за життєвим рівнем населення. Заходи держави щодо подолання бідності поки не дають відчутних результатів. У зв'язку з цим цікавим видається досвід Китаю, де в основу стратегії покладено адресне надання допомоги бідним або точкова ліквідація бідності - «кому допомогти» і «як допомогти». Тільки за п'ять років (2012-2017) загальне число бідних знизилося на 70 млн осіб, тобто кожну хвилину на 26 бідняків ставало менше, коефіцієнт виникнення бідності знизився від 10,2 до 3,1% [36].

Зниження життєвого рівня, зокрема сільських жителів, безробіття та ряд інших факторів прискорюють міграційні процеси, причому із села вибуває економічно активна частина населення, яка має відповідну освіту і професійну підготовку. За неофіційними даними, за період незалежності з України виїхало до 10 млн осіб на роботу в інші країни. За інформацією міністра соцполітики, за кордоном на постійній основі проживає 3,2 млн українських трудових мігрантів, а від 8 до 9 млн осіб перебувають там певний період. Тільки в Польщі живуть, навчаються і працюють майже 2 млн українців.

Якщо за 2012-2015 рр. серед негромадян ЄС кількість виданих прав на постійне проживання (ППП) зросла на 20%, або на 2,6 млн шт., то серед українців - у 3,2 раза, до 500 тис. Українці вже входять у топ-5 одержувачів ППП або громадянств у 10 із 28 країн ЄС. За цей період наші громадяни посіли перше місце в ЄС за виданими ППП, а за громадянством перемістилися з 21 на 8-е

місце [9]. За даними соціологічної групи «Рейтинг», 35% наших співвітчизників бажають назавжди виїхати з України, а серед молоді у віці 18-35 років на постійне місце проживання за кордон виїхало б 54%. Також серед тих, хто бажає перебратися в іншу країну, значно вищий відсоток осіб з вищою освітою і високим рівнем достатку порівняно з тими, хто має намір залишитися. Викликають стурбованість настрої школярів, значна частина яких пов'язує своє майбутнє із заробітчанством за кордоном. Проведені опитування Інститутом соціології показали, що більше всього люди бояться росту цін - 81%, невивплати зарплати і пенсій - 60, безробіття - 73% [35].

Згідно з проведеним нещодавно дослідженням міжнародного кадрового порталу Head Huntez за кордоном готові працювати 92% опитаних українців. Головними мотивами для 58% із них є високі заробітки, для 37% - відсутність прийнятної роботи в регіоні. Причому 65% респондентів готові працювати не за спеціальністю, а понад 30% - на більш низьких посадах, ніж удома. Іноземні роботодавці пропонують робітникам до семи і більше українських зарплат у місяць. При цьому крім заробітної плати від 2 тис. дол. США приїжджим працівникам надається безоплатне проживання. У 2017 р. на OLX були опубліковані пропозиції про роботу в трьох десятках країн, із них 77% усіх вакансій припадало на Польщу. В грудні 2018 р. порівняно з аналогічним періодом 2017 р. на 13% зросла кількість пропозицій на роботу в Німеччині, куди з України перебираються програмісти, будівельники, рітейлери, робітники і медики. Варто зазначити, що 44% вакансій від усіх пропозицій для українців - це айтішники.

Звідси, загалом серед бажаючих виїхати превалюють запити економічного спрямування. У 2017 р. трудовими мігрантами через міжнародні платіжні системи в Україну було перераховано 9,3 млрд дол. США. Ще, за різними оцінками, 4-5 млрд дол. США вони завезли готівкою. Характерно, що цей показник фактично зрівнявся за 10 місяців 2018 р. із виручкою від усіх експортних продажів агропромислової продукції (14,4 млрд дол. США) [35].

Безперечно, масова міграція працездатних кваліфікованих кадрів за кордон негативно впливає на подальший розвиток вітчизняної економіки. Вже зараз для України

це постало серйозною загрозою, якщо кількість працездатного населення й надалі скорочуватиметься. Тому першочерговим завданням для держави є вжиття заходів із підвищення заробітної плати працюючим, створення конкурентоспроможних робочих місць, а також пошуку додаткових мотиваційних факторів, які б сприяли зменшенню відтоку кадрів усіх рівнів.

Це стосується безпосередньо й аграрного сектору, оскільки, як уже зазначалося, чисельність сільського населення з року в рік зменшується, села вимирають, найбільш продуктивна частина трудових ресурсів вибуває з сільської поселенської мережі.

Разом із тим селянство протягом багатовікового історичного розвитку цивілізованого суспільного буття традиційно посідало і посідає досить важливе місце як найдавніша спільнота, безпосередньо пов'язана з сільськогосподарським виробництвом. Його трудова діяльність відіграє важливу роль у стійкому створенні продовольчих ресурсів для забезпечення потреб населення країни, гарантування її продовольчої безпеки у світовому ринковому просторі.

На сьогоднішньому етапі забезпечення харчовими продуктами населення як України, так і інших держав першочерговим завданням кожної нації постає запобігання негативним наслідкам насування на світову спільноту продовольчої кризи, яка водночас із поглибленням енергетичної і фінансової криз набуває дедалі більшої гостроти.

Продовольча криза стала явищем резонансного характеру в планетарному розвитку суспільного буття, швидше - системного посилення жорсткості різноманітних умов, тісно пов'язаних із процесом відтворення продовольчих ресурсів для забезпечення наростаючої світової чисельності населення. Ситуація, що склалася на світовому просторі з продовольством, безпосередньо стосується й України. З одного боку, продовольча криза не минула і нашу країну, а з іншого - в Україні наявні реальні можливості для нарощування виробництва та експорту зокрема зерна. У 2018 р. урожай зернових сягнув майже 70,1 млн т. Загалом по економіці 70 млн т - це 12% від ВВП, 15 млрд дол. США за середніми світовими цінами на зерно, понад 80% золотовалютних резервів, а також 40% виручки за експорт продукції [9]. Як стверджують вітчизняні і міжнародні експерти, за умови вкладання відповідних ін-

вестицій у перспективі урожай зернових можна довести до 80 млн т і більше, тим самим увійшовши до важливих постачальників продовольства на світовий ринок.

За часи незалежності України в агропромисловому секторі в результаті проведених структурних економічних реформ були закладені основи соціально-економічних змін у відносинах власності, формуванні багатокладної економіки, розвитку демократизації господарювання, переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки.

Здійснено глибокі перетворення в земельних відносинах, завершено роздержавлення земель сільськогосподарського призначення, сформовано землі запасу та резервного фонду. Для ведення особистого селянського господарства у приватну власність і користування громадян передано 5,6 млн га сільськогосподарських угідь, для ведення фермерського господарства - 4,44 млн га, на одного сільського жителя припадає 3,24 га угідь і 2,46 га ріллі.

На базі реформованих колективних сільськогосподарських підприємств створено приватно-орендні господарства, сільськогосподарські підприємства, селянські (фермерські) господарства та інші організаційно-правові структури.

На аграрний сектор, який охоплює сільське господарство, харчову і переробну промисловість, припадає 45% економіки держави, він формує майже три чверті роздрібного товарообороту, 10,2% валового внутрішнього продукту. Тут щорічно створюється 30% зведеного бюджету країни, 41% становить експорт агропродовольчої продукції, кожен другий долар валютної виручки надходить від аграрного сектору.

Під впливом комплексу організаційно-економічних та ряду інших факторів у країні першочергове значення надається пріоритетному розвитку виробничої сфери, створенню умов для нарощування обсягів та підвищення ефективності агропромислового виробництва. І це закономірно, оскільки результативність діяльності аграрної економіки значною мірою впливає на розвиток інших галузей народногосподарського комплексу.

Однак внаслідок допущених прорахунків у проведенні аграрної реформи, порушення міжгалузевого еквівалентного обміну, поглиблення диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію набули

стійкої тенденції негативні процеси, що призвело до значного зниження платоспроможності населення і зумовило істотне зменшення обсягів споживання основних продуктів харчування, перехід його за межі мінімальних фізіологічних норм. Більше половини сімейного бюджету (58,9%) сільських домогосподарств витрачається на продовольчі товари. Сільські жителі в середньому за місяць недовживали 3,1 кг м'яса і м'ясопродуктів, 167 кг молока і молокопродуктів, 2,8 кг фруктів. З 1990-го по 2016 р. річний обсяг споживання м'яса на одну особу зменшився на 24,7%, молока - на 43,9, риби і рибних продуктів - на 45,2%. Український прожитковий мінімум в три рази нижчий за встановлений ООН стандарт бідності.

Разом із тим згортання державного регулювання ринкового середовища, різке послаблення державних контрольних функцій у забезпеченні матеріально-технічними ресурсами агропромислового виробництва призвели до значного зниження його ефективності, загострилася соціальна напруга на селі.

Фактично призупинено системне відновлення спожитих засобів у соціальній сфері села, на розвиток якої виділяються кошти за залишковим принципом. Так, Державною цільовою програмою на 2015 р. передбачалося вирішення комплексу заходів із розвитку соціальної сфери сільських поселень, зокрема було поставлено завдання - зберегти сільські населені пункти та забезпечити їх об'єктами соціальної інфраструктури. Фактично із запланованих на соціальний розвиток сільських територій коштів було виділено лише 12,4%, у тому числі на житлове будівництво і комунальне господарство - 11,2%, освіту - 59,2, медицину - менше 1, автомобільні дороги - 6,2%.

За період з 2000-го по 2016 р. кількість загальноосвітніх навчальних закладів зменшилася на 25%, кількість учнів - на 47,4%, а кількість учнів із розрахунку на 10 тис. населення - на 35,8%. Кількість закладів культури і бібліотек зменшилася відповідно на 2,2 тис.

У 2016 р. порівняно з 1990 р. введено в експлуатацію лише 17,7% житла, 9,7 - дошкільних закладів, 2,1 - учнівських місць, 12,8 - ліжок у лікарняних закладах, 2,6% - місць у закладах культури.

Верховна Рада України прийняла відповідні законодавчі акти, зокрема щодо реформування освіти, медицини, пенсійної сфери.

Однак позитивних результатів цих реформ ще потрібно дочекатися.

Подальший розвиток сільської поселенської мережі значною мірою залежатиме від успішного проведення децентралізації влади, завершення процесу створення й організації роботи сільських об'єднаних територіальних громад.

Розпочинаючи з 2014 р., створюється та поступово реалізується законодавчо-нормативна база реформування управління соціально-економічним розвитком держави в напрямі децентралізації влади, яка передбачає: 1) передачу більшості повноважень від центральних органів виконавчої влади на рівень територіальних громад і закріплення за ними достатніх фінансових ресурсів; 2) чітке розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також між різними рівнями органів місцевої влади; 3) посилення відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед виборцями і державою.

Організація місцевого самоврядування шляхом утворення територіальних громад закріплена Конституцією України, в якій наведене визначення територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення.

У зв'язку з цим виникає гостра потреба в удосконаленні методів управління як економікою країни в цілому, так і суб'єктами підприємницької діяльності та соціальної інфраструктури сільських територій зокрема. Причому в багатьох випадках має відбуватися перехід від жорсткої командно-адміністративної системи управління до олігополітичної, що виражається у координації діяльності усіх соціально-економічних структур як у межах окремого регіону, так і держави в цілому [18].

Паралельно з перебудовою системи управління виробничою сферою сьогодні постало питання децентралізації влади шляхом реформування місцевого самоврядування. Прийнятий Верховною Радою Закон України «Про добровільні об'єднання територіальних громад» передбачає об'єднати 10 279 сільських рад у 1200-1500 територіальних громад.

Конституцією України (ст. 143) територіальні громади села, селища наділені широкими повноваженнями. Так, вони безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що наявне в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації й установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Конституційне визначення сутності територіальної громади потребує більш поглибленого наукового вивчення як питань реалізації функцій та повноважень територіальної громади в сучасних умовах державотворення, так і перспектив подальшого розвитку територіальної громади як такого суб'єкта.

Важливими чинниками, які суттєво впливають на життєдіяльність сільських ОТГ, є підвищення ефективності виробництва, доступ до джерел фінансування, розвиток підприємництва, забезпечення зайнятості, створення необхідних умов для формування соціальної інфраструктури сільських територій з метою надання населенню необхідних соціальних послуг.

Водночас необхідність удосконалення інституційного забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій за допомогою територіальних громад зумовлена потребами оновлення українського суспільства на засадах загальнолюдських цінностей, що вимагає принципово нових підходів до суспільної політики держави зважаючи на її загальноєвропейський вибір. Отже, звідси, теоретичні та практичні розробки української моделі сільської територіальної громади є нагальним завданням сьогодення.

У 2015-2017 рр. створено 734 об'єднаних територіальних громад, до складу яких входило 8049 сіл і селищ (26,6%). Із них 1550 сільських населених пунктів відносяться до міських ОТГ (19,0%), 2846 - до селищ-

них (35,0%), 3653 - до сільських ОТГ (46%). Чисельність населення об'єднаних територіальних громад становила 6,4 млн осіб, або 18 % від загальної кількості населення України. З них 2,7 млн - населення сільських ОТГ (42,2 %), майже 2 млн - селищних (31,2 %) і 1,7 млн - міських ОТГ (26,6 %).

У 2018 р. нараховувалося 876 об'єднаних територіальних громад з чисельністю населення 9 млн осіб, або 25,5% від загальної кількості населення України. Всього було об'єднано 4010 територіальних громад, що становить 36,6 % від загальної кількості рад базового рівня. 6942 територіальні громади залишаються поки що необ'єднаними.

У селищах і селах, які не є адміністративними центрами, нараховується 2565 старост, на кожного з яких припадає майже 1,5 тис. населення.

За період з 2014-го по 2018 р. у 41,5 раза (від 0,5 до 20,75 млрд грн) зростає державна підтримка на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури. У зведеному бюджеті України частка місцевих бюджетів становить 51,5%.

Актуальним залишається питання не тільки накопичення фінансових ресурсів ОТГ, а й офіційного і справедливого їх розподілу в межах старостинських округів з метою уникнення соціальної напруги та конфліктних ситуацій. На цей рахунок можна погодитися з пропозиціями, щоб, по-перше, розподіляти частину загального бюджету ОТГ серед внутрішніх громад сіл, селищ старостинських округів, по-друге, формувати фонд громад сіл, селищ на території старостинського округу, а також запроваджувати такий інструмент доступу сільських громад до фінансових ресурсів, як бюджет участі (громадський бюджет), що дасть можливість членам громад отримувати відповідні кошти з місцевих бюджетів ОТГ на реалізацію власних проектів [37].

Успішне функціонування сільських територіальних громад залежить від наявності достатнього фінансування, складовими якого є: фінансові ресурси, передані центральними органами влади в процесі децентралізації, міжнародні гранти, благодійні внески, податки і збори. У статті 142 Конституції України зазначено, що «матеріальною і фінансовою складовою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних

громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад». При цьому найважливішим фактором наповнення бюджету сільських територіальних громад є земельні ресурси, особливо в умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування.

Однак передача земель сільськогосподарського призначення з державної в комерційну власність сільських територіальних громад до цього часу не проведена. І це незважаючи на те, що Кабінет Міністрів України видав розпорядження про передачу земельних ділянок сільгосппризначення держвласності в комунальну власність ОТГ. Поки що зростають лише надходження податків і зборів до бюджетів міст, а сільські територіальні громади реальних змін у фінансуванні не відчули. У 2016 р. порівняно з 1999-м валова додана вартість у сільському господарстві збільшилася в рази, тоді як частка доходів сільських бюджетів у доходах зведеного бюджету коливалася від 0,8 до 1,8%. За багато років не було розширено податкову базу наповнення сільських бюджетів, хоча потенційно можливості були. У 2017 р. надходження від продажу землі до місцевих бюджетів порівняно з 2007 р. зменшилися на 1,58 млрд грн. Землі, які знаходяться в межах населених пунктів, уже фактично продані.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України об'єднаним територіальним громадам повинно бути передано на першому етапі 760 тис. га сільськогосподарських земель державної власності, які знаходяться за межами населених пунктів і щодо яких проведено інвентаризацію. При цьому ще більша частина земель документально не підготовлена до передачі. За умови позитивного вирішення цих питань на порядок зростуть надходження від місцевих бюджетів. Адже в державній власності сьогодні нараховується близько 10 млн га земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, залучення яких у господарський оборот в інтересах місцевого населення було б важливим фактором як сільського розвитку, так і диверсифікації сільської економіки [38].

Формування сільських об'єднаних територіальних громад являє собою динамічний процес взаємодії з різними соціальними групами. Так, важливу роль у соціально-економічному розвитку сільських населених

пунктів покликані відігравати органи самоорганізації населення, які відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» включені в систему місцевого самоврядування. Статус органів самоорганізації населення (ОСН) визначений окремим законодавчим актом. Також можуть створюватися неформалізовані органи самоорганізації населення (сільський актив, рада квартальних, рада старійшин тощо).

Завдання ОТГ - об'єднати усі формальні й неформальні організації та групи з метою підвищення активності та взаємодії їх членів у процесі підготовки і реалізації заходів щодо задоволення інтересів і потреб як поселенської мережі в цілому, так і окремо її жителів.

Вчені-економісти О. Бородіна та І. Прокопа пропонують розглядати сільський розвиток на базі громад як модель, в якій цілеспрямована зміна всіх найважливіших чинників розвитку села планується, проводиться та контролюється самими громадами за сприяння держави [4]. Дійсно, розвиток села за допомогою територіальних громад передбачає діяльність, яка дає можливість сільським мешканцям впливати на суспільну мотивацію підтримки села та поглиблювати усвідомлення локальних потреб суспільства, а також допомогти селу подолати соціальну ізоляцію та, відповідно, отримати вільний доступ до інформації та послуг.

Заслугує на увагу запропонована вченими НААН Я.М. Гадзалом та В.М. Жуком селозберігаюча Модель розвитку аграрного підприємництва і сільських територій, соціально-економічна сутність якої «включає відповідно адміністративно-територіальний устрій, державну аграрну, податкову, соціальну, інвестиційну та іншу політику, масове розгортання наукового та громадського довіри, що забезпечує збереження села, функціонування там відповідального підприємництва та гідних умов проживання і розвитку людини» [10].

На сучасному етапі чітко окреслюються дві тісно пов'язані проблеми - з одного боку, в українському селі потребує виконання великий обсяг організаційно-економічних заходів та матеріало- і трудомістких робіт зі створення й розвитку високопродуктивного сільського господарства, а з іншого - на селі в наявності чимало трудових ресурсів, не зайнятих продуктивною працею. Значна їх частина, що згадувалося, в пошуках зайня-

тості та заробітку для існування емігрує в інші країни.

У зв'язку з цим назріла реальна доцільність створення із наявних сільських жителів працездатного віку в об'єднаних територіальних громадах комунальних підприємств для здійснення комплексу будівельно-монтажних та інших видів робіт щодо будівництва мережі сучасних доріг, виробничо-технологічних комплексів у суспільному секторі аграрного виробництва, об'єктів соціально-культурного призначення, а також різних господарських приміщень і споруд для приватних формувань і господарств населення, широкого надання комунальних послуг селянам. Створення і діяльність комунальних підприємств можливі за істотної підтримки держави та банківської системи фінансування цих формувань. Однією з важливих умов успішного функціонування таких сільських структур є забезпечення високої оплати праці їх членів, не нижче рівня оплати кваліфікованих робітників провідних промислових галузей. Зважаючи на великий обсяг різновекторного характеру будівельно-монтажних та інших видів робіт, в ОТГ повинні бути створені проектно-архітектурні структури для розробки проектів. Така форма організації соціально-економічної перебудови і розвитку сільських територій має стати пріоритетним напрямом нової аграрної політики держави, важливим засобом подолання безробіття сільського населення, значного підвищення його добробуту та культурно-побутового рівня.

Важлива роль і значення українського села в розвитку економіки країни потребує розроблення на державному рівні стратегії перспективного розвитку всієї сільської поселенської мережі з визначенням пріоритетних галузей та їх інтеграційного розвитку, переведення агропромислового виробництва на інноваційну модель.

Нині уже існують непоодинокі приклади впровадження такого підходу в практику роботи як об'єднаних територіальних громад, так і внутрішніх громад у рамках ОТГ. Так, визначивши в своїй діяльності стратегічним напрямом ягідно-фруктове виробництво, Снітківська сільська рада на Вінниччині з метою забезпечення зайнятості та покращення добробуту селян розірвала договір оренди земель запасу та резерву з агрохолдингом і передала їх фермерському господарству, яке зобов'язалося закласти сад і плантації ягід на

своїх землях, а також на пайових землях і в особистих селянських господарствах. Спільно з сільрадою була визначена і сформована необхідна інфраструктура - будівництво водогону, створення потужностей для зберігання свіжозамороженої продукції, сушильних камер. Такий стратегічний підхід дав змогу створити необхідні умови для росту економіки і соціально-економічного розвитку села на відміну від існуючої мінімальної орендної плати 100-200 грн на соціальні потреби. А Глибоцька ОТГ Чернівецької області при обговоренні стратегії розвитку вирішила відкрити в депресивному селі Михайлівка сироварню для переробки молока із сільських дворів. З цією метою було створено молочарський кооператив, виділено приміщення під сироварню, а також бюджетні кошти, розроблено проекти, за грантові кошти від міжнародних організацій придбано необхідне для сироварні обладнання [8].

У Барському районі Вінницької області усі сільські громади розробили і затвердили на сесіях Плани перспективного розвитку підвідомчих територій на 2019-2021 рр., в яких визначені конкретні заходи і терміни з формування і розвитку об'єктів соціальної інфраструктури (будівництво і ремонт шкіл, дитячих садків, амбулаторій, системи опалення та водопостачання, спортивних майданчиків із синтетичним покриттям «штучна трава», облаштування будинків культури, ремонт автодоріг між селами і т.ін.).

Оскільки діяльність громадських виробничих формувань має різновекторний характер, їх доцільно об'єднати на рівні держави, створивши центральний відомчий розпорядчо-управлінський орган. До його функцій слід віднести розроблення стратегії розвитку сільських поселень, проектів створення матеріально-технічної бази, визначення загальної потреби матеріальних ресурсів для забезпечення діяльності усіх первинних формувань, налагодження підготовки кадрів масових професій, системи замовлень на виконання робіт щодо будівництва виробничих приміщень, об'єктів соціальної інфраструктури.

У країні дедалі більшого розвитку набувають процеси, пов'язані з формуванням суспільного усвідомлення об'єктивної необхідності соціально-економічної і техніко-технологічної перебудови сільської поселенської мережі, її аграрної сфери виробництва у пріоритетну галузь народногосподар-

ського комплексу. Варто зазначити, що у різний час здійснено ряд спроб стосовно опрацювання організаційно-економічних програм відродження й розвитку українського села і сільськогосподарського виробництва. Проте їх основні положення, як і ряду законодавчих і нормативних актів, здебільшого залишилися не реалізованими.

Враховуючи надзвичайно важливе значення селянства та роль аграрної сфери виробництва у забезпеченні людської спільноти високоякісними харчовими продуктами, розвиток визначальних факторів життєдіяльності людей об'єктивно потребує постійного відтворення належних умов для їх ефективного функціонування. Нині це стає важливою складовою формування нової державної аграрної політики в Україні. Основна її сутність повинна бути спрямована на законодавче схвалення та організацію практичного здійснення глибокої перебудови українського села у напрямі створення і розвитку пріоритетної сфери забезпечення всіх жителів країни високоякісними продовольчими ресурсами і переробної промисловості сировиною, входження її до переліку провідних держав із формування продовольчого достатку населення.

За цих умов важливим перспективним напрямом розвитку сільської поселенської мережі має стати створення в структурі об'єднаних територіальних громад нових соціально-економічних формувань - агломерацій, в яких тісно поєднуються організаційно-технологічна діяльність сільських поселень у зоні виробництва сільськогосподарської продукції, організації її заготівлі, транспортуванні та зберіганні із сферою промислової переробки, випуску та реалізації готових до споживання харчових продуктів. Тут особливого значення набуває створення в межах конкретної поселенської структури соціально-побутової зони, де розміщуються здебільшого котеджний житловий фонд, повний набір необхідних об'єктів соціальної інфраструктури - дошкільні, шкільні, медично-оздоровчі заклади, торговельні, побутові, обслуговуючі, спортивно-розважальні та інші організації.

В агломераційних формуваннях потрібно організовувати виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, її безвідходної переробки для випуску високоякісних продовольчих товарів. Разом із тим слід передбачити забезпечення комфортних

умов праці й відпочинку всіх працюючих та їхніх сімей.

Формування нових територіально-поселенських агломерацій повинно здійснюватися на засадах застосування перспективних матеріально-ресурсних засобів та інноваційних технологій. У зв'язку з цим в процесі децентралізації необхідне поглиблення теоретико-методологічних досліджень створення і функціонування агропромислово-соціальних агломерацій, розробки проектів практичної реалізації виробничо-соціальної перебудови українського села.

Сутність соціально-економічної, техніко-технологічної й архітектурно-композиційної забудови, нового змістовного наповнення сільських поселень полягає у прагненні досягти об'єднання в одне ціле населених пунктів, пов'язаних між собою інтенсивними господарськими, трудовими, організаційно-технологічними і культурно-побутовими зв'язками. Агломераційні формування відображають територіальну концентрацію аграрного і промислового виробництва, спрямовану на розташування виробничо-технологічних, житлово-побутових, адміністративно-культурних, освітньо-оздоровчих секторів суспільного життя в межах існуючих нині сільських територій.

Створення комплексних агропромислових агломерацій має здійснюватися водночас із їх соціальним розвитком. Тільки забезпечення всіх категорій працівників нових виробничих структур належними житлово-комунальними умовами, сучасним медичним обслуговуванням, культурно-освітніми закладами дасть можливість одержання необхідних успіхів у кожному виробничому секторі. Розв'язання цього важливого завдання можливе за умов кадрового забезпечення, а підготовку кадрів необхідно розпочати вже в ближчій перспективі.

Так, йдеться про створення в процесі децентралізації нових форм територіальної концентрації аграрного і промислового виробництва у поєднанні з гармонійним розвитком соціально-побутових надбань людської спільноти.

Заслужують на увагу виокремлені в наукових дослідженнях [4, 31, 32], три основні блоки суспільної політики щодо розвитку сільської поселенської мережі за допомогою сільських об'єднаних територіальних громад: політико-правові, соціально-економічні та соціокультурні, які визначатимуть зміст сільського розвитку шляхом утворення громад.

З огляду на це уможлиблюється розгляд ознак такого розвитку, зокрема політико-правового, що забезпечує легітимну основу суб'єктності сільської територіальної громади; соціально-економічного, що створює матеріальну основу життєдіяльності сільської територіальної громади; соціокультурного, що формує ідейно-ціннісну основу функціонування сільської територіальної громади як соціальної спільноти. Кожна із цих ознак зумовлена різними факторами, аналіз яких і дає можливість виокремити необхідні підходи у створенні та реалізації заходів щодо розвитку села за допомогою сільських громад у конкретних політичних, соціальних, економічних і культурних умовах.

Особливе значення для розвитку сільських територій має реалізація Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р., основними принципами якої є: впровадження соціальних стандартів і нормативів проживання та праці населення у сільській місцевості; запровадження комплексних заходів із заохочення молоді до організації та ведення фермерських та інших господарств сімейного типу; збільшення пільгового кредитування сільського житлового будівництва; забезпечення сільських населених пунктів дорогами і під'їздами з твердим покриттям; здійснення будівництва, реконструкції та капітального ремонту мереж водопостачання і водовідведення, газових мереж та мереж електропостачання, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, фізкультурно-оздоровчих, спортивних та медичних закладів; продовження роботи з гармонізації національного законодавства з вимогами СОТ та ЄС, що сприятиме розвитку та адаптуванню сільської місцевості до європейських стандартів.

Висновки. Головною складовою у розбудові економіки держави виступає комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку виробництва та поселенської мережі на основі формування належ-

ного екологобезпечного середовища проживання, праці та відпочинку населення.

Поглиблений аналіз історизму формування і розвитку стійкої сільської поселенської мережі, її соціального наповнення слугує підставою для обґрунтування на довгостроковий період перспективних напрямів докорінної перебудови цієї надзвичайно важливої сфери суспільного буття. Активну роль у цьому процесі покликана відіграти децентралізація влади, створення сільських об'єднаних територіальних громад, підвищення ролі та значимості на сучасному етапі місцевого самоврядування.

Формування стійкої селянської поселенської мережі та сільських об'єднаних територіальних громад вимагає проведення ефективної державної політики - потужного чинника не тільки економічного, а й соціального розвитку сільських територій.

Реалізація державної аграрної політики й проведення аграрної реформи будуть успішними і дадуть позитивні результати лише за обставин розв'язання соціальних проблем на селі, створення реальних умов для істотного поліпшення життєвого рівня населення. Разом із тим визначальним у розвитку соціальної сфери та важливим джерелом забезпечення істотних змін у соціальних умовах працівників села, безперечно, є розвиток виробничої сфери, створення конкурентоспроможного високоефективного аграрного виробництва. Основною сутністю визначення стратегії розвитку агропромислових галузей як складових господарської системи країни повинен бути комплексний характер розв'язання економічних і соціальних проблем. Їх важливість потребує розв'язання не в черговому порядку - спочатку економічні, а потім соціальні, а вимагає надати кожній із них пріоритетного значення, з позачерговою здійснення відповідних заходів протягом тривалого часу. Тобто проблема розвитку стійкої сільської поселенської мережі може бути успішно вирішена при врахуванні усіх соціально-економічних факторів у їхньому діалектичному поєднанні та взаємозв'язку.

Список бібліографічних посилань

1. Аграрний устрій України : наукове видання / за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 72 с.
2. Бабінова О. О. Державна регіональна політика і регіональний розвиток: сучасні реалії України та європейський досвід. Київ : Фенікс, 2011. 263 с.

References

1. Lupenko, Yu.O. & Kropyvko, M.F. (Eds.) (2017). *Ahrarnyi ustrii Ukrainy : naukove vydannia [Agrarian system of Ukraine: scientific publication]*. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
2. Babinova, O.O. (2011). *Derzhavna rehionalna polityka i rehionalnyi rozvytok: suchasni realii Ukrainy ta yevropeiskyi dosvid [State regional policy and regional development: modern realities of Ukraine and European experience]*. Kyiv: Feniks [In Ukrainian].

3. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Юрид. думка, 2010. 656 с.

4. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект). *Економіка України*. 2014. № 4. С. 55-73.

5. Василенко О. П., Дяченко М. І. Децентралізація влади і її наслідки для громади. URL : http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/36.pdf.

6. Гладка Т. І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 12. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?%20op=1&z=937>.

7. Дзеркало тижня. Вип. 11 від 24.03.2018 р.

8. Дзеркало тижня. Вип. 16 від 28.04.2018 р.

9. Дзеркало тижня. Вип. № 50 від 28.12.2018.

10. Жук В. М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України : наукова доповідь. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 128 с.

11. Конституція України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

12. Косач А. О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8. С. 16-21.

13. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища : Закон України від 09.02.2017 р. № 1848-УШ. *Голос України* від 11.03.2017 № 45. *Офіційний вісник України* № 23 від 21.03.2017 р.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо організації проведення перших виборів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 04.09.2015 р. № 676. *Голос України* від 06.10.2015 р. *Офіційний вісник України* від 16.10.2015 р.

15. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : Закон України від 31.08.2015 р. № 2217а. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

16. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-УПІ. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

17. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-УПІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

18. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 02.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/print1394882263968161>.

19. Про порядок формування стратегій об'єднаних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р.

20. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. *Голос України*. 2014. 23 лип.

21. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. 11 квітня.

22. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р. *Урядовий кур'єр*. 2015.

23. Рарок Л. А., Рарок О. В. Мережева модель - прогресивна форма управління соціально-економічним розвитком сільських територій в умовах децентралізації влади. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету* / за ред. В. В. Іванишина. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 228-240.

24. Розвиток саморегулювання та самоорганізації в АПК України / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2014. 44 с.

25. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : монографія / наук. ред. В. В. Борщевський ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2012. 216 с.

26. Саблук П. Розвиток сільських територій - запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 21-23.

3. Batanov, O.V. (2010). *Munitsypalna vlada v Ukraini: problemy teorii ta praktyky : monohrafiia [Municipal authorities in Ukraine: problems of theory and practice: monograph]*. Kyiv: Yuryd. dumka [In Ukrainian].

4. Borodina, O.M. & Prokopa, I.V. (2014). *Ahrarnyi rozvytok i samorozvytok hromad: modernizatsiia cherez vzaiemnu adaptatsiiu (teoretyko-metodolohichniy aspekt) [Agrarian development and self-development of communities: modernization through mutual adaptation (theoretical and methodological aspect)]*. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 55-73 [In Ukrainian].

5. Vasylenko, O.P. & Diachenko, M.I. (2018). *Detsentralizatsiia vlady i yii naslidky dlia hromady [Decentralization of power and its consequences for the community]*. Retrieved from: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/36.pdf [In Ukrainian].

6. Hladka, T.I. (2015). *Detsentralizatsiia vlady v Ukraini yak zasib posylennia demokratiï ta pidvyshchennia yïi stabilnosti [Decentralization of power in Ukraine as a means of strengthening democracy and increasing its stability]*. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 12. Retrieved from: <http://www.dy.nauka.com.ua/?%20op=1&z=937> [In Ukrainian].

7. Dzerkalo tyzhnia [Mirror of the week]. (2018). 11 [In Ukrainian].

8. Dzerkalo tyzhnia [Mirror of the week]. (2018). 16 [In Ukrainian].

9. Dzerkalo tyzhnia [Mirror of the week]. (2018). 50 [In Ukrainian].

10. Zhuk, V.M. (2017). *Obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia v selozberihaiuchii modeli ahrarnoho ustroiu Ukrainy : naukova dopovid [Turning of agricultural lands in a rural-preserving model of the agrarian system of Ukraine: a scientific report]*. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].

11. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [In Ukrainian].

12. Kosach, A.O. (2016). *Teoretychni aspekty vplyvu protsesiv detsentralizatsii na ekonomichnyi rozvytok krainy [Theoretical aspects of the influence of decentralization processes on the country's economic development]*. *Aktualni problemy ekonomiky*, 8, pp. 16-21 [In Ukrainian].

13. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo statusu starosty sela, selyshcha : Zakon Ukrainy vid 09.02.2017 r. № 1848-Ush [On amendments to some laws of Ukraine regarding the age of the village, settlement: Law of Ukraine of 09.02.2017, No. 1848-US]. (2017). Holos Ukrainy, 45 [In Ukrainian].*

14. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv shchodo orhanizatsii provedennia pershykh vyboriv mistsevykh rad ta silskykh, selyshchnyykh, miskykh holiv : Zakon Ukrainy vid 04.09.2015 r. № 676 [On amendments to certain legislative acts concerning the organization of the first elections of local councils and village, town and city mayors: Law of Ukraine dated 04.09.2015, No. 676]. (2015). Holos Ukrainy, 06.10.2015 [In Ukrainian].*

15. *Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady) : Zakon Ukrainy vid 31.08.2015 r. № 2217a [On amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power): Law of Ukraine dated 31.08.2015, No. 2217a]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 [In Ukrainian].*

16. *Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 r. № 157-UPI [On voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine dated 05.02.2015, No. 157-UPI]. Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19 [In Ukrainian].*

17. *Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 156-UIP [On the principles of state regional policy: Law of Ukraine dated 05.02.2015, No. 156-UIP]. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19 [In Ukrainian].*

18. *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 02.05.1997 r. № 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated 02.05.1997, No. 280/97-BP]. Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/print1394882263968161 [In Ukrainian].*

27. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, В. В. Юрчишин та ін. ; за ред. чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 320 с.
28. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Булавка та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 74 с.
29. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування / А. П. Павлюк та ін. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD-Teritor_alna-gromada-103fe.pdf.
30. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. П. Рябоконт та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 84 с.
31. Шаров Ю. П., Сухінін Д. В. Муніципальні послуги: шлях до високої якості : монографія. Мелітополь : ВД ММД, 2008. 136 с.
32. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.
33. Шумляєва І. Д. Функціональна характеристика діяльності територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2013. № 2 (2). С. 83-89.
34. Lemann N. The myth of community development. *New York Times Magazine*. 2005. January 9.
35. «2000» 25.01.2019.
36. «2000» 28.12.2018.
37. «2000», № 16, 20.04.2018 р.
38. «2000», № 35, 13.10.2017 р.
39. «2000», № 41, 10.11.2017 р.
19. Pro poriadok formuvannia stratehii obiednanykh terytorialnykh hromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.11.2015 r. [On the procedure for formation of strategies for united territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 11.11.2015] [In Ukrainian].
20. Pro spivrobotnytstvo terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy vid 17.06.2014 r. № 1508-VII [On cooperation of territorial communities: Law of Ukraine dated 17.06.2014, No. 1508-VII]. (2014). *Holos Ukrainy*, 23 [In Ukrainian].
21. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 r. № 333-r [On approval of the concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 1.04.2014, No. 333-p]. (2014). *Uriadovyi kurier*, 11 kvitnia [In Ukrainian].
22. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.09.2015 r. №995-r [On approval of the Concept for rural development: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 23.09.2015, No. 995-p]. (2015). *Uriadovyi kurier* [In Ukrainian].
23. Rarok, L.A. & Rarok, O.V. (2015). Merezheva model - prohresyyna forma upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vlady [Network model - progressive form of management of socio-economic development of rural areas in conditions of decentralization of power]. *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnogo ahrarno-tekhnichnoho universytetu*, pp. 228-240 [In Ukrainian].
24. Lupenko, Yu.O., Kropyvko, M.F., et al. (2014). *Rozvytok samorehuliuivannia ta samoorhanizatsii v APK Ukrainy [Development of self-regulation and self-organization in the agroindustrial complex of Ukraine]*. Yu.O. Lupenko & M.F. Kropyvko (Eds.). Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
25. Borshchevskiy, V.V. (Ed.) (2012). *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh prioritytetiv Ukrainy : monohrafiia [Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine: monograph]*. Lviv: Ін-т регіональних досліджень [In Ukrainian].
26. Sabluk, P. (2006). Rozvytok silskykh terytorii - zaporuka vidrodzhennia ahrarnoi Ukrainy [Development of rural areas - a pledge of the revival of agrarian Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 5 pp. 21-23 [In Ukrainian].
27. Borodina, O.M., Prokopa, I.V., Yurchshyn, V.V., et al. (2012). *Sotsioekonomichni rozvytok silskoho hospodarstva i sela: suchasnyi vymir [Socioeconomic development of agriculture and rural areas: a modern dimension]*. O.M. Borodina (Ed.). Kyiv: Ін-т екон. та прогнозув. [In Ukrainian].
28. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Bulavka, O.H., et al. (2013). *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2020 roku [Strategic directions of sustainable development of rural territories for the period till 2020]*. Yu.O. Lupenko & O.H. Bulavka (Eds.). Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
29. Pavlyk, A.P., et al. (n.d.). Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannia [Territorial community as the basic link of the administrative-territorial structure of Ukraine: problems and perspectives of reformation]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD-Teritor_alna-gromada-103fe.pdf [In Ukrainian].
30. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., Riabokon, V.P., et al. (2017). *Formuvannia sotsialnoho kapitalu v instytutsiinomu mekhanizmi ahrarnoho rynku [Formation of social capital in the institutional mechanism of the agrarian market]*. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
31. Sharov, Yu.P. & Sukhinin, D.V. (2008). *Munitsypalni posluhy: shliakh do vysokoi yakosti : monohrafiia [Municipal services: the path to high quality: a monograph]*. Melitopol: VD MMD [In Ukrainian].
32. Shpykuliak, O.H. (2009). *Instytutsii ahrarnoho rynku : monohrafiia [Agrarian market institutions: monograph]*. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
33. Shumliaieva, I.D. (2013). Funktsionalna kharakterystyka diialnosti terytorialnykh hromad [Functional characteristics of the activity of territorial communities]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 2 (2), pp. 83-89 [In Ukrainian].

34. Lemann, N. (2005). The myth of community development. *New York Times Magazine, January 9* [In English].
35. "2000", 25.01.2019 [In Ukrainian].
36. "2000", 28.12.2018 [In Ukrainian].
37. "2000", 16, 20.04.2018 [In Ukrainian].
38. "2000", 35, 13.10.2017 [In Ukrainian].
39. "2000", 41, 10.11.2017 [In Ukrainian].

Riabokon V.P. Formation of sustainable village settlement network and united territorial communities

The purpose of the article is to assess a state and identify ways for further formation and development of village settlement network and united territorial communities.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: dialectical methods of knowledge of processes and phenomena; monographic for social infrastructure analysis; empirical for complex evaluation of the current state of the research object; comparative analysis for identifying problems and causes for differences in the dynamic development of rural settlement networks; abstract and logical for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. In the process of studying and analysing of formation and development of village settlement network and united territorial communities, an essence of current state of village settlement network, processes of power decentralization, creation of united territorial communities and their role in rural development were disclosed. There were defined important factors that have significant impact on the livelihoods of rural UTC.

Elements of scientific novelty. There were further developed theoretical and practical provisions regarding formation and development of rural settlement network in terms of power decentralization, creation and functioning of united territorial communities. It was determined that one of the perspective directions of development of village settlement network is creation of new socio-economic formations, namely communal enterprises and agglomerations.

Practical significance. Reasons for slow development of village settlement network were determined, and specific directions and measures for elimination of shortcomings and deficiencies by means of power decentralization and creation of UTC with active state support were proposed. Refs.: 39.

Keywords: rural settlement network; power decentralization; territorial communities; local government; state policy.

Riabokon Vasyl Petrovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of social and economic development of rural territories, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: ecaprk@iae.kiev.ua

Рябокoнь В.П. Формирование устойчивой сельской поселенческой сети и объединенных территориальных общин

Цель статьи - оценить состояние и наметить пути дальнейшего формирования и развития сельской поселенческой сети и объединенных территориальных общин.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектические методы познания процессов и явлений, монографический (анализ социальной инфраструктуры), эмпирический (комплексная оценка современного состояния объекта исследования), сравнительного анализа (определены проблемы и причины различий в динамичном развитии сельской поселенческой сети), абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов) методы.

Результаты исследования. В процессе изучения и анализа формирования и развития сельской поселенческой сети и объединенных территориальных общин раскрыта сущность современного состояния сельской поселенческой сети, процессов децентрализации власти, создания объединенных территориальных общин и их роли в развитии сельских территорий, определены важные факторы, которые существенно влияют на жизнедеятельность сельских ОТО.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические и практические положения по формированию и развитию сельской поселенческой сети в условиях децентрализации власти, создания и функционирования объединенных территориальных общин. Определено, что одним из перспективных направлений развития сельской поселенческой сети является создание в объединенных территориальных общинах новых социально-экономических формирований - коммунальных хозяйств и агломераций.

Практическая значимость. Определены причины медленного развития сельской поселенческой сети и предложены конкретные направления и меры по устранению недостатков и просчетов путем децентрализации власти и создания ОТО с активной государственной поддержкой. Библиогр.: 39.

Ключевые слова: сельская поселенческая сеть; децентрализация власти; территориальные общины; местное самоуправление; государственная политика.

Рябокoнь Василий Петрович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела социально-экономического развития сельских территорий, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: ecaprk@iae.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 03.02.2019 р.

Фахове рецензування: 07.02.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Рябокoнь В. П. Формування стійкої сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 6 – 18.

* * *

УДК 332.72:330.362

JEL Classification: Q15

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902019>

А.В. СКРИПНИК, доктор економічних наук, професор
В.А. ТКАЧУК, доктор економічних наук,
доцент,
В.М. АНДРЮЩЕНКО, Е.К. БУКІН, аспіранти*

Досягнення рівноваги на потенційному ринку землі України в умовах макроекономічної нестабільності

Мета статті - визначити параметри потенційного ринку землі сільськогосподарського призначення на підставі наявної інформації про вікову структуру власників паїв, рівні прибутковості всіх форм аграрного бізнесу і з урахуванням можливих обмежень законодавчих органів влади.

Методика дослідження. Дослідження ґрунтується на використанні статистичної інформації про ефективність різних форм аграрного бізнесу на підставі порівняння характеристик розподілів ефективності (мода, медіана, математичне очікування, дисперсія, коефіцієнт варіації) та спостережень за віковим розподілом жителів села.

Результати дослідження. Отримано оцінку рівноважної ціни 1 га землі сільськогосподарського призначення за умови допущення на ринок тільки діючих суб'єктів аграрного бізнесу. В такому випадку буде продано від 14 до 16 млн га у ціновому діапазоні 1300-1800 євро за 1 га. У розпорядженні власників паїв залишиться 12-14 млн га. При цьому вигреш покупців становитиме від 32 до 39 млрд євро, тоді як вигреш продавців - від 14 до 16 млрд євро.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано припущення про співвідношення ризиків орендодавців і орендарів та пропозицію поділу орендодавців на прихильників альтруїстичної та егоїстичної моделей поведінки. Крім того, всупереч існуючій точці зору про надмірний ступінь ризику аграрного бізнесу використовувалося обґрунтоване наведеними статистичними даними припущення, що ризики інвестувань в аграрний бізнес у нинішній ситуації менші, ніж ризики розміщення депозитів у банківській системі.

Практична значимість. Показано, що при формуванні попиту за рахунок діючих суб'єктів аграрного бізнесу в розпорядженні власників паїв залишиться від 12 до 14 млн га. Запропонований алгоритм дасть можливість здійснити оцінку ринку землі за умови змін обмежень впровадження ринку (регіональне обмеження пропозиції або скасування обмежень попиту та ін). Табл.: 3. Рис.: 4. Бібліогр.: 24.

Ключові слова: ринок землі; попит; пропозиція; егоїстична та альтруїстична моделі поведінки; ризики орендодавців та орендарів; ставка дисконту.

Скрипник Андрій Васильович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)
E-mail: avskripnik@ukr.net

Ткачук Вадим Анатолійович - доктор економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародної діяльності та розвитку, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)
E-mail: vadtkachuk@hotmail.com

Андрющенко Віктор Миколайович - аспірант кафедри економічної кібернетики, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)
E-mail: andryuschenko@nubip.edu.ua

Букін Едуард Костянтинович - аспірант кафедри економічної кібернетики, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)
E-mail: edwardbukin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1003-1260>

Постановка проблеми. Перший крок переходу до ринкових взаємовідносин в аграрному

секторі було здійснено після Указу Президента України 1995 р. «Про реформування аграрного сектору і захисту прав власності». З цього почалася приватизація земельного фонду (виділення земельних та майнових паїв), яким з 1991-го по 1995 р. розпоряджалися спадкоємці колишніх колгоспів - колективні

* Науковий керівник - А.В. Скрипник, доктор економічних наук, професор.

© А.В. Скрипник, В.А. Ткачук, В.М. Андрющенко, Е.К. Букін, 2019

сільськогосподарські підприємства (КСП), і закінчилася вона у 2001 р. На цей час було розпайовано 27 млн га, а власниками паїв стали 6,9 млн громадян України. Всі вони певний проміжок часу відпрацювали в колишніх колгоспах. Однак процес приватизації не був завершеним, адже право власності виявилось не повним - власник дотепер не має можливості продажу землі сільськогосподарського призначення. Ситуація повинна змінитися найближчим часом, оскільки Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) 25.05.2018 виніс позитивне рішення стосовно позову двох громадян України С. Зеленчук і В. Цицури усунути порушення їхніх прав щодо розпорядження власними земельними ділянками [14]. Після того, як рішення ЄСПЛ вступить у силу (через три місяці після зазначеної вище дати), можна припустити, що зросте кількість аналогічних позовів до ЄСПЛ, які закінчуватимуться вимогами до уряду виплати компенсацій у значних розмірах. Ще одним потужним зовнішнім фактором впливу є позиція МВФ, що пов'язує отримання наступних траншів Україною, поряд із вирішенням інших питань, та з проведенням ринкових перетворень в аграрному секторі.

Питання впровадження ринку землі надзвичайно актуальне для всієї економіки України. На сьогодні аграрний сектор являє собою конгломерат високоефективного аграрного бізнесу із часткою підприємств часів ще радянської планової економіки. На користь цієї гіпотези свідчить надзвичайно велика розбіжність в оцінках ефективності аграрного бізнесу. При цьому, для фермерських господарств варіативність ефективності суттєва менша, ніж для різноманітних інших форм аграрного бізнесу [7]. У попередньому дослідженні авторами було побудовано модель потенційного попиту у випадку впровадження ринку землі сільськогосподарського призначення, для якого, відповідно до теорії класичного ринку капіталу, ціна земельної ділянки розраховується за дисконтним потоком прибутку, що створює ця ділянка [1]. Інтегральний попит на землю сільськогосподарського призначення визначався на підставі розподілу прибутків різних організаційних форм аграрного бізнесу (фермерських господарств і аграрних підприємств). Стосовно пропозиції, то вона створюється власниками паїв, які отримують ренту від оренди, що здійснюється фермерами або аграрними підприємствами, або прибуток від власного використання землі як для виробни-

цтва товарної продукції, так і для власного споживання. Звідси, звичайно, ці грошові потоки створюють потенційну вартість землі, за яку власники паїв згодні її реалізувати. Оскільки розподіл паїв відбувався з 1995-го по 2001 р. рішенням місцевої громади [16] співпрацівникам радянських колгоспів (а до цього часу вже минуло 18 років), швидше за все власники паїв в основній масі вже літні люди, а деякі з них навіть отримали їх у спадщину. Тому цілком можливо припустити, що вони як орієнтир ціни ділянки розглядають дисконтний потік прибутку, що остання створює протягом очікуваної тривалості життя власника паю. Таку модель можна вважати егоїстичною, тоді як модель, за якої дисконтний потік прибутку розглядається на нескінченному часовому інтервалі (враховуючи інтереси спадкоємців) - альтруїстичною. У подальшому, звичайно, ці припущення будуть покладені в основу побудови моделі пропозиції, що базується на існуючих реаліях переходу до ринкової економіки в аграрному виробництві.

Разом із тим слід зазначити, що в Україні існує потужне політичне та економічне лобі, яке зацікавлене в пролонгації діючої ситуації. На наш погляд, це пов'язано з наступними факторами: низьким рівнем орендної плати, що задовольняє абсолютну більшість орендарів та забезпечує їм достатню прибутковість порівняно з іншими галузями економіки, суттєвим зменшенням ступеня мобільності капіталу внаслідок придбання земельних ділянок у розмірі площ, що ореннуються. При цьому основні параметри майбутнього ринку землі залишаються практично невідомими, а існуючі оцінки за ступенем обґрунтованості зводяться до твердження «розкуплять всі і за мінімальною ціною». Високий ступінь невизначеності параметрів потенційного ринку землі створює умови для подальшої пролонгації існуючої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На цей час більшість українських дослідників є прихильниками теорії гедоністичних цін, що базується на припущенні, що будь-який товар оцінюється за наявними та корисними для споживача властивостями [15]. Гедоністичні ціни визначаються як функція неявних властивостей, притаманних певному товару, і відкриваються для економічних суб'єктів із розгляду цін подібних продуктів зі специфічними властивостями характеристик, що пов'язані з ними. Емпіричним шляхом неявні (гедоністичні) ціни визначаються за однокроковим еко-

нометричним аналізом (ціни на товари визначаються за рахунок їх характеристик) [22]. На підставі положень гедоністичних цін побудована існуюча нормативна грошова оцінка земельних угідь [3], яка на відміну від положень, зазначених N. Rosen (1974), не базується на проведенні економетричних досліджень впливу на ціну окремих факторів, властивих землі сільськогосподарського призначення (склад ґрунтів, географічне розташування, кліматичні умови, наявність інфраструктури) [22]. Звичайно, що в умовах відсутності ринку землі сільськогосподарського призначення проведення таких досліджень неможливе. Тому це не ринкова оцінка, а швидше орієнтир, потрібний для вирішення тимчасових задач сьогодення (межі орендної плати, базис сплати земельного податку). До факторів, що впливають на грошову оцінку землі сільськогосподарського призначення, відносять також кліматичні та погодні умови [19].

У багатьох дослідженнях значна увага приділена впливу тиску урбанізації (майбутнього розвитку територій) на цінові показники земельних ділянок. Наприклад, показано, що фактором впливу є відстань ділянки, або час переміщення до великих міст [12].

Вагомим є дослідження D.R. Capozza, R.W. Helsley (1989), де ціна земельної ділянки розглядається як нелінійна функція аграрної ренти (прибутку), відстані до найближчого великого міста, зміни населення в цьому місті, змін площі великого міста, відсоткової ставки та ціни конвертації [11]. Під ціною конвертації розуміють вартість виключення ділянки з реєстру земель сільськогосподарського призначення.

Для оцінки цінового впливу великих міст впроваджено поняття потенціалу урбанізації як відношення населення метрополії до квадрата відстані до ділянки [21]. Показано вплив відстаней до двох найближчих метрополій на ціну. Крім відстаней, значний вплив виявляє час переміщення від ділянки до меж двох найближчих метрополій і ряд нелінійних комбінацій, що створюються за допомогою окремих входів [23].

Із соціальних позицій ринок землі розглядають M. Lipton, Y. Saghai (2016) [17]. На їхню думку, ринок землі - це насамперед інструмент зі зменшення майнової та доходної нерівності для мешканців села. Для реалізації цього авторами пропонується введення обмеження на розмір ділянки, що придбається одним власником.

Зовсім інша позиція обґрунтовується в дослідженнях Світового банку, за якими можлива співпраця великих і дрібних аграрних виробників. Вона базується на здібностях мешканців села, яким на цей час належить абсолютна більшість земельного фонду в Україні, адаптуватися й співпрацювати з великим аграрним бізнесом та ставати активним учасником процесів, що відбуваються в аграрному секторі [18].

Припущення відносно рівня можливих цін, запропоноване O. Nivievskiy, S. Kandul, ґрунтується на подальшому зростанні доходності аграрного бізнесу, на підставі чого для обчислень ціни ділянки повинна використовуватися різниця ставки дисконту та темпів зростання прибутковості останнього [20]. Стосовно питань ефективності українського аграрного бізнесу, то тут існує велика розбіжність оцінок [7].

Просторовий аналіз усіх видів аграрної діяльності виконано авторами K. Deininger, D. Nizalov, S. Singh (2018) в роботі, в якій досліджувався вплив масштабу виробництва на його ефективність [13]. Тут описано тенденцію зростання частки земельного фонду, що обробляється великими аграрними підприємствами, однак гіпотезу відносно існування економії масштабу вони відхиляють. Також автори вважають суттєвим вплив неформалізованих факторів: регіону, якості менеджменту, якості регіональної інфраструктури та заміни менш ефективних аграрних виробників на більш ефективні. Стосовно ринку землі країн ЄС, то там крім параметрів ефективності аграрного виробництва та дисконтної ставки враховується вектор субсидій на 1 га аграрного виробництва [24].

Як перший крок при впровадженні ринку землі пропонується сформулювати пропозицію за рахунок землі державних підприємств. Серед таких, що визначають рівень цін в умовах обмеженої пропозиції та макроекономічної нестабільності, швидше за все буде фактор прибутковості аграрного виробництва у найбільш ефективних виробників [1]. Ця точка зору не підтримується у працях [9, 10], які базуються на офіційних даних рівня орендної плати і прогнозують ціну 1 га на рівні 400-600 USD. При цьому, поперше, не враховується рівень тінізації орендної плати, з якої сплачується податок на доходи фізичних осіб, по-друге, асиметрія в рівні освіченості відносно реальної ефектив-

ності аграрного бізнесу, що існує між власниками паїв та орендарями.

Мета статті - визначити параметри потенційного ринку землі сільськогосподарського призначення на підставі наявної інформації про вікову структуру власників паїв, рівні прибутковості всіх форм аграрного бізнесу і з урахуванням можливих обмежень законодавчих органів влади.

Методологія дослідження базується на використанні статистичної інформації за станом ефективності різних форм аграрного бізнесу на підставі порівняння характеристик розподілів показників ефективності (мода, медіана, математичне очікування, дисперсія, коефіцієнт варіації) та спостережень за віковим розподілом мешканців села.

Оцінка попиту на землю сільськогосподарського призначення визначається на підставі дисконтного потоку прибутку, що створюється у процесі землекористування. Всі землекористувачі діляться на категорії залежно від ступеня прибутковості бізнесу. Наступним кроком буде інтеграція попиту окремих груп землекористувачів залежно від максимальної ціни, яку вони взмозі сплатити за 1 га. Аналогічним шляхом здійснюється інтеграція пропозиції землевласників, де головним параметром виступає час отримання орендної плати протягом очікуваної тривалості життя (егоїстична модель), або протягом нескінченного часового інтервалу (альтруїстична модель). На підставі порівняльного аналізу ступеня ризику аграрного бізнесу і банківської справи робляться висновки про інтервал для ставки дисконту для землевласників та землекористувачів.

Виклад основних результатів дослідження. Пропозиція на потенційному ринку землі буде визначатися зацікавленістю власників паїв реалізувати такі за ціною, яка їх задовольнить. Не розглядаючи впливу родючості ґрунтів, наявності або відсутності інфраструктури, регіональних кліматичних особливостей, орендну плату вважаємо однаковою для всіх регіонів. На нескінченному часовому інтервалі сумарний дохід на час прийняття рішення:

$$In = \frac{P_a \cdot S_i}{\mu}, \quad (1)$$

де P_a, S_i, μ - щорічна орендна плата за 1 га, площа паю, дисконтна ставка.

На ціну землі, яка знаходиться поблизу від великих міст буде впливати можливість її використання для цілей міського розвитку. Статті 151 і 186 Земельного кодексу України допускають зміну цільового призначення земельної ділянки, однак процедури у випадку муніципальної державної і приватної власності дещо відрізняються [4].

Вартість таких ділянок залежить від місцеположення - z , терміну аграрного використання - T , ставки дисконту - μ і вартості зміни призначення земельної ділянки C_z [21]:

$$P_z = \int_0^T R_A(t; z) \cdot e^{-\mu t} dt + \int_T^\infty R_D(t; z) \cdot e^{-\mu t} dt + C_z \cdot e^{-\mu T}, \quad (2)$$

де $R_A(t; z)$ - рента з 1 га, що створюється аграрним виробництвом;

$R_D(t; z)$ - рента з 1 га за рахунок розвитку великого міста.

Виходячи з останнього рівняння (2), можна отримати значення часу T^* , коли потрібно змінити призначення умовою максимізації вартості ділянки.

На підставі умови першого порядку цей час є рішенням рівняння [21]:

$$R_D(T^*; z) = R_A(T^*; z) + \mu \cdot C_z. \quad (3)$$

З останньої умови випливає, що рента розвитку повинна перевищувати аграрну, в іншому випадку зміна цільового призначення не потрібна, і якщо ліва частина (3) при будь-якому T перевищує праву, то зміна призначення виконується відразу. Якщо вважати, що розвиток великих міст обмежиться 5-кілометровою зоною міст з населенням понад 1 млн мешканців, то загальна площа цієї території для України не перевищить 200 тис. га, тобто не більше 1% розпайованої території і в подальшому не враховується в оцінках. Однак, незважаючи на незначні розміри прилеглих до великих міст територій, велика різниця між цінами земельних ділянок у сільській місцевості та на околицях великих міст може призвести до деякого зміщення кривої пропозиції у напрямі зростання ціни.

Детальніше розглянемо визначення величини дисконтної ставки. У працях вітчизняних науковців використовується величина орендної плати в гривнях, ну і звичайно дисконтна ставка для гривневої оцінки. Формально ці оцінки здійснюються наступним шляхом: як безризикова дохідність використовується облікова ставка НБУ, яка на кі-

нець 2018 р.) становила 15% [2], потім надається надбавка за ризик 3-5% і таким чином існуюча орендна плата трансформується в ціну з коефіцієнтом 5. Оскільки в оцінці (1) використовується фіксована орендна плата, то із облікової ставки потрібно видалити інфляційну складову (наприклад, прогнозний показник інфляції на 2018 рік - 9%). З урахуванням ризиків залишається приблизно 10%. Це не зовсім коректно, адже інфляція на 2019 рік (рік виборів) і після нам абсолютно невідома. У такому випадку орендна плата трансформується в ціну з коефіцієнтом, що наближується до 10. За методикою, запропонованою авторами [20], ставка дисконтування повинна бути зменшена на відсоток зростання прибутковості аграрного бізнесу. Однак в умовах макроекономічної нестабільності, коли номінальна прибутковість (рентабельність) аграрного бізнесу досягає 40%, цей алгоритм абсолютно неприйнятний для застосування.

Зважаючи на наведене вище, можна запропонувати інший підхід: оскільки аграрний сектор вже тривалий проміжок часу не тільки забезпечує внутрішнє споживання, а й значну частку продукції постачає на світовий ринок, а рівень цін світового ринку великою мірою визначає рівень цін внутрішнього ринку, тому значна частина виробників орієнтується швидше на рівень цін в євро або доларах США. Логічно в цьому випадку здійснювати оцінку вартості землі у згаданих грошових одиницях. На сьогодні єдиним діючим інструментом, який представляє вітчизняний фінансовий ринок, є валютні депозити з відсотковою ставкою 3-5% річних. Навряд чи використання депозитів має менший ступінь ризику, ніж інвестування в аграрний бізнес.

Для порівняння аграрних і банківських ризиків наведено наступну статистику: з 2014-го по 2017 р. із 180 банків неплатоспроможними визнано 87, в яких було зосереджено 30% активів банківської системи [2]. У результаті на початок 2018 р. залишилося 93 банки. Якщо порівняти середню швидкість зменшення кількості банків за рік (ймовірність банкрутства), то вона приблизно дорівнює 18%, тоді як ризик збитковості за даними 2015 р. для фермерських господарств знаходиться на рівні 5%, а для аграрних підприємств - 8% [7]. Ці дані свідчать, що настав час переоцінити співвідношення ризиків аграрного бізнесу та інших секторів

економіки. Тому вважаємо дисконтну ставку 5 % і нижчі цілком реальними для оцінки інтегрального доходу від оренди.

Розглянемо егоїстичну модель пропозиції (власник ділянки розраховує тільки на ренту, що отримує на очікуваному інтервалі тривалості життя), де нескінченний часовий інтервал потрібно замінити на кінцевий, який визначається віком власника і очікуваною тривалістю життя T (72 роки) [5]. Тоді очікувана тривалість часу отримання коштів від оренди на час прийняття рішення становитиме:

$$\tau_i = T - t_i,$$

де t_i - вік власника.

Дисконтний грошовий потік за рахунок орендної плати, приведений до часу прийняття рішення, залежить від орендної плати, очікуваної тривалості життя, що залишилася:

$$Pr(p_a, \tau_i, \mu) = s_i p_a (1 - (1 + \mu)^{-\tau_i}) / \mu. \quad (5)$$

Прибуток, що може отримати з 1 га власник паю, буде таким:

$$Pr_1(p_a, \tau_i, \mu) = p_a (1 - (1 + \mu)^{-\tau_i}) / \mu. \quad (6)$$

Вважаємо, що власник паю прийме рішення відносно продажу ділянки, коли ціна 1 га досягне дисконтного прибутку:

$$P_s \geq Pr_1(p_a, \tau_i, \mu). \quad (7)$$

Крім того, у випадку впровадження ринку землі в першу чергу на продаж буде виставлено землі, що здаються в оренду, за виконання умови (7). Землі, що обробляються власниками паїв, також можуть бути виставлені на продаж, якщо ціна перевищуватиме дисконтний потік прибутку з 1 га площі, що самостійно обробляється. Однак для цього потрібно мати інформацію про доходи і витрати домогосподарств.

Детальніше розглянемо випадок продажу, коли пай не здається в оренду, а використовується власником для виробництва товарної продукції, або частково для самозабезпечення. У цьому випадку оцінка прибутку ускладнюється за рахунок того, що не існує об'єктивних оцінок затрат праці власника ділянки. Найчастіше відбувається недооцінка вартості праці і, відповідно, переоцінка величини прибутку, що призводить до суттєвого зростання вартості пропозиції з боку власника ділянки. На даний час з розпайованих 27 млн га в оренду здається 18,8 млн га, а власниками паїв обробляється 8,2 млн га. Як доходи власників паїв, що

самостійно обробляють ділянки, пропонується використати медіанний прибуток фермерських господарств. У 2015 р. він знаходився на рівні 3,3 тис. грн/га [1], що за середньорічного курсу 2015 р. 26,2 грн/євро становило приблизно 126 євро.

Для орендарів, з рівною ймовірністю, існують дві моделі поведінки: альтруїстична, коли сумарний грошовий потік визначається на нескінченному інтервалі (1), та егоїстична, коли він визначається очікуваною тривалістю життя, що залишається у власника паю (рівняння 4-7). Оскільки кількість прихильників кожної моделі поведінки невідомо-

ма, то вони вважаються рівними, тобто кожна з груп здає в оренду 9,4 млн га.

Усе сільське населення [6] ділиться на 9 вікових груп з кроком 6 років, починаючи з 18 років. Однак не всі вікові групи мають однакові майнові права відносно земельних паїв. І пов'язано це з існуючим з 1995-го по 2000 р. механізмом розподілу земельних паїв, якими наділялися особи, що працювали в аграрному виробництві по 1991 р. включно і досягли віку 18 років на той час. Тому вважаємо, що на 2017 р. майнові права мають тільки вікові групи, що починаються із 42 років. Існує 7 вікових груп з таким кроком (рис. 1).

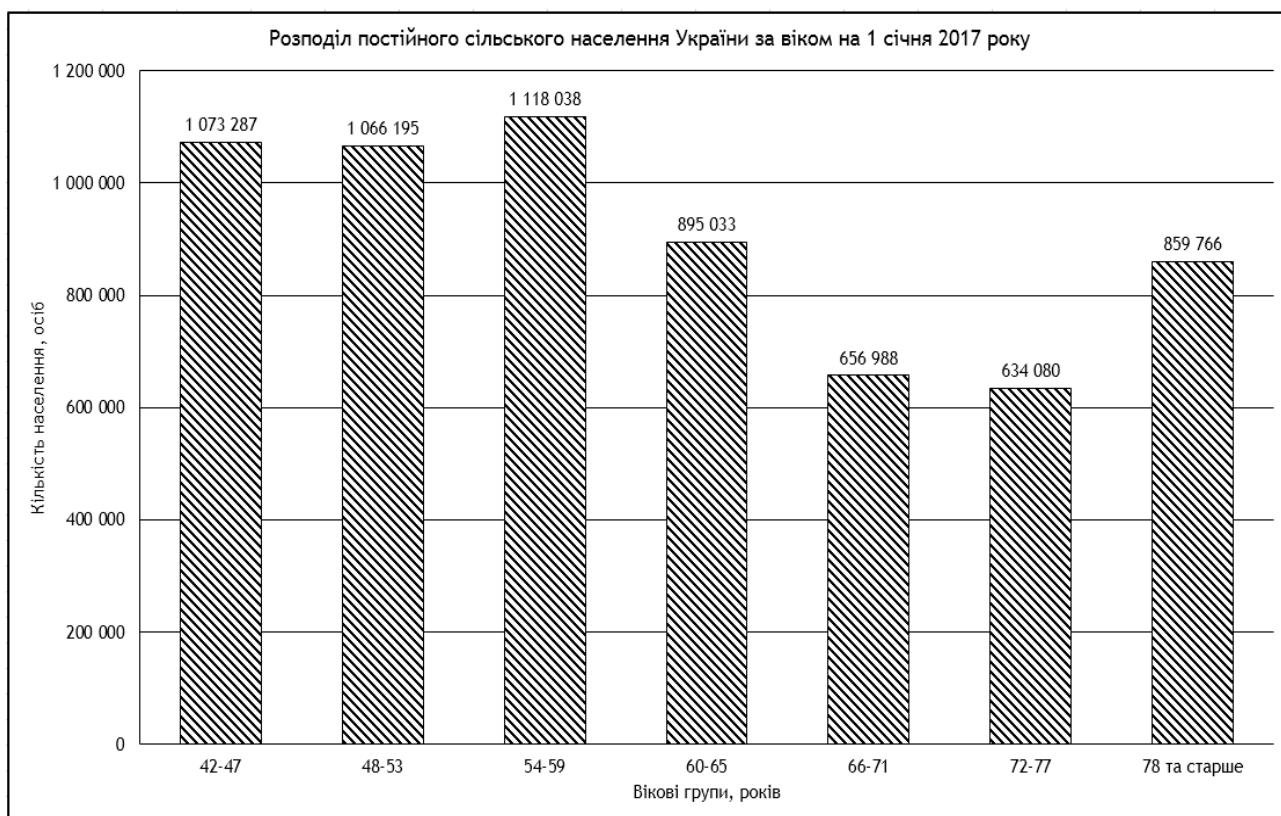

Рис. 1. Віковий склад сільського населення, починаючи з 42 років станом на 2017 р.

Джерело: [5].

Передбачивши, що кількість власників паїв у кожній групі пропорційна її чисельності, розраховуємо частку від загальної площі, що здається в оренду прихильникові егоїстичної моделі поведінки (9,4 млн га), яка припадає на кожну з семи вікових груп.

За рівняннями (4-7) визначаємо мінімальну ціну пропозиції за 1 га для різних вікових груп сільського населення (табл. 1).

При цьому вважається, що коли власник згоден реалізувати пай за деякою ціною p ,

то він погодиться і на будь-яку більшу ціну. Стосовно вікового розподілу звичайно існують винятки, коли власником паю є людина, молодша за 42 роки, наприклад, за рахунок механізму спадщини. Однак враховуючи, що механізм спадщини спрацьовує з періодичністю 20 років (часовий інтервал зміни покоління), розрахунки показують, що пайова спадщина навряд чи масово поширилася на вікові групи, молодші за 42 роки.

1. Формування пропозиції власниками паїв за егоїстичною моделлю поведінки

Вік t	42-47	48-53	54-59	60-65	66-71	72-77	78 та старше
$\bar{t}$	44	50	56	62	68	74	
$\tau = T - \bar{t}$	28	22	16	10	4	2	2
Ціна 50 євро/га							
Ставка дисконту 0,01	1215,8	983,0	735,9	473,6	195,1	98,5	98,5
Ставка дисконту 0,03	938,2	796,8	628,1	426,5	185,9	95,7	95,7
Ставка дисконту 0,05	744,9	658,2	541,9	386,1	177,3	93,0	93,0
Ціна 100 євро/га							
Ставка дисконту 0,01	2431,6	1966,0	1471,8	947,1	390,2	197,0	197,0
Ставка дисконту 0,03	1876,4	1593,7	1256,1	853,0	371,7	191,3	191,3
Ставка дисконту 0,05	1489,8	1316,3	1083,8	772,2	354,6	185,9	185,9
Частка сільського населення, %	17,0	16,9	17,7	14,2	10,4	10,1	13,6
Площа угідь, що припадає на кожну вікову групу, млн. га	1,6	1,6	1,7	1,3	1,0	0,9	1,3
Площа ріллі, млн. га	9,4	7,8	6,2	4,5	3,2	2,2	1,3

Джерело: Власні розрахунки.

За очікуваної тривалості життя станом на 2017 р. – 72 роки, для середини кожної з груп розраховано очікуваний часовий інтервал отримання коштів за оренду. Для вікових груп, починаючи з 72 років, термін отримання коштів буде рівним двом рокам (табл. 1).

Стосовно дисконтної ставки, що використовується для приведення грошовому потоку до чистої вартості на час прийняття рішення, у випадку здійснення всіх оцінок у відносно стабільних грошових одиницях (євро, долар), слід використовувати ставку прибутковості за депозитами, також номінованими в євро або доларах. Відносно грошових потоків, що

отримують власники паїв, то вони складаються з орендної плати і доходів від власного використання. Тому до пропозиції 9,4 млн га, що відповідає егоїстичній моделі поведінки, додається аналогічна пропозиція, що відповідає альтруїстичній моделі за ціною, яка розраховується відповідно до виразу (1). Для власників паїв, що самостійно їх обробляють, грошовий потік оцінюється по медіанному показникові прибутку, який отримують фермерські господарства. Таким чином загальна пропозиція зростає ще на 8,2 млн га та досягне 27 млн га (табл. 2).

2. Цінова пропозиція всіх категорій власників паїв

		Ор.П. євро	Категорії власників								
			Самост. оброб.*	Альтр. власн.	42-47	48-53	54-59	60-65	66-71	72-77	>77
ціна 1 га	Ставка 0,01	50	12600	5000	1216	983	736	474	195	99	99
	Ставка 0,03		4200	1667	938	797	628	427	186	96	96
	Ставка 0,01	100	12600	10000	2432	1996	1472	948	390	198	198
	Ставка 0,03		4200	3330	1876	1594	1256	854	372	192	192
	S (млн га)		8,2	9,4	1,6	1,6	1,6	1,4	0,9	1,0	1,3
	$\sum S$ (млн.га)		27	18,8	9,4	7,8	6,2	4,6	3,2	2,3	1,3

*Щорічний прибуток 114 євро/га.

Джерело: Власні розрахунки.

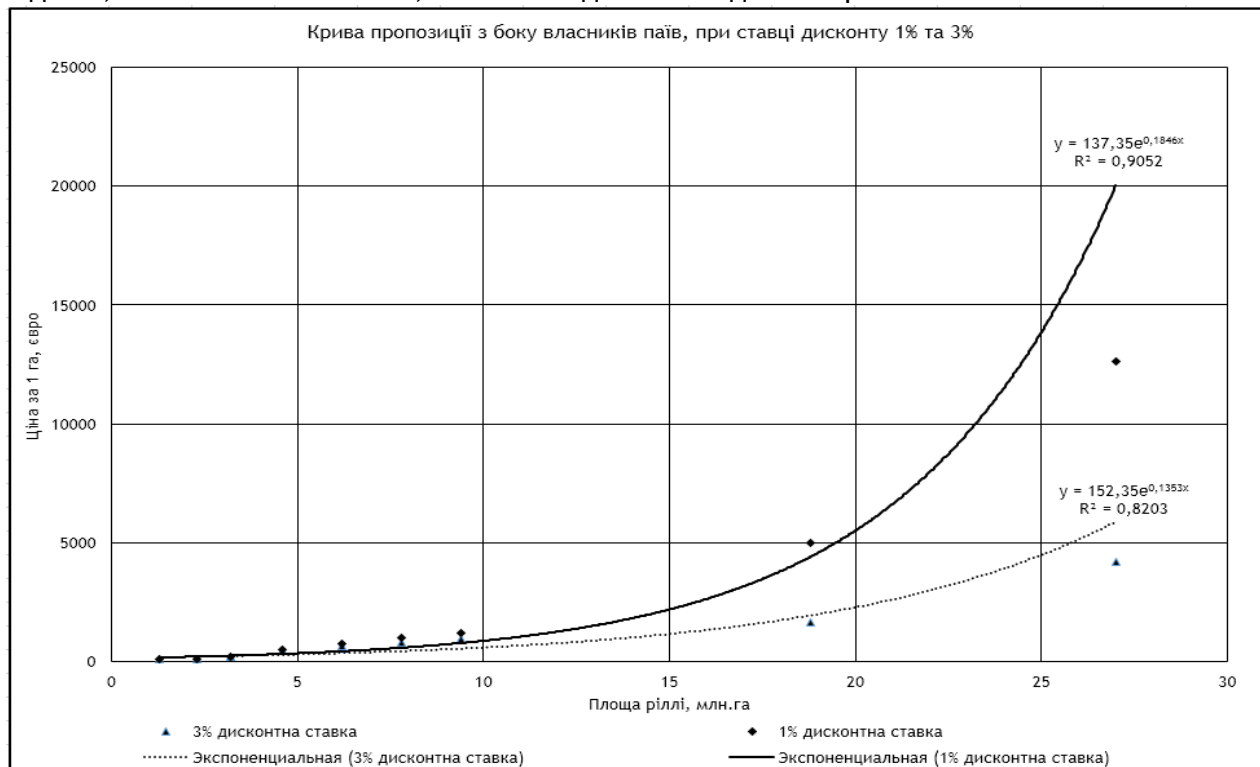
Орендна плата, встановлена за допомогою даних, представлених у формі звітності СГ-50, належить діапазону від 30 до 100 євро. При цьому згідно з офіційними джерелами існує деяка регіональна неоднорідність

орендної плати, яка більша за середній рівень, наприклад, у Полтавській та Черкаській областях. Якщо враховувати існуючий рівень тінізації орендної плати (вона обкладається 18% податком із доходів фізичних

осіб), то орендна плата 50 євро стає допустимим наближенням на сьогодні, а 100 євро - очікуваним рівнем на найближче майбутнє.

Потенційна загальна пропозиція з урахуванням частки власників паїв з егоїстичною моделлю, альтруїстичною моделлю поведінки, а також частки власників, що обробляють ділянки самостійно наведена вище. Тут показано як окремі пропозиції від власників паїв, що схильні до егоїстичної моделі поведінки, так і власників паїв, схильних до

альтруїстичної моделі поведінки, а також власників паїв, що обробляють ділянки самостійно. Для останніх за прибуток з 1 га приймається медіанний прибуток з фермерських господарств за 2015 р. Для оцінки грошових потоків на тривалому проміжку часу використовуються ставки дисконтування 1 та 3%, які вже обґрунтовувалися раніше. Дві криві пропозиції для рівня орендної плати в 50 євро та дисконтних ставок 1 і 3% наведено на рис. 2.

Рис. 2. Пропозиція на потенційному ринку землі від власників паїв за рівнем орендної плати 50 євро

Джерело: Власні розрахунки.

У попередньому дослідженні авторів [1] попит з боку аграрного бізнесу було представлено у вигляді платоспроможного попиту з боку прибуткових фермерських господарств і аграрних підприємств, що призвело до його обмеження на рівні 11 млн га. Щоб врівноважити попит та пропозицію додаємо до фермерських господарств (юридичних осіб) фермерські господарства (фізичні особи), що обробляють 2,52 млн га та малі

підприємства (фізичні особи) - 1,77 млн га [7]. Для цих суб'єктів господарювання розподіл прибутків з 1 га можна вважати аналогічним розподілу прибутків фермерських господарств (юридичних осіб) [1]. Крім того, враховуємо попит з боку низькодохідних аграрних підприємств і фермерських господарств. У підсумку це становитиме 20 млн га ріллі, що обробляється аграрним бізнесом (табл.3).

3. Інтегрований попит з боку аграрного бізнесу

Ціна, тис. євро	0,5	1	2	3	4	5	6	7	8	8,5
Попит аграрних підприємств, млн га	13,1	11,5	8,8	6,8	5,2	4,0	3,1	2,4	1,8	1,6
Попит фермерських господарств, млн га	7,5	6,2	4,2	2,9	2,0	1,4	0,9	0,6	0,4	0,3
Сумарний попит	20,6	17,7	13,1	9,7	7,2	5,4	4,0	3,0	2,2	1,9

Джерело: Власні розрахунки.

Також приблизно 10 млн га обробляються сільськими домогосподарствами та державними підприємствами. Для побудови інтег-

рального попиту використовується, на відміну від пропозиції, 5%-на дисконтна ставка (рис. 3).

Рис. 3. Крива попиту у разі відкриття потенційного ринку землі

Джерело: Власні розрахунки.

Пов'язано це насамперед із тим, що ризики орендодавців суттєво менші, ніж ризики орендарів. Орендарі впроваджують новітні технології, на них впливають погодно-кліматичні, цінові та багато інших ризиків. Однак зазначену орендну плату (що не обов'язково відповідає офіційній) вони обов'язково сплачують, інакше ризикують залишитися без головної складової аграрного виробництва - землі.

Переїдемо до встановлення рівноваги між попитом і пропозицією на потенційному ринку землі сільськогосподарського призначення. Розглянемо стан рівноваги у випадку, якщо ринок землі впроваджується з єдиним обмеженням - право купівлі мають тільки діючі суб'єкти аграрного бізнесу при рівнях доходів усіх учасників потенційного ринку землі на часовому інтервалі 2015-2018 рр. (рис. 4).

Орендна плата вважається рівною 50 євро/га ставки дисконтування 1 і 3%. У разі 1% ставки дисконту власників паїв точка рівноваги відповідає ціні 1790 євро та обсягу продаж реалізованої землі 13,9 млн га. За ставки дисконту 3% ціна 1320 євро, обсяг продажів 16 млн га. У першому випадку (1% ставка дисконту орендарів) виграш аг-

рарного бізнесу (купували за ціною набагато меншою, ніж були згодні сплатити) становить 32,3 млрд євро, виграш власників паїв - 13,9 млрд євро. За ставки дисконту власників паїв 3% виграш аграрного бізнесу досягає 38,7 млрд євро, тоді як виграш власників паїв зменшується до 10,9 млрд євро. Слід вказати на велику різницю у прогнозованому виграшу аграрного бізнесу і власників паїв, що пояснюється в першу чергу наявною асиметрією у рівні обізнаності відносно реальних доходів аграрного бізнесу, що існує між орендодавцями і орендарями. Звичайно при інших сценаріях впровадження ринку землі рівень цін може бути іншим. Наприклад, якщо виставити на продаж землі державних підприємств, то пропозиція буде представлена перпендикулярним до осі площини променем, що перетинає вісь x у точці з координатами менше 5 млн га, а ціна, що при цьому встановиться, буде від 5 до 10 тис. євро за 1 га, а можливо й більше, якщо пропозиція буде меншою за 1 млн га. Однак власники паїв швидше подаватимуть судові позови, адже такий крок виведе з ринку найбільш платоспроможну частку аграрних підприємств, що суттєво вплине на розташування всієї кривої і звичайно змен-

шить сумарний прибуток власників паїв. Інший варіант обмежень на пропозицію пов'язаний з існуванням довгострокових договорів на оренду. Він також обмежує про-

позицію, і власники паїв, що мають угоди з орендарями, залишаються також в умовах, коли попит буде зменшено за рахунок найплатоспроможнішої частки бізнесу.

Ринкова рівновага на потенційному ринку землі

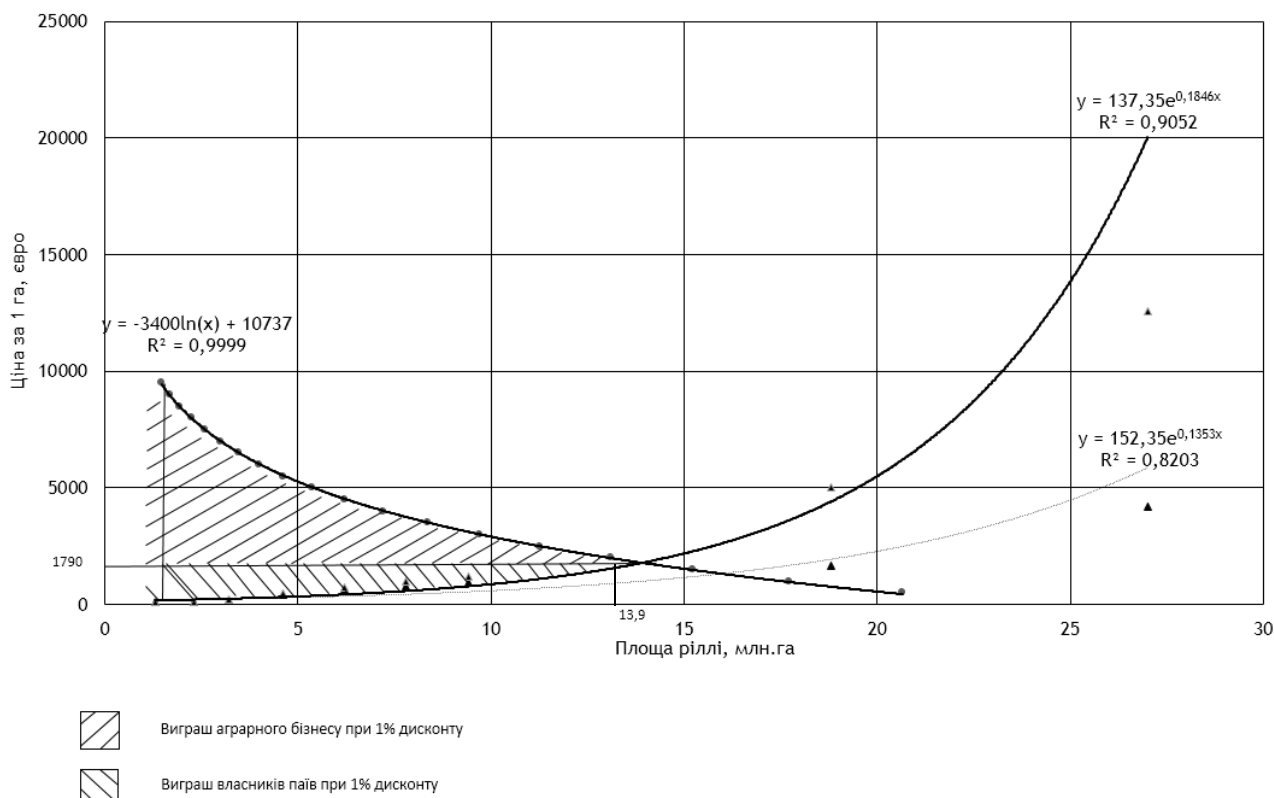

Рис. 4. Криві попиту та пропозиції у разі виникнення потенційного ринку землі на початок 2017 р.

Джерело: Власні розрахунки.

Включення до пропозиції околиць великих міст швидше за все матиме для всієї кривої локальний ефект, що не вплине суттєво на зміщення точки рівноваги, незважаючи на велику різницю цін - на порядок і більше на користь околиць великих міст.

Висновки. В умовах макроекономічної нестабільності національної економіки аграрний сектор економіки показує стабільні показники зростання і тому стає привабливим середовищем для внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Існуюче тривалий період твердження, що аграрне виробництво пов'язане з надмірними ризиками, тоді як банківський сектор країни діє надійно й ефективно, не підтверджується даними статистики. Тому використання високих дисконтних ставок для оцінок грошових потоків, що створюються аграрним сектором недоречно.

Разом із тим наявна об'єктивна різниця за ступенем ризиків прийняття рішень двох головних гравців, що діють на ринку оренди

землі: орендодавців та орендарів. Вважаємо ризик перших суттєво меншим (вони не інвестують в інновації, не приймають рішення відносно зміни культур під впливом кліматичних змін та світового ринку). Тому грошові потоки орендодавців доцільно дисконтувати за ставками, меншими ніж грошові потоки орендарів.

Стосовно пропозиції домогосподарств - власників паїв, то їх доцільно поділити на дві категорії: таких, що обробляють самостійно власні ділянки і отримують як товарну продукцію, так і продукцію для власного споживання, і тих, хто отримує ренту (орендну плату) - орендодавців. У свою чергу орендодавців можна поділити на два типи: перші - це прихильники егоїстичної моделі поведінки, що враховують тільки ренту протягом очікуваної тривалості життя, другі - зважають на інтереси спадкоємців (нескінчений часовий інтервал). Включення до пропозиції домогосподарств, що самостійно обробляють власні ділянки суттєво впливає

на криву пропозиції (збільшує кут нахилу). Мотивацією такої поведінки слугує відчутне перевищення прибутковості власного землекористування існуючого рівня орендної плати. Коли б наведені фактори не було враховано, крива пропозиції наблизилася б до горизонтальної (ідеальний ринок), із незначним нахилом внаслідок регіональної неоднорідності орендної плати.

Представлена модель ринкової рівноваги на потенційному ринку землі відповідає випадку, коли до участі допущено тільки діючі суб'єкти аграрного бізнесу, а право на про-

даж представлено без обмежень усім власникам паїв. Очікуваний діапазон цін тут буде від 1300 до 1800 євро/га. Очікуваний обсяг продажів за такими умовами впровадження ринку землі належить проміжку від 14 до 16 млн га. Учасники майбутнього ринку отримують такі прибутки: аграрний бізнес від 32 до 39 млрд євро, власники паїв від 11 до 14 млрд євро. Така велика різниця зумовлена насамперед існуючим значним рівнем асиметрії інформації між орендодавцями та орендарями відносно рівня прибутковості аграрного бізнесу.

Список бібліографічних посилань

1. Диференціація ефективності аграрного бізнесу та потенційний ринок землі / Скрипник А. В., Ткачук В. О., Андриущенко В. М., Букін Е. К. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С.40-50.
2. Значення облікової ставки НБУ з 1993 по 2018 роки URL : <http://bank-ua.com/>.
3. Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) / Міністерство аграрної політики та продовольства України. Наказ № 508 від 22.08.2013 р.
4. Ріпенко А. Відчуження земельних ділянок: проблеми та шляхи їх вирішення. URL : <http://blog.liga.net/user/aripenko/profile>.
5. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2017 року. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 345 с.
6. Сільське господарство України: Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 367 с.
7. Скрипник А. В., Жемойда О. В., Андриущенко В. М. Аналіз тенденцій до структурних зрушень аграрного бізнесу. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 27-39.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
9. Шпичак О. М. В Україні 1 га землі повинен коштувати \$400-600. URL : <https://latifundist.com/novosti/39480-v-ukraine-1-ga-zemli-dolzhen-stoit-400-600-shpichak>.
10. Шпичак О. М., Боднар О. В. Проблема власності та формування ціни землі сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2012. № 2. С. 3-9.
11. Capozza D. R., Helsley R. W. The Fundamentals of Land Prices and Urban Growth. *Journal of Urban Economics*. 1989. Vol. 26 (3). P. 295-306.
12. Chicoine D. L. Farmland Valuer at the Urban Fringe^ An Analysis of Sales Prices. *Journal Land Economics*. 1981. Vol. 57(1). P. 353-362 .
13. Deininger K., Nizalov D., Singh S. Determinants of Productivity and Structural Change in a Large Commercial Farm Environment: Evidence from Ukraine. *The World Bank Economic Review*. 2018. Vol. 32(2). P. 287-306.
14. ECHR recognizes Ukraine's moratorium on land sale as violation of human rights. URL : <https://112.international/ukraine-top-news/echr-recognizes-ukraines-moratorium-on-land-sale-as-violation-of-human-rights-28703.html>.
15. Flud R. L., Cifton I. D., Epperson J. E. Hedonic Estimation Applied to the Farmland Market in Georgia. *Journal of Agricultural and Applied Economics*. 1994. Vol. 26(2). P. 351-366.
16. Lerman Z. Land Reform and Farm Restructuring in Ukraine, Problems of Post-Communism. 1999. 46:3, 42-55, DOI: 10.1080/10758216.1999.11655836.
17. Lipton, M., Saghai, Y. Food security, farmland access ethics, and land reform. *Global Food Security*. 2016. URL : <http://dx.doi.org/10.1016/j.gfs.2016.03.004i>.

References

1. Skrypyuk, A.V., Tkachuk, V.O., Andriushchenko, V.M., & Bukin, E.K. (2018). Dyferentsiatsiia efektyvnosti ahrarnoho biznesu ta potentsiinyi rynek zemli [Differentiation of the efficiency of agrarian business and the potential land market]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 40-50 [In Ukrainian].
2. Znachennia oblikovoi stavky NBU z 1993 po 2018 roky [Value of the NBU discount rate from 1993 to 2018]. (n.d.). Retrieved from: <http://bank-ua.com> [In Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Poriadku normatyvnoi hroshovoi otsinky zemel nesilskohospodarskoho pryznachennia (krim zemel naselenykh punktiv): Nakaz Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 22.08.2013 r. № 508 [On approval of a procedure for normative monetary valuation of non-agricultural land (except for settlements): Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine dated 22.08.2013, No. 508]. *Zakonodavcha baza "VR Ukrainy"* [In Ukrainian].
4. Ripenko, A. (n.d.). Vidchuzhennia zemelnykh dilianok: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Alienation of land: problems and ways of their solution]. Retrieved from: <http://blog.liga.net/user/aripenko/profile> [In Ukrainian].
5. Rozpodil postiinoho naseleння Ukrainy za stattiu ta vikom na 1 sichnia 2017 roku: Statystychnyi zbirnyk [Distribution of the permanent population of Ukraine by sex and age as of 1 January 2017]. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].
6. Silske hospodarstvo Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine: statistical collection]. (2016). Kyiv: Derzhavnyi sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].
7. Skrypyuk, A.V., Zhemojda, O.V., & Andriushchenko, V.M. (2016). Analiz tendentsii do strukturnykh zrushen ahrarnoho biznesu [Analysis of tendencies towards structural shifts in agrarian business]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 27-39 [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
9. Shpychak, O.M. (n.d.). V Ukraini 1 ha zemly dolzhen stoyt \$400-600 [In Ukraine 1 hectare of land should cost USD 400-600]. Retrieved from: <https://latifundist.com/novosti/39480-v-ukraine-1-ga-zemli-dolzhen-stoit-400-600-shpichak> [In Ukrainian].
10. Shpychak, O.M., & Bodnar, O.V. (2012). Problema vlasnosti ta formuvannia tsiny zemli silskohospodarskoho pryznachennia [Problem of ownership and formation of a price for agricultural land]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 3-9 [In Ukrainian].
11. Capozza, D.R. & Helsley, R.W. (1989). The fundamentals of land prices and urban growth. *Journal of Urban Economics*, 26 (3), pp. 295-306 [In English].
12. Chicoine, D.L. (1981). Farmland valuer at the urban fringe: an analysis of sales prices. *Journal Land Economics*, 57 (1), pp. 353-362 [In English].

18. Mamonova N. Resistance or adaptation? Ukrainian peasants' responses to large-scale land acquisitions, *The Journal of Peasant Studies*. 2015. 42:3-4, 607-634, DOI: 10.1080/03066150.2014.993320. URL : <http://dx.doi.org/10.1080/03066150.2014.993320>.

19. Mendelson R.W., Nordhaus D., Shaw D. The Impact of Global Warming on Agriculture: Ricardian Analysis. *American Economic Review*. 1994. Vol. 84 (4). P. 751-771.

20. Nivievskiy O., Kandul S. The Value of Farmland - Expected Farmland Prices in Ukraine after lifting the Moratorium on Farmland Sales Policy Paper Series [AgPPNo.32].

21. Plantinga A.J., Douglass M. Agricultural Land Values and the Value of Rights to Future Land Development. *Journal Land Economics*. 2001. Vol. 77(1). P 56-67.

22. Rosen. N. Hedonic Prices and Implicit Markets: Product Differentiation in Pure Competition. *Journal of Policy Economy*. 1974. Vol. 82(1). P. 34- 51.

23. Shi Y.J., Phipps T.T., Colyer D. Agricultural Land Values and Urbanization. *Journal Land Economics*. 1997. Vol. 73(1). P. 90-100.

24. Swinnen J., Ciaian P., Kanks A. Study on the functioning of land markets under the influence of measures applied under common agricultural policy. *Center for European Policy Studies (CEPS)*. Brussels. 2008. 301 p.

13. Deininger, K., Nizalov, D., & Singh, S. (2018). Determinants of productivity and structural change in a large commercial farm environment: evidence from Ukraine. *The World Bank Economic Review*, 32 (2), pp. 287-306 [In English].

14. ECHR recognizes Ukraine's moratorium on land sale as violation of human rights. (n.d.). Retrieved from: <https://112.international/ukraine-top-news/echr-recognizes-ukraines-moratorium-on-land-sale-as-violation-of-human-rights-28703.html> [In English].

15. Flud, R.L., Cifton, I.D., & Epperson, J.E. (1994). Hedonic estimation applied to the farmland market in Georgia. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 26 (2), pp. 351-366 [In English].

16. Lerman, Z. (1999). Land reform and farm restructuring in Ukraine. *Problems of Post-Communism*, 46:3, pp. 42-55. DOI: 10.1080/10758216.1999.11655836 [In English].

17. Lipton, M. & Saghai, Y. (2016). Food security, farmland access ethics, and land reform. *Global Food Security*. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.gfs.2016.03.004i> [In English].

18. Mamonova, N. (2015). Resistance or adaptation? Ukrainian peasants' responses to large-scale land acquisitions. *The Journal of Peasant Studies*, 42:3-4, pp. 607-634. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1080/03066150.2014.993320> [In English].

19. Mendelson, R.W., Nordhaus, D., & Shaw, D. (1994). The impact of global warming on agriculture: Ricardian analysis. *American Economic Review*, 84 (4), pp. 751-771 [In English].

20. Nivievskiy, O. & Kandul, S. (n.d.). *The value of farmland - expected farmland prices in Ukraine after lifting the Moratorium on farmland sales policy paper series* [In English].

21. Plantinga, A.J. & Douglass, M. (2001). Agricultural land values and the value of rights to future land development. *Journal Land Economics*, 77 (1), pp. 56-67 [In English].

22. Rosen, N. (1974). Hedonic prices and implicit markets: product differentiation in pure competition. *Journal of Policy Economy*, 82 (1), pp. 34-51 [In English].

23. Shi, Y.J., Phipps, T.T., & Colyer, D. (1997). Agricultural land values and urbanization. *Journal Land Economics*, 73 (1), pp. 90-100 [In English].

24. Swinnen, J., Ciaian, P., & Kanks, A. (2008). Study on the functioning of land markets under the influence of measures applied under common agricultural policy. Brussels: Center for European Policy Studies (CEPS) [In English].

Skrypnyk A.V., Tkachuk V.A., Andriushchenko V.M., Bukin E.K. Achieving an equilibrium on the potential Ukrainian land market in terms of macroeconomic instability

The purpose of the article is to assess parameters of the potential agricultural land market based on available information on the age structure of land owners, the profitability level of all agrarian business forms, and the limitations that may be adopted by legislative authorities.

Research methods. The research process was based on use of statistical information on the efficiency status of various forms of agrarian business based on comparison of distribution characteristics of efficiency (mod, median, mathematical expectation, variance, coefficient of variation) and observations on the age structure of villagers.

Research results. There was estimated an equilibrium price of 1 hectare of agricultural land considering admission to the market of only active participants of agrarian business. In this case, from 14 to 16 million hectares will be sold in a price level from EUR 1300 to 1800 per hectare. At the disposal of land plot owners will remain from 12 to 14 million hectares. At the same time, buyers' gain will be from EUR 32 to 39 billion, while the estimated sellers' winning will be from EUR 14 to 16 billion.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the research lies in reasonable assumption on a risk ratio to tenants and land owners and proposal to divide them considering their behaviour patterns for altruistic and selfish. Contrary to the current opinion on an excessive degree of risk of agrarian business, it was justified that, based on the statistical data, risks for investing in agrarian business are less than the risks of banking system deposits.

Practical significance. It was shown that in demand formation at expense of the existing agrarian business at disposal of land owners will remain from 12 to 14 million hectares. The presented algorithm allows to make assessments in terms of changes in the market introduction restrictions (regional restriction of supply or exclusion of demand constraints, etc.). Tabl.: 3. Figs.: 4. Refs.: 24.

Keywords: land market; demand; supply; selfish and altruistic behaviour patterns; risks of tenants and land owners; discount rate.

Skrypnyk Andrii Vasylovych - doctor of economic sciences, professor, head of the department of economic cybernetics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: avskripnik@ukr.net

Tkachuk Vadym Anatoliiovych - doctor of economic sciences, associate professor (docent), vice-rector for scientific and pedagogical work, international activity and development, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: vadtkachuk@hotmail.com

Andriushchenko Viktor Mykolaiovych - post-graduate student of the department of economic cybernetics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: andryuschenko@nubip.edu.ua

Bukin Eduard Kostiantynovych - post-graduate student of the department of economic cybernetics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: edwardbukin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1003-1260>

Скрипник А.В., Ткачук В.А., Андрющенко В.Н., Букін Е.К. Достижение равновесия на потенциальном рынке земли Украины в условиях макроэкономической нестабильности

Цель статьи - определить параметры потенциального рынка земли сельскохозяйственного назначения на основании имеющейся информации о возрастной структуре владельцев паев, уровне доходности всех форм аграрного бизнеса с учётом возможных ограничений законодательных органов власти.

Методика исследования. Исследование базируется на использовании статистической информации об эффективности различных форм аграрного бизнеса на основании сравнения характеристик распределений эффективности (мода, медиана, математическое ожидание, дисперсия, коэффициент вариации) и наблюдений за возрастным распределением жителей села.

Результаты исследования. Получены оценки равновесной цены 1 га земли сельскохозяйственного назначения при условии допуска на рынок только действующих субъектов аграрного бизнеса. В таком случае будет продано от 14 до 16 млн га в ценовом диапазоне 1300-1800 евро за 1 га. В распоряжении владельцев паев останется 12-14 млн га. При этом выигрыш покупателей составит от 32 до 39 млрд евро, выигрыш продавцов - от 14 до 16 млрд евро.

Элементы научной новизны. Обосновано предположение о соотношении рисков арендаторов и владельцев паев и предложение разделения владельцев паев на сторонников альтруистичной и эгоистичной моделей поведения. Кроме того, вопреки существующей точке зрения о чрезмерной степени риска аграрного бизнеса использовалось обоснованное приведенными статистическими данными допущение, что риски инвестиций в аграрный бизнес в нынешней ситуации меньше, чем риски размещения депозитов в банковской системе.

Практическая значимость. Показано, что при формировании спроса за счет действующих субъектов аграрного бизнеса в распоряжении владельцев паев останется от 12 до 14 млн га. Предложенный алгоритм позволяет осуществить оценку параметров рынка при условии изменения ограничений внедрения рынка (региональное ограничение предложения или отмена ограничений спроса и др.). Табл.: 3. Илл.: 4. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: рынок земли; спрос; предложение; эгоистичная и альтруистичная модели поведения; риски арендодателей и арендаторов; ставка дисконта.

Скрипник Андрей Васильевич - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)

E-mail: avskripnik@ukr.net

Ткачук Вадим Анатольевич - доктор экономических наук, доцент, проректор по научно-педагогической работе, международной деятельности и развитию, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)

E-mail: vadtkachuk@hotmail.com

Андрющенко Виктор Николаевич - аспирант кафедры экономической кибернетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)

E-mail: andryuschenko@nubip.edu.ua

Букін Едуард Константинович - аспирант кафедры экономической кибернетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)

E-mail: edwardbukin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1003-1260>

Стаття надійшла до редакції 08.01.2019 р.

Фахове рецензування: 21.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Скрипник А. В., Ткачук В. А., Андрющенко В. М., Букін Е. К. Досягнення рівноваги на потенційному ринку землі України в умовах макроекономічної нестабільності. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 19 – 31.

*

Розвиток скотарства як чинник формування соціальної ефективності

Мета статті - оцінити вплив розвитку галузі скотарства на рівень зайнятості й оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано монографічний метод (аналіз наукових підходів до розгляду елементів соціальної політики, їх практичної реалізації), порівняльного аналізу (порівняння рівня заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь у підприємствах України і по зонах в галузях рослинництва, тваринництва, у тому числі скотарства); абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Доведено можливість використання величини заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах як показника, за яким можна визначати рівень соціальної ефективності розвитку аграрних підприємств і галузі скотарства зокрема. Розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь вищий в галузі рослинництва порівняно з тваринництвом. При цьому її величина найвища у підприємствах зони Лісостепу, тоді як найнижча - у господарствах зони Степу.

У підприємствах, які спеціалізуються на виробництві виключно продукції рослинництва, розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь суттєво поступається перед підприємствами, що виробляють продукцію рослинництва і тваринництва. У цій ситуації, відповідно, така складова соціальної ефективності, як заробітна плата з розрахунку на 100 га с.-г. угідь, є невисокою.

Із підвищенням рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції тваринництва, у тому числі скотарства, величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь зростає. Це свідчить про позитивний соціальний ефект розвитку як галузі тваринництва, так і галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах.

Елементи наукової новизни. Доведено, що розвиток скотарства виступає чинником підвищення соціальної ефективності аграрних підприємств.

Практична значущість. Полягає в обґрунтуванні підвищення рівня соціальної ефективності аграрних підприємств із поглибленням їх спеціалізації при виробництві продукції тваринництва і скотарства. Табл.: 6. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: соціальна ефективність; заробітна плата; спеціалізація; тваринництво; скотарство.

Шиян Наталія Іванівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва (Харківська обл., п/в «Докучаєвське-2»)

E-mail: Natashyian1@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0625-8534>

Постановка проблеми. На сьогодні українське село переживає досить складні часи. Продовжує зменшуватися і чисельність сільського населення, і кількість населених пунктів. Безумовно, вирішити цю проблему в стратегічному плані можливо лише завдяки економічному розвитку сільських територій. Це дасть змогу наповнити бюджети сільських громад, а також призупинити міграцію населення до міст і за кордон. Одним із варіантів подолання цієї проблеми є перехід сільськогосподарських підприємств від спрощеної системи виробництва, пов'язаної лише з галуззю рослинництва, до більш складної та диференційованої, яка також пов'язана і з виробництвом продукції тваринництва. Це, з одного боку, дозволить поліпшити структуру землекористування та сприятиме поліпшенню ситуації, яка скла-

лася, а з іншого - дасть змогу задіяти сільське населення у процесі виробництва продукції галузі тваринництва, яке значно менш сезонне, ніж галузь рослинництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній економічній літературі існує чимало публікацій, спрямованих на постановку і пошук шляхів вирішення соціальних проблем сільського населення. У ряді випадків розглядається проблема зайнятості сільського населення, темпи зростання та рівень безробіття якого суттєво вищі порівняно з містом [8].

Проблемними є питання ротації сільських кадрів, залучення молодих спеціалістів до роботи в сільській місцевості, адже висувуються нові вимоги до професійно-кваліфікаційного складу кадрів, виникає потреба універсалізації працівників, їх багатопрофільної професійної підготовки. Дедалі частіше науковці і практики звертаються

до розгляду поняття «ефективна зайнятість сільського населення», яка, на переконання В. Ткачука, повинна поєднувати в собі всі соціально-економічні умови: високий рівень доходів, забезпеченості гідними умовами життя і соціальними благами [8].

У сучасній науковій літературі існує серія публікацій, зорієнтованих на розгляд теоретичних і практичних аспектів формування й використання соціального капіталу, у тому числі в аграрній сфері. Ці питання відображено в роботах М. Грицаєнка, М. Маліка, О. Рябоконея, О. Шпикуляка та ін. [4, 9]. За О. Шпикуляком, під соціальним капіталом розуміємо потенціал особистості, який ґрунтується на соціальних надбаннях, міжособистісних зв'язках, груповій взаємодії, взаємній довірі, участі людини в організації. Також потрібно є його підтримка і розвиток. Певною мірою це можливо завдяки реалізації соціальної політики країни [10].

Доволі часто в наукових публікаціях соціальні проблеми сільського населення розглядаються з позиції формування системи мотивації до праці в сільськогосподарських підприємствах. Зокрема, Л. Михайлова ці питання досліджує з точки зору поєднання економічної і соціальної складових мотивації до праці в діяльності аграрних підприємств [5].

Як відомо, на практиці існують різні підходи до мотивації праці: такі, що ґрунтуються на психології людини (теорія потреб людини Маслоу [13], теорія Х/У Мак-Грегора, [14], теорія мотивації Герцберга, теорія потреб Мак-Клейланда), які мають економічну сутність

(управлінські рішення М. Маліка, дослідження продуктивності праці О. Бугуцького, В. Дієсперова) тощо [1, 11, 12]. Свій підхід у розгляді проблеми мотивації працівників підприємств до праці представив В. Павлик. Автор здійснив спробу оцінити мотивацію працівників на основі теорії очікування Едварда С. Толмена. Науковець довів необхідність подальшого розвитку теорії мотивації працівників від кінцевих результатів їхньої роботи.

Проблему мотивації розглядають також з позиції величини заробітної плати сільського населення, яка суттєво поступається перед такою у містах і потребує дослідження.

Незважаючи на наявність різних підходів до розгляду соціальних проблем на селі, існує певне коло питань, які досліджені недостатньо. До таких належать і питання, пов'язані з соціальною складовою розвитку галузі скотарства.

Мета статті - оцінити вплив розвитку галузі скотарства на рівень зайнятості й оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. До переліку показників рівня соціальної ефективності належить величина оплати праці робітників, тобто їх заробітна плата. Рівень заробітної плати в аграрній сфері економіки нижчий порівняно з іншими сферами національної економіки. Це підтверджує й аналіз середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності, наведений у щорічнику «Сільське господарство» (табл. 1).

1. Середньомісячна заробітна плата по економіці, у тому числі в сільському господарстві, грн

Рік	Середньомісячна заробітна плата в галузі економіки, грн	У тому числі в сільському господарстві, грн	Відношення середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві до заробітної плати в галузі економіки, %
2010	2239	1430	63,9
2011	2247	1478	65,8
2012	3026	2026	67,0
2013	3265	2270	69,5
2014	3480	2476	71,2
2015	4195	3140	74,8
2016	5183	3916	75,6

Джерело: Розраховано автором з використанням даних [7].

Якщо у 2010 р. середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві становила 63,9 % від її рівня в галузі економіки, то у 2016 р. вона дещо підвищилася - 75,6 % від

рівня останньої, хоча все одно залишається меншою. Тобто це одна з важливих проблем у діяльності підприємств аграрної сфери економіки.

Аналіз середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві по областях України свідчить про зростання її варіації за останні роки. Якщо в 2014 р. коефіцієнт варіації середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві становив 12,7 %, то у 2016 р. - 42,3 %, тобто збільшився на 29,6 в.п. Отже, спостерігається зростання різниці у розмірі заробітної плати по областях України, що ставить питання про їх нерівність.

Нерівність у розмірі заробітної плати в областях країни підтверджує їх поділ на аграрні та індустріальні. Аграрні регіони, у свою чергу, суттєво поступають за рівнем доходу з розрахунку на одного працюючого. Звідси, рівень соціальної ефективності діяльності підприємств (відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства - підвищення добробуту, якості життя) саме в аграрних регіонах нижчий порівняно з індустріальними.

Крім відмінностей у заробітній платі працівників аграрної сфери економіки по областях, існує певна диференціація у формуванні заробітної плати в підприємствах, які спеціалізуються на виробництві тих чи інших видів продукції. Простежити її можна шляхом визначення показника рівня заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах. Саме цей показник, на наш погляд, дозволить порівняти величину оплати праці в підприємствах, які мають різний рівень спеціалізації

виробництва продукції рослинництва і тваринництва, зокрема галузі скотарства. Для його визначення необхідні показники оплати праці та площі сільськогосподарських угідь.

У цілому в основу розрахунків розмірів заробітної плати та норм продуктивності праці працівників у сільськогосподарських підприємствах покладено мінімальні державні та галузеві гарантії з оплати праці, тарифну сітку, умови та розміри матеріального стимулювання, визначені в колективному договорі. У Галузевій угоді, укладеній між Міністерством аграрної політики та продовольства України, Федерацією роботодавців агропромислового комплексу та продовольства України, Професійною спілкою працівників агропромислового комплексу України в сільському господарстві встановлено мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника, який виконує просту роботу, що не вимагає кваліфікації, за повністю виконану місячну норму праці в розмірі не меншому від розміру мінімальної заробітної плати, визначеної законодавством України.

У дослідженні для визначення величини оплати праці та площі сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах у 2010-му і 2016 рр. використано дані, наведені у формі 50 с.г. На основі цих даних обчислено розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь по сільськогосподарських підприємствах і галузях рослинництва і тваринництва (табл. 2).

2. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах України і по зонах у 2010-му і 2016 рр., на 100 га с.-г. угідь, тис. грн

Зона	Усього		У тому числі				
			рослинництво			тваринництво	
	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	усього	у т.ч. рослинництво 100 %		кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь
зар. плата на 100 га с.-г. угідь			кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь			
2010 р.							
Україна	8815	360,3	231,4	2653	19,04	4306	128,9
<i>Зони:</i>							
Степ	4129	307,9	220,8	1592	17,25	1545	87,1
Лісостеп	3384	418,5	251,2	859	22,00	1842	167,2
Полісся	1302	372,1	204,2	202	18,24	919	167,9
2016 р.							
Україна	8315	784,3	571,3	3351	42,98	2973	213,0
<i>Зони:</i>							
Степ	3622	628,2	504,3	1730	36,04	899	123,9
Лісостеп	3437	931,5	643,9	1205	56,28	1425	287,6
Полісся	1256	768,4	533,4	416	35,89	649	235,0

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.г. за 2010-й і 2016 рр.

Зважаючи на наведені розрахункові дані, стає зрозуміло, що в межах зон України і у 2010-му і 2016 рр. величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь найвищою була в Лісостепу: у 2010 р. вона досягала 418,5 тис. грн, у 2016 р. - 931,5 тис. грн.

У межах галузей заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у рослинництві була вищою, ніж у тваринництві. Зокрема, у 2010 р. по Україні в галузі рослинництва вона становила 231,4 тис. грн, водночас у тваринництві - 128,9 тис. грн. У 2016 р. - аналогічно: заробітна плата на 100 га с.-г. угідь вищою була у галузі рослинництва - 571,3 тис. грн, із 213,0 тис. грн у галузі тваринництва.

У межах зон України заробітна плата з розрахунку на 100 га с.-г. угідь в Лісостепу перевищувала показник Полісся і Степу. При цьому меншим був показник у степовій зоні - і в рослинництві, і в тваринництві.

Тобто розмір заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах вищий в галузі рослинництва порівняно з тваринництвом. При цьому найвищу заробітну плату одержували у підприємствах Лісостепу, найменшу - у господарствах Степу.

У процесі досліджень виникло питання: яким є розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь в підприємствах, які повністю спеціалізуються на виробництві продукції галузі рослинництва (див. табл. 2). Результати розрахунків свідчать, що в таких господарствах розмір заробітної плати на 100 га с.-г. угідь суттєво нижчий, ніж у сільськогосподарських підприємствах, які крім рослинницької виробляють ще продук-

цію тваринництва. Зокрема, у 2010 р. величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах із виробництвом тільки продукції галузі рослинництва становила 19,04 тис. грн за показника в галузі рослинництва 231,4 тис. грн. У 2016 р. розмір заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у підприємствах, які виробляли лише продукцію галузі рослинництва, знаходився на рівні 42,98 тис. грн за її величини в галузі рослинництва 571,3 тис. грн.

Тобто аграрні підприємства, які спеціалізуються тільки на виробництві продукції галузі рослинництва, що супроводжується збільшенням сезонних працівників у господарстві, яким заробітна плата сплачується лише в період сезонних робіт, зменшенням постійних працівників підприємства, мають на 100 га с.-г. угідь низьку величину заробітної плати. Відповідно такий показник соціальної ефективності, як заробітна плата, є низьким.

Наступним етапом досліджень став аналіз розміру заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у галузі тваринництва з різним рівнем спеціалізації підприємств. Рівень спеціалізації виробництва належить до показників, що виявляють вплив на ефективність виробництва аграрної продукції [2, с. 538]. У контексті питань, які розглядаються в дослідженні, було розраховано величину заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у підприємствах із питомою вагою продукції галузі тваринництва до 25,0 %; 25,1-50,0; 50,1-90,0 і понад 90,1 %. Тобто це підприємства з невисоким рівнем спеціалізації виробництва продукції галузі тваринництва, середнім, високим і глибоко-спеціалізованим господарства (табл. 3).

3. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у галузі тваринництва з різним рівнем спеціалізації в сільськогосподарських підприємствах України і за зонами в 2010-му і 2016 рр., тис. грн

По природно-економічних зонах	Тваринництво									
	усього		у т.ч. із рівнем спеціалізації, %							
	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	до 25,0		25,1-50,0		50,1-90,0		більше 90,1	
Кількість підприємств			зар. плата на 100 га с.-г. угідь	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	Кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	
	2010 р.									
Україна	4306	128,9	2311	7,36	736	25,00	899	44,78	360	257,92
Степ	1545	87,1	1145	6,32	198	22,34	112	31,72	90	357,18
Лісостеп	1842	167,2	962	8,62	376	27,28	384	57,91	120	434,42
Полісся	919	167,9	205	7,62	162	23,40	403	34,31	149	85,38

	2016 р.									
Україна	2973	213,0	1742	21,25	453	64,76	315	119,64	464	1069,83
Степ	899	123,9	700	18,22	78	53,23	28	103,77	93	1398,41
Лісостеп	1425	287,6	813	24,11	252	72,43	149	132,05	211	2100,04
Полісся	649	235,0	229	18,35	123	55,78	138	95,84	159	277,33

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50с.г. за 2000 і 2016 рр.

Заслугує на увагу ситуація, за якої величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сформованих сукупностях збільшувалася з підвищенням рівня спеціалізації підприємства на виробництві продукції галузі тваринництва. Так, у 2010 р. вона зросла від 7,36 тис. грн у підприємствах із питомою вагою виробництва продукції галузі тваринництва у загальному обсязі товарної продукції до 25,0 % до 44,78 тис. грн у підприємствах, які увійшли в групу 50,1-90,0 %. У господарствах із рівнем спеціалізації на виробництві продукції тваринництва понад 90,1 % величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь становила 257,92 тис. грн, перевищивши її в підприємствах першої групи в 35 разів.

За даними 2016 р. спостерігали аналогічні зміни. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь збільшилася від 21,25 тис. грн у підприємствах із рівнем спеціалізації до 25,0 % до 119,64 тис. грн у господарствах із рівнем спеціалізації 50,1-90,0 % і до 1069,83 тис. грн, або в 50,3 раза, у підприємствах із рівнем спеціалізації понад 90,1 %.

Одержані результати підтверджують, що з підвищенням рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції галузі тваринництва зростає і величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. Тобто галузь тваринництва вносить свій позитивний соці-

альний ефект у функціонування сільськогосподарського підприємства. Поряд із розвитком галузі рослинництва поглиблення рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції галузі тваринництва зумовлює, у свою чергу, збільшення цього показника. Отже, для підприємств доцільний розвиток як рослинництва, так і тваринництва.

Видається необхідним також з'ясувати, чому в групі підприємств із рівнем спеціалізації при виробництві продукції тваринництва понад 90,1 % величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь суттєво вища, ніж у підприємствах із рівнем спеціалізації на виробництві тваринницької продукції до 25,0 % (табл. 4).

Із загальної сукупності підприємств, що увійшли в досліджувану групу у 2010-му і 2016 рр., виключили підприємства з одночасно великим поголів'ям худоби і площею с.-г. угідь до 100 га. До таких, на нашу думку, можна віднести комбінати з виробництва продукції тваринництва, в яких відсутні земельні площі для вирощування кормів. У цьому випадку розрахований показник заробітної плати на 100 га с.-г. угідь досить чітко відображатиме ситуацію, що вплинула на його формування. За інших умов, при невеликій площі сільськогосподарських угідь і розвитку галузі тваринництва величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь буде високою.

4. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах із рівнем спеціалізації на виробництві продукції тваринництва понад 90,1 % в Україні і по зонах у 2010-му і 2016 рр., тис. грн

По природно-економічних зонах	Понад 90,1 %		У т.ч. без п-в із площею с.-г. угідь до 100 га	
	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь
2010 р.				
Україна	360	257,92	210	175,66
Степ	90	357,18	43	235,69
Лісостеп	120	434,42	63	294,66
Полісся	149	85,38	104	65,85
2016 р.				
Україна	464	1069,83	121	600,28
Степ	93	1398,41	20	972,2
Лісостеп	211	2100,04	49	1088,44
Полісся	159	277,33	52	182,53

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.г. за 2000 і 2016 рр.

У 2010 р. загальна кількість підприємств, віднесених до цієї групи, після коригування зменшилася від 360 до 210 господарств, величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь - від 257,92 до 175,66 тис. грн, хоча й надалі залишається високою. Найбільшою величиною заробітної плати на 100 га с.-г. угідь після коригування була у Лісостепу - 294,66 тис. грн.

У 2016 р. після коригування кількості підприємств, які увійшли до аналізованої групи, їхній показник зменшився від 464 до

121. Зменшилася чисельність підприємств і по зонах, і за величиною заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. У цілому по сільськогосподарських підприємствах України розмір заробітної плати зменшився від 1069,83 до 600,28 тис. грн, зокрема в лісостеповій зоні - від 1398,41 до 972, 2 тис. грн.

Таким чином, із підвищенням рівня спеціалізації на виробництві продукції тваринництва величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь також зростає (табл. 5).

5. Заробітна плата на 100 га с.-г. угідь у галузі скотарства в сільськогосподарських підприємств України, у тому числі за зонами, у 2010-му і 2016 рр. за спеціалізацією, тис. грн

По природно-економічних зонах	Рівень спеціалізації галузі скотарства, %							
	до 25		25,1-50,0		50,1-90,0		понад 90,1	
	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь	кількість підприємств	зар. плата на 100 га с.-г. угідь
2010 р.								
Україна	1071	80,0	640	240,9	599	382,0	81	712,3
Степ	422	68,0	121	190,5	20	237,9	-	-
Лісостеп	511	90,2	354	279,4	237	440,1	21	1211,9
Полісся	137	83,9	165	219,1	341	326,2	59	471,1
2016 р.								
Україна	920	250,8	349	637,3	211	1099,0	69	1212,7
Степ	281	178,4	37	509,3	8	1061,4	5	752,5
Лісостеп	482	313,4	207	712,1	94	1159,7	24	1418,1
Полісся	157	184,9	105	507,8	109	985,6	40	1008,7

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.-г. за 2000 і 2016 рр.

Результати розрахунків свідчать, що з підвищенням рівня спеціалізації виробництва продукції скотарства величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь зростає. Наприклад, у 2010 р. заробітна плата на 100 га с.-г. угідь по Україні у господарствах із рівнем спеціалізації на виробництві продукції скотарства до 25,0 % становила 80,0 тис. грн. При збільшенні рівня спеціалізації до 25,1-50,0 % заробітна плата на 100 га с.-г. угідь зросла втричі - до 240,9 тис. грн; за рівня спеціалізації 50,1-90,0 % вона досягла 382,0 тис. грн, тоді як найбільшого значення набула при рівні спеціалізації понад 90,1 % - 712,3 тис. грн.

Цікавим виявився розподіл рівня заробітної плати на 100 га с.-г. угідь по зонах України. У Степу в 2010 р. функціонували сільськогосподарські підприємства з рівнем спеціалізації до 90,0 %. Вузькоспеціалізованих підприємств (понад 90,1 %) з виробництва продукції скотарства не було. У Лісостепу і

Поліссі спостерігали закономірність щодо збільшення величини заробітної плати на 100 га с.-г. угідь при виробництві продукції скотарства з підвищенням рівня спеціалізації. Водночас за розміром заробітної плати на 100 га с.-г. угідь Полісся суттєво поступалося перед Лісостепом. Наприклад, у цьому році у вузькоспеціалізованих підприємствах лісостепової зони заробітна плата на 100 га с.-г. угідь знаходилася на рівні 1211,9 тис. грн, тоді як на Поліссі - лише 471,1 тис. грн.

У 2016 р. ситуація була аналогічною: з підвищенням рівня спеціалізації виробництва продукції галузі скотарства зростав рівень заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. По сільськогосподарських підприємствах ця величина збільшилася від 250,8 тис. грн при рівні спеціалізації галузі скотарства до 25,0 % до 1212,7 тис. грн при рівні спеціалізації понад 90,0 %, тобто в 4,8 раза. Вищим порівняно з іншими зонами був розмір

заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у Лісостепу за всіма аналізованими рівнями спеціалізації.

За аналізом наведених вище даних можна з'ясувати, чим зумовлено зростання заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. Для цього детальніше необхідно розглянути економічні показники розвитку скотарства у визначених групах за рівнем спеціалізації. Як відомо, галузь скотарства належить до галузей, в яких виробництво молока і яловичини взаємопов'язане. На сучасному етапі розвитку скотарство представлено перева-

жно виробництвом молока. Лише окремі сільськогосподарські підприємства розвивають виробництво яловичини (телятини), створюючи спеціалізовані м'ясокомбінати. Тож аналіз показників надою, щільності поголів'я великої рогатої худоби з розрахунку на 100 га с.-г. угідь дозволить встановити чинники підвищення заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у групі досліджуваних підприємств. Крім того, показник заробітної плати на 100 га с.-г. угідь також забезпечує інформацією, необхідною для з'ясування причин таких змін (табл. 6).

6. Окремі показники галузі скотарства в сільськогосподарських підприємствах України, у тому числі по зонах, у 2010-му і 2016 рр. за спеціалізацією

По природно-економічних зонах	Рівень спеціалізації галузі, %											
	до 25,0			25,1-50,0			50,1-90,0			понад 90,1		
	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів	Зар. плата на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Надій, кг	Щільність поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів
	2010 р.											
Україна	80,0	3476	6,68	240,9	4237	17,91	382,0	4215	31,27	712,3	4346	75,23
Степ	68,0	2968	5,66	190,5	4142	15,20	237,9	4720	20,01	-	-	-
Лісостеп	90,2	3845	7,10	279,4	4554	19,46	440,1	4736	33,31	1211,9	6229	140,84
Полісся	83,9	3416	9,15	219,1	3294	18,59	326,2	3382	30,27	471,1	2550	43,55
	2016 р.											
Україна	250,8	5200	7,60	637,3	6232	21,80	1099,0	6593	38,20	1212,7	4825	69,50
Степ	178,4	4596	6,51	509,3	6144	19,73	1061,4	8548	43,24	752,5	3342	105,70
Лісостеп	313,4	5600	8,49	712,1	6386	23,45	1159,7	7114	37,26	1418,1	5546	87,52
Полісся	184,9	4613	7,02	507,8	5815	18,77	985,6	5220	39,40	1008,7	3838	46,51

Джерело: Розраховано автором з використанням даних ф. 50 с.-г. за 2000 і 2016 рр.

За наведеними даними, у 2010 р. з підвищенням рівня спеціалізації виробництва продукції скотарства в сільськогосподарських підприємствах спостерігалось зростання надою з першої по четверту групу. В цілому по Україні у 2010 р. надій збільшився від 3427 кг у підприємствах із рівнем спеціалізації продукції скотарства до 25,0 % до 4346 кг у сільськогосподарських підприємствах із рівнем спеціалізації понад 90,1 %. Аналогічними зміни величини надою цього року виявилися в лісостеповій зоні - збільшилися від 3845 до 6229 кг (відповідно у першій і останній групах). У Степу також відбувалося підвищення надою, проте за повної відсут-

ності в цій зоні у 2010 р. сільськогосподарських підприємств із рівнем спеціалізації на продукції скотарства понад 90,1 %.

Поряд із зростанням надою цього року в групах сільськогосподарських підприємств за рівнем спеціалізації спостерігали суттєве збільшення щільності поголів'я великої рогатої худоби із розрахунку на 100 га с.-г. угідь. Зокрема, щільність поголів'я великої рогатої худоби по Україні збільшилася від 6,68 голів у підприємствах із рівнем спеціалізації до 25,0 % до 75,23 голів із рівнем спеціалізації понад 90,1 %. Аналогічні зміни досліджуваного показника були і в інших зонах України. При цьому суттєве зростання

щільності відзначено в Лісостепу - від 7,10 до 140,84 голів великої рогатої худоби відповідно у першій і останній групах.

За такими показниками 2016 р. відбулося збільшення надою від 5200 до 6593 кг відповідно в підприємствах із рівнем спеціалізації розвитку галузі скотарства до 25 %, 25,1-50,0 і 50,1-90 %. У підприємствах, віднесених до останньої групи (понад 90,1 %), показник середнього надою зменшився і становив 4825 кг. При цьому щільність поголів'я великої рогатої худоби збільшувалася з першої по останню групу від 7,6 до 69,5 голів. Як причину цього можна вказати те, що підприємства останньої групи з рівнем спеціалізації понад 90,1 % більшою мірою зорієнтовані на спеціалізоване виробництво яловичини (телятини). В окремих із цих господарств середньодобовий приріст великої рогатої худоби досягає 960 г.

Таким чином, розглядаючи заробітну плату на 100 га с.-г. угідь як один із показників соціальної ефективності, можна стверджувати, що підвищення рівня спеціалізації підприємств при виробництві продукції скотарства зумовлює зростання показника заробітної плати на 100 га с.-г. угідь (що супроводжується збільшенням величини оплати праці в галузі), збільшення щільності поголів'я великої рогатої худоби і підвищення продуктивності. Водночас за рівня спеціалізації галузі понад 90,1 % господарства переважно орієнтовані на виробництво яловичини (телятини), що також сприяє зростанню заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у цих підприємствах.

Висновки. За результатами сформовано наступні висновки: величину заробітної плати на 100 га с.-г. угідь у сільськогосподарських підприємствах можна розглядати як один із показників, за яким визначають рі-

вень соціальної ефективності розвитку аграрних підприємств, і галузі скотарства зокрема. Розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь вищий у галузі рослинництва порівняно з тваринництвом. Помітна різниця в заробітній платі і по зонах. Як виявилось, вона більша у підприємствах Лісостепу, тоді як найменша - у господарствах Степу.

У підприємствах, які спеціалізуються на виробництві тільки продукції рослинництва, розмір заробітної плати з розрахунку на 100 га с.-г. угідь суттєво поступається перед підприємствами, що виробляють продукцію рослинництва і тваринництва. Саме в перших господарствах спостерігається збільшення чисельності сезонних працівників, яким заробітна плата сплачується лише в період сезонних робіт, і зменшення кількості постійних працівників, що у свою чергу знижує величину заробітної плати на 100 га с.-г. угідь. Відповідно у цій ситуації така складова соціальної ефективності, як заробітна плата з розрахунку на 100 га с.-г. угідь, є невисокою.

Із підвищенням рівня спеціалізації підприємств на виробництві продукції тваринництва, у тому числі скотарства, величина заробітної плати на 100 га с.-г. угідь зростає. Це свідчить про позитивний соціальний ефект розвитку в сільськогосподарських підприємствах і галузі тваринництва у цілому, і галузі скотарства зокрема.

Отримані результати дослідження свідчать про необхідність подальшої розробки сукупності заходів, спрямованих на підтримку розвитку скотарства. Розвиток галузі сприятиме вирішенню як соціальних, так і економічних, екологічних проблем у контексті сталого розвитку сільського господарства.

Список бібліографічних посилань

1. Адаур Джон. Эффективная мотивация: как добиться максимальной отдачи от себя и других ; пер. с англ. Ю. Гельдберг. Москва : ЭКСМО, 2003. 254 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : КНЕУ, 2004. 624 с.
3. Гринів Б. Проблемні аспекти аналізу показників праці і зарплатомісткості товарообігу підприємств торгівлі. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 2. С. 150-154.
4. Грицаєнко М. І. Соціальний капітал у становленні підприємницької мережі аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 58-64.
5. Михайлова Л. І., Харченко Т. М. Особливості мотивації до праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 87-92.
6. Проволоцька О. М. Основні напрями оптимізації зарплатомісткості продукції вітчизняних підприємств. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Вип. 6. Ч. 3. 2014. С. 90-92.

References

1. Adaur, Dzh. (2003). *Jeffektivnaja motivacija: kak dobitsja maksimalnoj otdachi ot sebja i drugih [Effective motivation: how to achieve maximum return from yourself and others]*. Ju. Gheljdbergh (Trans.). Moscow: EKSMO [In Russian].
2. Andriichuk, V.H. (2004). *Ekonomika aghrarnykh pidpryjemstv: pidruchnyk [Economy of agrarian enterprises: a textbook]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
3. Hryniv, B. (2012). *Problemni aspekty analizy pokaznykiv praci i zarplatomistkosti tovaroobighu pidpryjemstv torghivli [Problematic aspects in the analysis of labor and salary capacity indicators of trade turnover at trade enterprises]. Ekonomichnyj analiz, 11/2, pp. 150-154 [In Ukrainian]*.
4. Hrytsaienko, M.I. (2017). *Socialjnyj kapital u stanovlenni pidpryjemnyckoji merezhi agharanoi sfery Ukrajinu [Social capital in establishment of an entrepreneurial network in the agrarian sector of Ukraine]. Ekonomika APK, 5, pp. 58-64 [In Ukrainian]*.

7. Сільське господарство України в 2017 р.: стат. зб. Київ, 2018. 134 с.

8. Ткачук В. А. Організаційно-економічні засади ефективної зайнятості сільського населення. *Економіка АПК*. 2015. № 9. С. 82-87.

9. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. П. Рябоконт та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 86 с.

10. Шпикуляк О. Г., Пехов В. А. Формування та інституціоаналізація соціального капіталу в розвитку аграрного підприємства: методологічні аспекти оцінки. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 102-107.

11. Burke, L. and Logsdon, J.M. (1996) 'How Corporate Social Responsibility Pays Off' Long Range Planning. Vol. 29, No. 4. pp. 495-502.

12. David Crowther, Güler Aras (2008). Corporate Social Responsibility: Part 1. Principles, Stakeholders & Sustainability. URL : <https://bookboon.com/en/corporate-social-responsibility-part-i-ebook> (дата звернення 21.12.2018).

13. Maslow A. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review* 50 (1943), pp. 370-396.

14. McGregor D. The Human Side of Enterprise. Cambridge MA: MIT Press, 1966. Hh.3-20.

5. Mykhailova, L.I. & Kharchenko, T.M. (2016). Osoblyvosti motyvatsiji do praci v siljskjoghospodarsjkykh pidpryjemstvakh [Features of motivation to work in agricultural enterprises]. *Економіка АПК*, 5, pp. 87-92 [In Ukrainian].

6. Provolotska, O.M. (2014). Osnovni napriamy optymizatsiji zarplatomistkosti produkciji vitczyznjanykh pidpryjemstv [Main optimization directions of salary capacity at domestic enterprises]. *Nauk. visn. Kherson. derzh. un-tu*, 6/3, pp. 90-92 [In Ukrainian].

7. *Siljsjke ghospodarstvo Ukrajinjy v 2017 r.: stat. zb. [Agriculture of Ukraine in 2017: statistical coll.]*. (2018). Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

8. Tkachuk, V.A. (2015). Orghanizacijno-ekonomichni zasady efektyvnoji zajnjatosti siljskjogho naseleennja [Organizational and economic principles of rural population's effective employment]. *Економіка АПК*, 9, pp. 82-87 [In Ukrainian].

9. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., Riabokon, V.P., et al. (2017). Formuvannja socialjnogho kapitalu v instytucijnomu mekhanizmi aghrarnogho rynku [Formation of social capital in the institutional mechanism of the agrarian market]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

10. Shpykuliak, O.H. & Pekhov, V.A. (2015). Formuvannja ta instytucionalizacija socialjnogho kapitalu v rozvytku aghrarnogho pidpryjemnyctva: metodologichni aspekty ocinky [Formation and institutionalization of social capital in development of agrarian entrepreneurship: methodological aspects of evaluation]. *Економіка АПК*, 11, pp. 102-107 [In Ukrainian].

11. Burke, L. & Logsdon, J.M. (1996). How corporate social responsibility pays off. *Long Range Planning*, 29, No. 4. pp. 495-502 [In English].

12. David, C. & Guler, A. (2008). *Corporate social responsibility: Part 1. Principles, stakeholders & sustainability*. Retrieved from: <https://bookboon.com/en/corporate-social-responsibility-part-i-ebook> [In English].

13. Maslow, A.A. (1943). Theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, pp. 370-396 [In English].

14. McGregor, D. (1966). *The human side of enterprise*. Cambridge MA: MIT Press [In English].

Shyian N.I. Development of the cattle husbandry as a factor of social efficiency formation

The purpose of the article is to assess an impact of the cattle husbandry development on an employment level and an employee's salary in agricultural enterprises.

Research methods. In the research process the following methods were used: monographic for analysis of scientific approaches to consideration of social policy elements, their practical implementation; comparative analysis for comparison of salary level per 100 hectares of agricultural land in enterprises of Ukraine and by zones in the crop production and livestock husbandry, including the cattle husbandry; abstract and logical method for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. In the research was substantiated possible application of a salary level per 100 hectares of agricultural land as an indicator, which might be used for determining social efficiency development of agricultural enterprises and the cattle husbandry, in particular. A salary level per 100 hectares of agricultural land is higher in the crop production compared to the livestock husbandry. Moreover, its amount is the highest at enterprises of the Forest-Steppe zone, and the lowest - at enterprises of the Steppe zone.

In the enterprises specializing only in crop production, a salary level per 100 hectares of agricultural land is significantly lower than in those producing both crop and livestock products. Thus, in this situation, salary per 100 hectares of agricultural land as a component of social efficiency, is low.

With an increase in a level of enterprises' specialization in the livestock husbandry, including the cattle husbandry, a level of salary per 100 hectares of agricultural land is currently rising. This indicates a positive social effect of development in both the livestock husbandry, and the cattle husbandry at agricultural enterprises.

Elements of scientific novelty. There was proved that the cattle husbandry development must be considered as a factor of social efficiency increase in agricultural enterprises.

Practical significance. The research results have a practical value that lies in increase a level of social efficiency of agrarian enterprises with deepening of their specialization in the production of livestock and cattle husbandry. Tabl.: 6. Refs.: 14.

Keywords: social efficiency; salary; specialization; livestock husbandry; cattle husbandry.

Shyian Nataliia Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of management and administration, V.V. Dokuchayev Kharkiv National Agrarian University (Dokuchaevske-2, Kharkiv region)

E-mail: Natashyian1@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0625-8534>

Цель статьи - оценить влияние развития отрасли скотоводства на уровень занятости и оплаты труда работников сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. В процессе исследования использован монографический метод (анализ научных подходов к рассмотрению элементов социальной политики, их практической реализации), сравнительного анализа (сравнение уровня заработной платы из расчёта на 100 га с.-х. угодий в предприятиях Украины и по зонам в отраслях растениеводства, животноводства, в том числе скотоводства); абстрактно-логический метод (теоретические обобщения и формулирование выводов).

Результаты исследования. Доказана возможность использования величины заработной платы на 100 га с.-х. угодий в сельскохозяйственных предприятиях как показатель, по которому можно определять уровень социальной эффективности развития аграрных предприятий и отрасли скотоводства в частности. Размер заработной платы из расчёта на 100 га с.-х. угодий выше в отрасли растениеводства по сравнению с животноводством. При этом её величина самая высокая в предприятиях зоны Лесостепи, тогда как наименьшая - в хозяйствах зоны Степи.

В предприятиях, специализирующихся на производстве исключительно продукции растениеводства, размер заработной платы из расчёта на 100 га с.-х. угодий существенно уступает предприятиям, производящим продукцию растениеводства и животноводства. В этой ситуации, соответственно, такая составляющая социальной эффективности, как заработная плата, из расчёта на 100 га с.-х. угодий является невысокой.

С повышением уровня специализации предприятий на производстве продукции животноводства, в том числе скотоводства, величина заработной платы на 100 га с.-х. угодий возрастает. Это свидетельствует о положительном социальном эффекте развития как отрасли животноводства, так и отрасли скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях.

Элементы научной новизны. Доказано, что развитие скотоводства выступает фактором повышения социальной эффективности аграрных предприятий.

Практическая значимость. Заключается в обосновании повышения уровня социальной эффективности аграрных предприятий с углублением их специализации при производстве продукции животноводства и скотоводства. Табл. : 6. Библиогр. : 14.

Ключевые слова: социальная эффективность; заработная плата; специализация; животноводство; скотоводство.

Шиян Наталия Ивановна - кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и администрирования, Харьковский национальный аграрный университет им. В.В. Докучаева (Харьковская обл., п/о «Докучаевское-2») E-mail: Natashyian1@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0625-8534>

Стаття надійшла до редакції 22.01.2019 р.

Фахове рецензування: 24.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шиян Н. І. Розвиток скотарства як чинник формування соціальної ефективності. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 32 – 41.

*

Новини АПК

Уряд розширив напрями підтримки галузі тваринництва

Урядом прийнято постанову від 30 січня 2019 року № 110 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107». У постанові викладено в новій редакції Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва).

Удосконалено та деталізовано механізм надання державної підтримки за напрямами, які фінансувались у попередньому році:

- збільшено розмір дотації за утримання корів з 750 до 900 гривень за одну голову (двічі на рік);
- надано можливість скористатися державною підтримкою за вирощування молодняка великої рогатої худоби, у тому числі й закупленого.

Крім того, його доповнено новим напрямом державної підтримки, а саме: часткове відшкодування сільськогосподарським товаровиробникам вартості будівництва та реконструкції підприємств зі зберігання та переробки зерна.

Метою постанови є забезпечення спрямування державної підтримки у 2019 р. для розвитку галузі тваринництва, стабілізації поголів'я худоби та поліпшення її генетичного потенціалу, стимулювання збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва, аквакультури (рибництва), а також залучення інвестицій у створення потужностей із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, зокрема зерна.

Прес-служба Мінагрополітики

*Н.М. БУНЯК, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
І.М. ДАНИЛКО*

Механізм зовнішньоекономічної діяльності на ринку насіння зернових колосових культур

Мета статті - дослідити механізм зовнішньоекономічної діяльності на ринку насіння зернових колосових у наукових установах системи НААН та визначити додаткові економічні зиски при реалізації насіння на експорт.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: монографічний (для всебічного глибокого вивчення питань зовнішньоекономічної діяльності), порівняльного аналізу (дослідження ефективності реалізації насіння в Україні та за кордон), розрахунковий (визначення витрат на проведення зовнішньоекономічної діяльності), а також абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Розглянуто детальний порядок проходження етапів підготовки документів для здійснення експортних операцій з насінням зернових колосових культур та визначено фінансові витрати на кожному з них, місце України на міжнародному ринку насіння зернових колосових.

Елементи наукової новизни. Розкрито досвід Носівської селекційно-дослідної станції щодо виходу на міжнародні ринки насіння зернових колосових культур. Обраховано фактичний дохід, що його отримує установа при реалізації насіння в Україні та за його експорту.

Практична значущість. Досвід Носівської СДС Миронівського інституту пшениці ім. В.М. Ремесла показує практичні поетапні дії щодо підготовки документів для експорту насіння за кордон. Визначення понесених додаткових витрат та додатково отриманої виручки при експорті насіння. Табл.: 3. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність; насіння; сорт; сертифікати ISTA, OESD, карантинний; митна декларація; експорт.

Буняк Наталія Миколаївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, директор Носівської селекційно-дослідної станції Миронівського інституту пшениці ім. В.М. Ремесла НААН України (с. Дослідне, Носівський р-н, Чернігівська обл.)

E-mail: buniak_nt@ukr.net

Данилко Ірина Миколаївна - головний бухгалтер, Носівська селекційно-дослідна станція Миронівського інституту пшениці ім. В.М. Ремесла НААН України (с. Дослідне, Носівський р-н, Чернігівська обл.)

E-mail: danlim@ukr.net

Постановка проблеми. Позитивні фінансові результати зовнішньоекономічної діяльності будь-якого господарюючого в нинішніх умовах суб'єкта є аксіомою і не потребують доказів. Проте комерційна діяльність науково-дослідних установ за кордоном - специфічна з огляду на предмет можливої торгівлі, яким, зазвичай, є результати наукових досліджень, де має значення інноваційна складова розвитку галузі, а їх використання захищене патентом. Останнім часом щорічно Україна виробляє понад 60 млн т зерна, посідає провідні позиції у його експорті, проте практично не реалізує за кордон насіння зернових, у тому числі й колосових.

Відбувається поступове витіснення сортів вітчизняної селекції з Реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні. У нас не існує державних установ, які б спеціалізувалися на просуванні сортів вітчизняної селекції за кордон, а науковим установам в часи безгрошів'я важко подолати встановлені законодавством обмеження в країнах світового співтовариства. Витрачаючи фінансові ресурси на вітчизняну селекцію, не використовуються можливості на окупність понесених витрат за рахунок можливого експорту насіння за кордон. При цьому доводиться констатувати, що іноземні фірми активно просувають питання реєстрації сортів власної селекції в Україні, з подальшою організацією його виробництва та доробки в нашій державі для реалізації як в Україні,

так і за кордоном. Прикладом такої діяльності є компанія ТОВ «Сесвандерхаве - Україна» - підприємство з іноземними інвестиціями Бельгійської компанії Sesvander-have, провідної селекційної компанії, яка змогла організувати та протягом останнього десятиріччя продовжує успішно вирощувати насіння (сировину) цукрових буряків в Україні, має в активі надсучасний насінневий завод з обробки насіння цукрового буряку в Київській області. А з 1 січня 2019 р. рішенням країн-членів учасників Організації економічного співробітництва та розвитку Україна отримала дозвіл повноправно брати участь в міжнародній торгівлі насінням цукрових та кормових буряків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання зовнішньоекономічної діяльності фундаментально розглянуто в навчальних посібниках, що вийшли друком за останні п'ять років авторства Ю.Г. Козака, Т. Спорєка [8], С.Є. Хрупович [11], Л.О. Чернишової [12].

Основним концептуальним засадам інтеграції аграрного сектору України до внутрішнього ринку Європейського Союзу, експорту

сільськогосподарської продукції та окремих видів рослинницької продукції приділена увага у наукових статтях Т.О. Зінчук [3], Н.А. Карасьової [4], Д.Ф. Крисанова [5], М.І. Пугачова [2], Б.К. Супіханова [10], Т.О. Осташко [9], О.М. Шпичака, О.В. Боднар [13] та ін.

Разом із тим потребує подальшої розробки питання поєднання теоретичних досліджень та прикладів практичної зовнішньоекономічної діяльності власників сортів, наукових установ України на світовому ринку насіння зернових колосових.

Мета статті - дослідити механізм зовнішньоекономічної діяльності на ринку насіння зернових колосових у наукових установах системи НААН та визначити додаткові економічні зиски при реалізації насіння на експорт.

Виклад основних результатів дослідження. Україна - учасник п'яти Насінневих схем, які офіційно визнані інструментами для сертифікації та спрощення міжнародної торгівлі насінням. Насіння, вироблене згідно зі Схемами, супроводжується етикетками і сертифікатами OESD (табл. 1).

1. Динаміка обсягів експорту та імпорту насіння в Україні, т

Культура	2014		2015		2016		2017	
	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт
Пшениця	496	1711	1875	1488,8	1211	1843	1875	2336,9
Жито	120	11,8	127	28,1	179	837	446	187
Ячмінь	105,5	583,9	83	484,0	29,2	524,5	36,6	744,6
Овес	18	-	4,9	-	80,3	10,0	7	5,1

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.

Як свідчать наведені дані, експорт та імпорт основних зернових колосових культур в Україні практично однаковий за пшеницею, житом і вівсом. Насіння ячменю протягом останніх двох років ввозиться у 20 разів більше, ніж екпортується. Ситуація зумовлена виробництвом солоду іноземними компаніями, які використовують як сировину насіння пивоварних сортів зарубіжної селекції. Поки що українські виробники насіння працюють переважно на внутрішній ринок. Разом із тим добре відомі переваги експортної діяльності будь-якої компанії - це і визнання якості кінцевого продукту, і надходження валюти, більше можливостей для планування діяльності установи та впевненість у майбутньому.

Зовнішньоекономічний договір - матеріально оформлена угода між іноземним партнером SRL «Golserv-Agro» (Молдова) та Носівською селекційно-дослідною станцією,

що завершили попередні перемовини з поставки насіння.

Основні положення договору передбачають:

- предмет договору - насіння вівса, ячменю та ярої пшениці;
- якість товару повинна відповідати діючим стандартам та підтверджуватися відповідними сертифікатами;
- поставка товару здійснюється на умовах FCA с. Дослідне відповідно до правил Інкотермс у редакції 2010 року;
- продавець повинен повідомити Покупця про відправлення товару протягом одного календарного дня з моменту фактичної його відправки;
- одночасно з товаром Продавець передає Покупцеві оригінали документів: інвойс, три копії експортної вантажної митної декларації, затвердженої печаткою пункту митного оформлення Продавця, супроводжую-

чі транспортні документи, в тому числі CMR, фітосанітарний сертифікат, сертифікати ISTA та OECD;

- визначена ціна товару та загальна сума договору;

- порядок розрахунків по договору - 100 % попередня оплата товару шляхом перерахування Покупцем грошових коштів у євро на розрахунковий рахунок Продавця;

- приймання товару Покупцем здійснюється під час завантаження на складі: за кількістю відповідно товарних накладних, за якістю - документів, що засвідчують якість;

- товар поставляється в мішках вагою 50 кг;

- згідно з умовами розділу «Форс-мажор», сторони звільняються від відповідальності за даним договором у разі настання форс-мажорних обставин, що засвідчує довідка Торгово-промислової палати за місцем знаходження останніх;

- у разі виникнення суперечок розділ «Арбітражна згода» передбачає вирішення їх шляхом переговорів, в іншому разі - передачу на розгляд у Міжнародний арбітражний суд за місцем знаходження позивача;

- термін дії договору визначений до повного виконання всіх його умов;

- до договору складено та підписано специфікацію, в якій узгоджені сорти і репродукції насіння, визначена кількість та ціна кожного найменування товару.

Державне підприємство «Державний центр сертифікації та експертизи сільськогосподарської продукції» видає два документи, необхідні для митного оформлення вантажу. Перший - *сертифікат OESD*, який засвідчує, що насіння вироблене відповідно до схем ОЕСР сортової сертифікації насіння зернових культур та призначене для міжнародної торгівлі. Для його одержання під час проведення інспектування насінницьких посівів необхідно дотриматися п. 5.6 «Методики проведення інспектування насінницьких посівів зернових культур» відносно граничної площі посіву, яка не повинна перевищувати 10 га. Другий - *сертифікат ISTA*, що засвідчує посівні якості насіння, призначеного на експорт. Вимоги до показників якості насіння нижчі, ніж передбачено діючим ДСТУ 2240-93.

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів в особі державного фітосанітарного інспектора Чернігівського регіонального відділення, що знаходиться у м. Ніжин, проводить дослідження та видає фітосанітарний сертифікат, який засвідчує, що зазначене насіння було перевірене із застосуванням необхідних офіційних процедур та вважається вільним від шкідливих організмів, карантинних для країни-імпортера, та відповідає її діючим фітосанітарним вимогам, включаючи регульовані некарантинні шкідливі організми. У цьому сертифікаті зазначається спосіб транспортування, марка та номерний знак транспортного засобу, тобто його отримання можливе виключно на етапі відвантаження товару.

Ніжинський підрозділ Чернігівської регіональної торгово-промислової палати видає сертифікат про походження товару на підставі форми 29-с.г. Необхідно представити завірену копію «Звіту про площі та валові збори сільськогосподарських культур», незважаючи на те, що це документ обов'язкової звітності, який є в електронній базі Управління статистики.

Як наслідок, для отримання необхідних документів було затрачено 5 людино-днів праці економіста, що займався підготовкою документів, та понесені витрати на експлуатацію легкового автомобіля для двох поїздок до Чернігова та однієї до Ніжина.

Згідно із специфікацією до договору, Носівська СДС повинна поставити Покупцю таку продукцію: 5 т насіння розсадника розмноження другого року ярого голозерного вівса сорту Тембр; 8 т насіння супереліти ярого голозерного ячменю сорту Козацький; 7 т насіння ярої твердої пшениці сорту Тера.

Загальна сума додаткових витрат на проведення зовнішньоекономічної діяльності по культурах за статтями однакова, за виключенням витрат на етикетки OESD, оскільки ними повинні маркуватися всі мішки, а вартість однієї - 0,63 грн. Додаткові витрати з розрахунку на 1 т різні і коливаються від 1294,50 грн за 1 т насіння вівса до 813,70 грн за 1 т ячменю (дані розбіжності залежать від обсягу реалізації). Категорія насіння не впливає на витрати із сертифікації насіння для реалізації за кордон (табл. 2).

2. Витрати на проведення ЗЕД з реалізації насіння на Носівській СДС, грн

Стаття витрат	Овес Тембр	Ярий ячмінь Козацький	Яра пшениця Тера	Усього витрат
Сертифікати	5436,80	5436,80	5436,80	16310,4
У т. ч. ISTA	4557	4557	4557	13670
OECD	432	432	432	1296
фітосанітарний	153,80	153,80	153,80	461,40
про походження товару	294	294	294	882,0
Послуги брокера	622,80	622,80	622,80	1868,40
Етикетки OECD	63,00	100,80	88,20	252,00
Витрати автотранспорту	350	350	350	1050
Усього витрат	6472,60	6509,60	6497,80	19480,80
Додаткові витрати на 1 т експортованого насіння	1294,50	813,70	928,25	

Джерело: Власні розрахунки.

За міжнародним договором, на договірній основі ціна продукції була визначена в євро за 1 т: овес - 560, ячмінь - 462, пшениця - 326. Офіційний курс євро на дату оплати товару 21 березня 2018 року становив 32,17 грн. Для визначення економічної доцільності експорту насіння за кордон та порівняння її з фінансовими результатами реалізації в Україні були проведені розрахунки, які засвідчили зростання ціни при реалізації за кордон: вівса - на 3015 грн, ячменю - 3862 грн, ярої пшениці - 2165 грн, у відносних величинах це становить відповідно 20,1 %, 35,1 %, 27,0 %. Додатково понесені витрати з розрахунку на одиницю продукції див. табл. 2. Встановлено, що найбільше зростання прибутку від реалізації 1 т насіння за кордон в абсолютних величинах (+1720,50 грн) було при реалізації вівса, відносно (+65,1 %) - при

реалізації ярої пшениці. Так, при зростанні ціни реалізації ярої пшениці на 65,1 %, додатково отриманий прибуток становив 1236,75 грн. Це зумовлено тим, що реалізували насіння різних категорій, ціна яких формується за рахунок додавання сортової надбавки різної величини (табл. 3).

Звідси можна стверджувати, що при реалізації насіння різних культур та репродукцій за кордон відбулося збільшення рівня рентабельності виробництва на 8 пунктів, від 76 % до 84 %, при реалізації голозерного вівса сорту Тембр, категорії добазового насіння. Стосовно базового насіння ярої пшениці Тера зафіксовано зростання на 13,5 пункту, від 31,1% до 44,6%. Тобто на 1 грн понесених витрат у середньому по всіх сортах та репродукціях насіння додатково отримано 0,40 грн прибутку.

3. Економічна ефективність експорту насіння Носівською СДС в умовах 2018 року

Показники	Овес РР - 2		Ярий ячмінь с/еліта		Яра пшениця еліта	
	Україна	Молдова	Україна	Молдова	Україна	Молдова
Ціна реалізації, грн/т	15000	18015	11000	14862	8000	10165
Собівартість виробництва, грн/т	8500	8500	7870	7870	6100	16100
Додаткові витрати, грн/т	-	1294,50	-	813,70	-	928,25
Усього витрат, грн/т	8500	9794,50	7870	8683,30	6100	7028,25
Прибуток від реалізації, грн/т	6500	8220,50	4870	6178,30	1900	3136,75
Додатковий прибуток від ЗЕД, грн/т	-	1720,50	-	1308,30	-	1236,75
Рентабельність, %	76,4	83,9	61,9	71,1	31,1	44,6

Джерело: Власні розрахунки.

Носівська СДС вперше реалізовувала насіння за кордон. Головним завданням було вийти на зовнішні ринки, на практиці освоїти нову для неї справу, виконати всі нормативні вимоги щодо вивезення насіння за кордон та визначитися з реальними грошовими витратами на митне оформлення документів, терміном отримання дозвільних документів, фінансовими результатами.

Наслідком успішно проведеної операції та позитивних результатів виробничого впровадження сортів Носівської СДС у SRL «Golserv-Agro» є продовження роботи з просування результатів праці селекціонерів - сортів на зовнішні ринки.

Так у серпні 2018 року укладено контракт між Державною комісією з випробування сортів рослин Міністерства сільського госпо-

дарства, регіонального розвитку та навколишнього середовища Республіки Молдова та Носівською селекційно-дослідною станцією Миронівського інституту пшениці ім. В.М. Ремесла Національної академії аграрних наук України на проведення державного випробування сортів рослин відповідно до діючої в Молдові Методики випробування. У договір на випробування занесено п'ять сортів селекції Носівської СДС: озиме тритикале Славетне, озима пшениця Ювівата 60, озиме жито Кобза, ярий голозерний овес Тембр, ярий голозерний ячмінь Козацький.

Висновки. Будучи одним з головних експортерів товарного зерна у світі, Україна практично не реалізує за кордон насіння зернових культур. Така ситуація засвідчує, що

Список бібліографічних посилань

1. Глобальний та український ринок насіння: обсяги та тренди. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show>.
2. Духницький Б. В. Перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин України з Європейським Союзом в аграрній сфері / [Духницький Б. В., Пугачов М. І., Мельник О. А. та ін.] ; за ред. М. І. Пугачова. Київ : ННЦ ІАЕ, 2016. 40 с.
3. Зінчук Т. О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна - ЄС. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 79 - 87.
4. Карасьова Н. А. Вектори експортних потоків аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 41-48.
5. Крисанов Д.Ф. Інтеграція аграрного сектору України до внутрішнього ринку Європейського Союзу. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 68-78.
6. Методика проведення інспектування насінницьких посівів зернових культур. 2-е вид., доп. Київ, 2010.
7. Насіння на експорт: що дає Україні міжнародне визнання якості посівного матеріалу цукрових буряків. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show>.
8. Основи зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / Козак Ю.Г., Спорека Т. та ін. Київ-Катовіце : Центр учбової літератури, 2016. 289 с.
9. Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83-94.
10. Супіханов Б. К. Експорт-імпорт зернових культур в Україні. *Економіка АПК*. 2009. № 6. С. 14-17.
11. Хрулович С.Є. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. Тернопіль, 2017. 137с.
12. Чернишова Л. О., Печенка О. І., Козуб К. Ю., Величко В. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. Харків : Форт, 2015. 400 с.
13. Шпичак О. М., Боднар О. В., Шпичак О. О. Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 545 с.
14. Янишин Я. С., Булик О. Б., Кашуба Ю. П. Експортно-імпортна діяльність підприємств Львівщини. *Економіка АПК*. 2015. № 9. С. 99-105.

наша країна орієнтована на експорт сировини, а не інноваційних продуктів, яким є насіння зернових, втрачаючи на цьому значні валютні кошти й імідж країни з високим розвитком науки. Наукові установи, за браком фінансових ресурсів та протекціонізму з боку державних органів, не просувають сорти власної селекції на світові ринки. Отриманий досвід підтверджує економічну доцільність такої роботи.

Реалізація насіння за кордон підвищує ефективність діяльності наукової установи в середньому на 10 %, що дуже важливо при нестачі коштів через системне недофінансування Носівської селекційно-дослідної станції. Ці додаткові кошти будуть спрямовані для розвитку первинного насінництва.

References

1. Hlobalnyi ta ukraïnskyi rynok nasinnia: obsiagy ta trendy [Global and Ukrainian seed market: volumes and trends]. (n.d.). Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show> [In Ukrainian].
2. Dukhnytskyi, B.V., Puhachov, M.I., Melnyk, O.A., et al. (2016). *Perspektyvy rozvytku zovnishnotorhovelynykh vidnosyn Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom v ahrarnii sferi* [Prospects of development of foreign trade relations of Ukraine with the European Union in the agrarian sector]. M.I. Puhachov (Ed.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
3. Zinchuk, T.O. (2015). Problemy adaptatsii ahrarnoho sektoru ekonomiky do umov Uhody pro zonu vilnoi torhivli Ukraina - YeS [Adaptation problems of the agrarian sector of the economy in terms of the Agreement on the Free Trade Area Ukraine-EU]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 79-87 [In Ukrainian].
4. Karasova, N.A. (2016). Vektory eksportnykh potokiv ahrarnoho sektoru Ukrainy [Vectors of export streams of the Ukrainian agrarian sector]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 41-48 [In Ukrainian].
5. Krysanov, D.F. (2016). Intehratsiia ahrarnoho sektoru Ukrainy do vnutrishnoho rynku Evropeiskoho Soiuzu [Integration of the agricultural sector of Ukraine into the internal market of the European Union]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 68-78 [In Ukrainian].
6. *Metodyka provedennia inspektuvannia nasinnnytskykh posiviv zernovykh kultur* [Method of inspection of seed crops of cereals]. (2010). Kyiv [In Ukrainian].
7. Nasinnia na eksport: shcho daie Ukraini mizhnarodne vyznannia yakosti posivnoho materialu tsukrovykh buriakiv [Seeds for export: giving Ukraine an international recognition of the quality of sugar beet seed]. (n.d.). Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show> [In Ukrainian].
8. Kozak, Yu.H., Sporeka, T., et al. (2016). *Osnovy zovnishnoekonomichnoi diialnosti: navch. posib.* [Fundamentals of foreign economic activity: teaching manual]. Kyiv-Katovitse: Tsentr uchbovoi literatury [In Ukrainian].
9. Ostashko, T.O. (2016). Eksport ahroprodovolchkykh tovariv u YeS: perspektyvy i zavdannia [Export of agri-food products to the EU: prospects and tasks]. *Ekonomika i prohozuvannia*, 1, pp. 83-94 [In Ukrainian].
10. Supikhanov, B.K. (2009). Eksport-import zernovykh kultur v Ukraini [Export-import of grain crops in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 14-17 [In Ukrainian].
11. Khrupovych, S.Ye. (2017). *Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstva: navch. posib.* [Foreign economic activity of the enterprise: teaching manual]. Ternopil [In Ukrainian].
12. Chernyshova, L.O., Pechenka, O.I., Kozub, K.Yu., & Velychko, V.O. (2015). *Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstva : navch. posib.* [Foreign-economic activity of the enterprise: teaching manual]. Kharkiv: Fort [In Ukrainian].

13. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., & Shpychak, O.O. (2017). *Teoretyko-metodolohichni ta praktychni osnovy tsinoutvorennia [Theoretical and methodological and practical bases of pricing]*. Kyiv: TsP "Kompriyt" [In Ukrainian].

14. Yanyshyn, Ya.S., Bulyk, O.B., & Kashuba, Yu.P. (2015). *Eksportno-importna diialnist pidpriemstv Lvivshchyny [Export-import activity of enterprises of Lviv region]*. *Ekonomika APK*, 9, pp. 99-105 [In Ukrainian].

Buniak N.M., Danylko I.M. Mechanism of foreign economic activity on the market of spiked cereals seeds

The purpose of the article is to investigate the mechanism of foreign economic activity in the market of spiked cereals seeds in scientific institutions of the NAAS system and to determine additional economic benefits from the seeds export.

Research methods. In the research process the following methods were used: monographic for comprehensive in-depth study of issues of foreign economic activity; comparative analysis for research on the effectiveness of seeds implementation in Ukraine and abroad; calculation for determining costs for conducting foreign trade activities; abstract and logical for generalization and formulation conclusions.

Research results. There was made a brief description of the world seeds market, with definition of the total turnover of seeds in monetary terms, and the main countries of buyers and sellers on the market of spiked cereals seeds were highlighted. Ukraine's export and import volumes of spiked cereals seeds and the country's place in the respective international market were determined. Analysis of the main provisions of the international contract for the supply of seeds abroad was carried out. A complete list of documents required for seeds export was determined. Detailed procedure for passing stages of document preparation for the implementation of export operations with spiked cereals seeds was considered and financial costs for each of the stage were calculated. Price comparison for seeds sales in Ukraine and abroad was conducted. Growth rate of additional profits in seeds sales in Moldova for different crops and reproductions was determined.

Elements of scientific novelty. The experience of the Nosivka Selection and Research Station of the V.M. Remeslo on access to international markets of spiked cereals seeds was revealed. The actual income received by the institution for the seeds sale in Ukraine and abroad was calculated.

Practical significance. The experience of the Nosivka SRS showed practical step-by-step actions on document preparation for the seeds export. There were calculated incurred additional costs and revenue generated for seeds export. Tabl.: 3. Refs.: 14.

Keywords: foreign economic activity; seeds; sort; ISTA, OESD, quarantine certificates; customs declaration; export.

Buniak Nataliia Mykolaivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, director of the Nosivka Selection and Research Station of the V.M. Remeslo Myronivka Institute of Wheat (Doslidne vill., Nosivka dist., Chernihiv reg.)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Danylko Iryna Mykolaivna - chief accountant of the Nosivka Selection and Research Station of the V.M. Remeslo Myronivka Institute of Wheat (Doslidne vill., Nosivka dist., Chernihiv reg.)

E-mail: danlim@ukr.net

Буняк Н.Н., Данилко И.Н. Механизм внешнеэкономической деятельности на рынке семян зерновых колосовых культур

Цель статьи - исследовать механизм внешнеэкономической деятельности на рынке семян зерновых колосовых в научных учреждениях системы НААН и определить дополнительные экономические выгоды при реализации семян на экспорт.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: монографический (для всестороннего глубокого изучения вопросов внешнеэкономической деятельности), сравнительного анализа (исследование эффективности реализации семян в Украине и за границу), расчетный (определение затрат на проведение внешнеэкономической деятельности), а также абстрактно-логический (обобщение и формулирование выводов).

Результаты исследования. Рассмотрен детальный порядок прохождения этапов подготовки документов для осуществления экспортных операций с семенами зерновых колосовых культур и определены финансовые затраты на каждом из них, место Украины на международном рынке семян зерновых колосовых.

Элементы научной новизны. Раскрыт опыт Носовской селекционно-опытной станции по выходу на международные рынки семян зерновых колосовых культур. Рассчитан фактический доход, который получает учреждение при реализации семян в Украине и их экспорте.

Практическая значимость. Опыт Носовской СОС Мироновского института пшеницы им. В.Н. Ремесло показывает практические поэтапные действия по подготовке документов для экспорта семян за границу. Определение понесенных дополнительных затрат и дополнительно полученной выручки при экспорте семян. Tabl.: 3. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность; семена; сорт; сертификаты ISTA, OESD, карантинный; таможенная декларация; экспорт.

Буняк Наталия Николаевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, директор Носовской селекционно-опытной станции Мироновского института пшеницы им. В.Н. Ремесло НААН Украины (с. Дослідне, Носовский р-н, Черниговская обл.)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Данилко Ирина Николаевна - главный бухгалтер, Носовская селекционно-опытная станция Мироновского института пшеницы им. В.Н. Ремесло НААН Украины (с. Дослідне, Носовский р-н, Черниговская обл.)

E-mail: danlim@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 22.01.2019 р.

Фахове рецензування: 24.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Буняк Н. М., Данилко І. М. Механізм зовнішньоекономічної діяльності на ринку насіння зернових колосових культур. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 42 – 47.

***

УДК 631.173:631.11

JEL Classification: Q16; Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902048>

О.В. ЗАХАРЧУК, доктор економічних наук

Технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз розвитку та забезпечення сільського господарства матеріально-технічними ресурсами), емпіричний метод (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження), порівняльного аналізу (визначено проблеми й цілі матеріально-технічного забезпечення у державах-сусідах та в Україні), абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. У процесі вивчення питань ринку сільськогосподарської техніки у сільському господарстві України та в деяких європейських державах розкрито сучасний стан матеріально-технічного забезпечення та проаналізовано його економічні й соціальні аспекти. Виявлено головні результати щодо матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо матеріально-технічного розвитку у сільському господарстві, в основу яких покладено модернізація матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорення вирішення важливих завдань щодо подальшої інтенсифікації виробництва, що сприятиме впровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці.

Практична значущість. Поряд з окремими позитивними змінами у матеріально-технічному забезпеченні встановлено системні перешкоди на шляху їх розвитку. Внесено пропозиції щодо усунення таких активними методами, в тому числі й державного регулювання. Табл.: 4. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: матеріально-технічна база; ринок техніки; інноваційно-інвестиційний розвиток; імпорто-експорт; технологічна потреба; модернізація.

Захарчук Олександр Васильович - доктор економічних наук, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Постановка проблеми. В аграрній сфері набуває важливого значення система організації виробництва, за якої окремі її складові кількісно та якісно змінюються в часі відповідно до досягнень науково-технічного прогресу й організаційно-економічних заходів. Визначальним елементом системи виступають засоби праці, які становлять матеріально-технічну основу виробничого процесу. Збільшуючи їх і поліпшуючи якість, суспільство створює передумови для прогресивного розвитку.

В економічно розвинених країнах світу завдяки високому рівню механізації, електрифікації і хімізації аграрного виробництва частка витрат на придбання й використання засобів виробництва та послуг промисло-

го походження сягає 70-80 % собівартості сільськогосподарської продукції. Це зумовлюється як нарощуванням обсягів споживання матеріально-технічних засобів, так і високим рівнем виробничо-технічного та агрохімічного сервісу сільгосппідприємств.

Парадигма інноваційної концепції розвитку агротехнологій та їх технічного забезпечення полягає в оптимізації термінів виконання всього комплексу операцій та агротехнічних вимог для одержання запрограмованого урожаю із заданими якісними параметрами. Техніка, що використовується в таких технологіях, більш наукоємна та потужна. Західні виробники сільськогосподарської продукції переорієнтовуються на використання техніки четвертого покоління - мультиопераційної, енерго- та ресурсощадної, що дозволяє зберегти біологічну та екологічну рівновагу в природі. Так, застосовують-

ся бортові комп'ютери з відповідними пакетами програмного забезпечення для контролю за роботою усіх систем силових і робочих машин, що дозволяє забезпечувати високі техніко-технологічні показники при їх експлуатації. Разом із тим освоєння енергетичних ресурсозберігаючих технологій, їх відповідне технічне забезпечення потребує науково обґрунтованих змін у системах обробки ґрунту, застосування добрив і хімічних засобів захисту рослин, організації збирання, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції.

Державна політика країн Західної Європи, США та Японії на початку здійснення індустріалізації й технічного оснащення аграрного виробництва спрямовувалася на формування такого рівня ринкових цін на сільськогосподарську сировину і продукти харчування, який би забезпечував їх безбитковість та накопичення власних коштів сільськогосподарськими товаровиробниками на розвиток виробництва.

Впровадження нових технологій в Україні в умовах обмежених інвестиційних можливостей сільських товаровиробників також не може здійснюватися без допомоги держави, оскільки вимагає великих стартових капіталовкладень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним у розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів, організації методологічних та методичних засад розширеного відтворення основних і оборотних засобів, що має важливе значення для забезпечення ефективності вкладення капіталу, є внесок таких вчених, як Я.К. Білоусько, В.О. Галушко [9], Лупенко Ю.О. [1, 10, 11], С.Г. Мітін [3], М.М. Могилова [5], Г.М. Підлісецький [5, 6, 12], В.Л. Товстопят [6] та багато інших.

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Вклад основних результатів дослідження. Модернізація кредитної системи України могла б теж стати базою для інтенсивного нагромадження капіталу та здійснення за його допомогою техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва. У технічному і технологічному переозброєнні сільського господарства України неприпустимо низький рівень використання лізингових відносин. У США лізингом охоп-

лено понад третину всіх капіталовкладень. Одна з найбільших на ринку тракторів міжнародна компанія Джон Дір останніми роками реалізує за умовами лізингу більше 50 % обсягу продажів. Українські аграрії майже не користуються такою фінансовою послугою, як лізинг. Лише 0,2% сільгосптехніки, що є в наявності, перебуває у лізингу. Із приблизно 2 млн одиниць тракторів, комбайнів, сівалок, культиваторів та іншої сільгосптехніки, яку готують до виходу в поле щорічно, лише близько 4 тис. агрегатів придбані за лізинговою схемою.

У сільськогосподарському виробництві відсутність технологічно необхідної кількості техніки призводить до збільшення на неї навантаження. Так, якщо в Україні на один трактор припадає 125 га ріллі, то в Німеччині - 6 га, у Польщі - 9,4, Франції - 13, США - 29 га. Причому протягом останніх 20 років навантаження на одну машину в цих країнах майже не змінювалося, що пояснюється своєчасним відтворення технічних засобів.

За даними Державної служби статистики України, у 2017 р. вироблено і реалізовано сільгосптехніки майже на 10 млрд грн. При цьому експорт техніки знаходився на рівні 2,5 млрд грн. Таким чином, чверть вітчизняної сільгосптехніки (а саме - близько 27,3%) поставляється на експорт.

Відзначимо, що основними ринками збуту вже давно перестали бути тільки невимогливі до якості країни колишнього СНД. Незважаючи на те, що ринки Казахстану і Вірменії, Молдови та Білорусії є актуальними для вітчизняної сільгосптехніки, основний обсяг експорту і згаданих 2,5 млрд грн припадає на країни ЄС - Болгарію, Польщу та ін. При цьому у 2016 р. устаткування для сільського та лісового господарства в Україні вироблено і реалізовано на суму 7,7 млрд грн за експорту 1,8 млрд грн. Тобто обсяг реалізації продукції в Україні за рік збільшився на 20%, а експорт зріс на 40%.

Вітчизняна інженерна думка сьогодні готова запропонувати промисловим виробникам сучасну техніку нового покоління, у тому числі енергонасичені та багатоопераційні силові й робочі агрегати. Головною проблемою тут залишається обмеженість або ж повна відсутність фінансування для техніко-технологічного доведення дослідних зразків і постановки на серійне виробництво перспективних моделей.

Після кризових 2014-2015 рр. спостерігається активність аграріїв на ринку сільськогосподарської техніки, що збереглася й у 2018 р.

Також значно зріс у 2017 р. імпорт сільськогосподарської техніки, що досягнув докризового рівня 2013 р. (табл. 1).

1. Динаміка імпорту техніки, млн дол. США

Вид техніки	Рік					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (очік.)
Трактори	538,6	257,2	223,9	510	451,3	486,4
Мотоблоки	24	16,5	5,4	7,6	9,5	10,2
Комбайни зернозбиральні	183,3	95,5	106,6	271,4	306,5	313,1
Сівалки	144,5	95,1	51,7	106	127,4	134,9
Плуги	26,7	13,9	11,7	22,6	30,7	33,2
Борони дискові	23,2	16,4	10,7	24,6	34,8	37,2
Усього	940,2	494,6	409,9	942,2	960,4	1015,0

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.

За очікуваними результатами 2018 р. імпорт техніки за деякими видами значно перевершить найвищі показники 2013 р. Лише на 16,2% зменшиться імпорт тракторів, на 60,4 - мотоблоків, на 11,8% - сівалок. У 2019 р. тенденція зростання імпорту техніки ймовірно збережеться та досягне 10-13% до 2018 року. Результати 2018 р. в Україні мають показати зростання обсягів купівлі сільськогосподарської техніки, зокрема тракторів, комбайнів та ґрунтообробної техніки порівняно з 2017 р.

Оскільки продовжено мораторій на продаж землі, у 2019 році аграрні підприємства зможуть надалі інвестувати кошти в техніку та обладнання, а не купувати землю. Виходячи з обсягу купівлі сільськогосподарської техніки у 2017-2018 рр., росту її імпорту, з огляду на позитивну дію державної підтримки придбання вітчизняної техніки обсяги закупівель тракторів зростуть, включаючи вживану техніку, на 3100-3200 одиниць, зернозбиральних комбайнів на 1400-1600 одиниць, або на 5,7% у вартісному виразі.

Серед основних причин, через які матеріально-технічне забезпечення підприємств різних форм господарювання знаходиться на неналежному рівні - недостатність коштів у підприємств малих та середніх форм господарювання, недосконалість кредитної та амортизаційної політики, недостатня державна підтримка.

Рівень забезпечення сільськогосподарських підприємств сільськогосподарською технікою незадовільний. Як встановлено, забезпечення сільгоспідприємств технічними засобами не досягає й половини від технологічної потреби, а стосовно забезпеченості основними видами техніки простежуються тенденції до зниження (табл. 2). Порівняно з 2005 р. оснащеність сільськогосподарських підприємств основними видами техніки у 2017 р. значно знизилася. Так, у сільськогосподарських підприємствах нині використовується лише 129,3 тис. тракторів, 26,8 тис. зернозбиральних і 4,6 тис. кормозбиральних комбайнів, 70,3 тис. шт. сівалок усіх видів, близько 8 тис. шт. сінокосарок тракторних, 15,4 тис. шт. жаток.

2. Динаміка наявності основних видів сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах у 2005-2017 рр., шт.

Вид техніки	2005	2010	2015	2016	2017	2017 р. до 2005 р., %
Трактори	216875	151287	127852	132686	129272	59,6
Тракторні причепи	125989	70879	49004	48547	45866	36,4
Сівалки	96970	72366	65492	67157	70343	72,5
Картоплесаджалки	4037	2200	1631	1573	1513	37,5
Дошувальні машини та установки (без поливних)	5339	4480	3815	4103	4226	79,2
Сінокосарки тракторні	13714	8178	7892	8228	7990	58,3
Жатки валкові	23105	15225	13595	14477	15389	66,6

Комбайни:						
зернозбиральні	47150	32750	26735	27366	26801	56,8
кукурудзозбиральні	4750	2548	1634	1534	1523	32,1
кормозбиральні	14627	7841	4982	4861	4559	31,2
льонозбиральні	1032	458	187	190	144	14,0
картоплезбиральні	1947	1694	1215	1239	1090	56,0
Бурякозбиральні машини	8478	4240	2427	2278	2028	23,9

Джерело: Сформовано за даними статистичних збірників «Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві» за відповідні роки.

У 2017 р. до сільськогосподарських підприємств надійшло 9,8 тис. тракторів, тоді як вибуло 7,6 тис., зернозбиральних комбайнів - 2,6 та 2,0 тис. шт. відповідно, кормозбиральних комбайнів - 241 та 420 шт., плугів - 3,9 тис. шт. та 2,3 тис. шт., сівалок - 5,3 тис. та 4,4 тис. шт., жаток валкових - 2239 та 908 шт. відповідно.

Для сільгосп підприємств важливим є питання оновлення технічних засобів. Для нормального відтворення машинно-тракторного парку потрібно щороку закуповувати 8-10 % від наявної техніки, а з урахуванням впровадження інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі - 12-15 %.

Оновлення технічних засобів у сільськогосподарських підприємствах здійснюється повільно. Протягом 2017 р. було закуплено

лише 7934 шт. тракторів (6,0 % до наявності на початок року), списано - 1909 шт. (1,5 % до наявності). Зернозбиральних комбайнів закуплено 2171 шт. (8,2 % до наявності на початок року), списано - 543 шт. (2,1 % до наявності), сівалок закуплено 4434 шт. (6,8 % до наявності на початок року), списано - 1652 шт. (2,5 % до наявності на початок року).

Технологічна потреба сільськогосподарських підприємств у тракторах становить 280,0 тис. шт. за наявності 129,3 тис. шт. При цьому у 2017 р. також було лише 3,3 тис. шт., або 11,8 % від щорічної потреби. Подібна ситуація спостерігається й по інших видах техніки. Так, по комбайнах у 2017 році було вироблено лише 30 штук, або 1,1% (табл. 3).

3. Наявність, технологічна потреба та виробництво основних видів техніки для сільськогосподарських підприємств, 2017 р.

Вид техніки	Наявність техніки, тис. шт.	Щорічна технологічна потреба, тис. шт.	Вироблено у 2017 р., тис. шт.	Виробництво до потреби, %
Трактори	129,3	28,0	3,3	11,8
Зернозбиральні комбайни	26,8	6,5	0,03	1,1
Сівалки	66,3	10,7	5,1	47,7
Плуги	49,1	8,1	2,9	35,8
Культиватори	70,1	10,2	4,0	39,2
Борони	181,4	21,6	10,6	49,1
Вантажні автомобілі	81,2	8,5	0,3	3,5

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.

Формування стратегічних напрямів розвитку матеріально-технічної бази країни має спиратися на глибокий аналіз існуючої ситуації. За останні роки машинно-тракторний парк АПК значно змінився як кількісно, так і якісно. Звідси нині на аграрному ринку необхідна продукція високої якості з найменшою собівартістю. Це можливо лише у разі використання сучасної, ресурсозберігаючої техніки, що дозволяє знизити трудомісткість виробництва. За сучасного рівня механізації сільськогосподарського виробництва у господарствах отримують високі

урожаї сільськогосподарських культур при відносно низькій собівартості. Разом із тим техніка для вирощування основних сільськогосподарських культур не є взаємозамінною, тобто ринки техніки для обробітки різних культур один з одним не перетинаються. Тому в країні проблеми оснащеності сільськогосподарською технікою та ефективності її використання мають особливу значущість, а ринок техніки виступає ключовою ланкою підвищення ефективності сільгоспвиробництва.

На нашу думку, структурні зміни в парку сільськогосподарської техніки України є підтвердженням того, що зниження кількості техніки являє собою природну реакцію сільгоспвиробників на підвищення її продуктивності. Це підтверджується динамікою посівних площ та валового збору сільськогосподарських культур. Так, зниження забезпеченості сільськогосподарського виробництва технікою не зменшує обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Таким чином, зменшення кількості комбайнів і тракторів у сільськогосподарських підприємствах не свідчить про скорочення технічного потенціалу, а виявляє проблеми вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та нерозвиненість ринків.

Прикладом успішної діяльності підприємства, що виробляє сільськогосподарську техніку, є Харківський тракторний завод. Останній, що відновив свою діяльність після тривалого простою, завершив 2017 р. із прибутком 48,8 млн грн (проти збитку 667 млн грн за підсумками 2016 р.). Завдяки приходу нового інвестора, а саме групи DCH O. Ярославського, підприємство працює стабільно і розвивається в плановому темпі. Після вимушеного простою в 2014-2016 рр. виробництво було відновлено в найкоротші терміни.

Вже у 2017 р. з конвеєра зійшов перший трактор, а до кінця року було випущено близько 800 од. техніки. Продукція підприємства реалізується як в Україні, так і за кордоном: у Молдові, Казахстані, Вірменії, Болгарії, Польщі, Новій Зеландії, Білорусі та ін. Пошук нових ринків збуту триває.

Як зазначають на заводі, ключовим заходом 2018-2019 рр. має стати оновлення парку обладнання і модернізація виробничих приміщень. Інвестор виділив на це понад 300 млн грн. Обсяг виробництва варіює від

80 до 150 тракторів на місяць. Пікова потужність ХТЗ - до 180 машин на місяць. У 2018 р. на заводі було заплановано випустити понад 800 тракторів.

Наразі підприємство вже сформувало портфель замовлень, що припускає реалізацію близько 300 тракторів на внутрішньому і понад 500 тракторів на зовнішньому ринках. Підприємство бере участь у реалізації державної програми, в межах якої вітчизняному сільгосппідприємству з 2018 р. мають компенсувати від 25 до 40% вартості тракторів виробництва ХТЗ. Раніше компенсація становила 20%, за цією програмою у другому півріччі 2017 р. завод реалізував 87 тракторів на загальну суму 127,7 млн грн.

Найбільше машинобудівне підприємство, що веде свою історію з 1930 р., було придбано О. Ярославським у 2016 р., коли завод перебував у стані затяжної кризи. Однак завдяки активності та інвестиціям бізнесмена підприємство змогло відновити його роботу.

Отже, як виявилось, одним із шляхів покращення матеріально-технічного забезпечення є відновлення програми часткової компенсації вартості техніки та обладнання вітчизняного виробництва. За відновлення у 2017 р. у 2018 р. вона стала досить успішним важелем стимулювання придбання вітчизняної техніки.

З аналізу результатів функціонування програми спостерігався значний ріст попиту на вітчизняну техніку у 2018 р. порівняно з 2017 р. (табл. 4).

Так, лідерами за цією програмою у 2018 р. стали Вінницька, Одеська, Миколаївська, Чернігівська, Дніпропетровська, Хмельницька, Полтавська та Запорізька області - підприємства кожної з них придбали понад 500 од. вітчизняної техніки. Крім того, ними освоєно від 40 до 115 млн грн бюджетних коштів компенсації у кожній з цих областей.

4. Фінансування програми часткової компенсації за сільськогосподарську техніку та обладнання вітчизняного виробництва сільгосптоваровиробникам у 2017-2018 рр.

№ з/п	Область	Липень-листопад 2017 р.				За грудень 2017 р. та січень-листопад 2018 р.			
		Кількість техніки та обладнання	Частка у загальній кількості, %	Часткова компенсація, млн грн	Частка у загальній сумі, %	Кількість техніки та обладнання	Частка у загальній кількості, %	Часткова компенсація, млн грн	Частка у загальній сумі, %
1	Вінницька	95	3,3	6,9	5,2	624	5,9	114,8	12,6
2	Волинська	22	0,8	1,4	1,0	97	0,9	11,4	1,2
3	Дніпропетровська	66	2,3	4,9	3,6	710	6,8	44,3	4,9
4	Донецька	58	2,0	4,2	3,1	328	3,1	23,1	2,5
5	Житомирська	60	2,1	2,0	1,5	224	2,1	33,0	3,6

6	Закарпатська	0	0,0	0,0	0,0	103	1,0	1,2	0,1
7	Запорізька	190	6,5	13,5	10,1	573	5,4	48,9	5,4
8	Івано-Франківська	14	0,5	1,2	0,9	65	0,6	5,1	0,6
9	Київська	980	33,7	4,0	2,9	235	2,2	34,7	3,8
10	Кіровоградська	73	2,5	4,2	3,2	395	3,7	37,7	4,1
11	Луганська	168	5,8	11,8	8,8	446	4,2	39,9	4,4
12	Львівська	37	1,3	1,3	1,0	160	1,5	13,7	1,5
13	Миколаївська	119	4,1	10,8	8,0	597	5,7	58,4	6,4
14	Одеська	177	6,1	15,1	11,3	550	5,2	68,3	7,5
15	Полтавська	89	3,1	5,1	3,8	601	5,7	44,2	4,8
16	Рівненська	23	0,8	1,8	1,4	220	2,1	15,8	1,7
17	Сумська	67	2,3	4,6	3,4	297	2,8	56,2	6,2
18	Тернопільська	72	2,5	4,6	3,4	294	2,8	35,4	3,9
19	Харківська	73	2,5	5,5	4,1	255	2,4	42,7	4,7
20	Херсонська	124	4,3	9,7	7,2	326	3,1	37,4	4,1
21	Хмельницька	187	6,4	5,4	4,0	2582	24,6	46,8	5,1
22	Черкаська	61	2,1	2,6	2,0	461	4,4	34,4	3,8
23	Чернівецька	17	0,6	0,5	0,4	72	0,7	8,1	0,9
24	Чернігівська	134	4,6	13,1	9,8	324	3,1	57,4	6,2
Разом		2906	100,0	134,1	100,0	10539	100,0	912,9	100,0

Джерело: Розраховано за даними Мінагрополітики України.

Загалом програма компенсації забезпечує досить позитивні результати, тому очевидна необхідність продовження її фінансування. У 2017 р. Державним бюджетом України передбачалося використати на програму часткової компенсації за сільськогосподарську техніку та обладнання вітчизняного виробництва сільськогосподарським товаровиробникам 550 млн грн. За 2017 р. по цій програмі було освоєно 134,1 млн грн, а 1220 сільськогосподарських товаровиробників придбали майже 2906 од. техніки на суму 670,3 млн грн.

Протягом дії програми у 2018 р. (грудень 2017 - листопад 2018 р.) на компенсацію придбаної вітчизняної сільськогосподарської техніки було витрачено 912,9 млн грн, або 96,6% від запланованих бюджетом 945 млн грн. За даними Мінагрополітики за 11 місяців 2018 р. українським сільгосптоваровиробникам направлено 900,2 млн грн компенсації за закуплену техніку та обладнання українського виробництва.

Держбюджетом України на 2019 р. передбачено, як і в 2018 р., 25% компенсації вартості вітчизняної техніки, плюс 15% для фермерських господарств. Для цього виділено 881,79 млн грн та 800 млн грн на розвиток фермерських господарств. Із зазначених 800 млн грн частина коштів може бути використана фермерськими господарствами на додаткові 15% компенсації вартості техніки. Це дозволить і надалі не лише зацікавити сільськогосподарських товаровиробників у

придбанні вітчизняної техніки, а й через залучення додаткових коштів вітчизняним машинобудівникам покращити якість техніки.

Разом із тим механізм дії програми часткової компенсації потребує певного вдосконалення. Так, рівень локалізації 60% не може бути умовою участі в програмі. За сучасного низького рівня якості виробництва техніки це відштовхуватиме потенційних покупців. У сучасних умовах глобалізації ринків високий рівень локалізації може бути наслідком інвестиційної привабливості, легкості ведення бізнесу, а не метою. Тому критерій рівня локалізації необхідно скасувати взагалі або зменшити хоча б до 20-30%.

Також необхідно скасувати у критеріях відбору виробників техніки статус резидента, критерій заробітної плати та інші вимоги, оскільки вони значно зменшують перелік учасників, усувають від участі підприємства, що здійснюють ліцензійне виробництво та великовузлове складання якісної іноземної техніки, що знову - таки зменшує привабливість участі в програмі аграрних підприємств. Важливо встановити критеріями відбору виробництво і складання техніки та сплату податків і зборів на території України, а також наявність сервісного гарантійного та післягарантійного обслуговування.

Показник компенсації необхідно підняти до рівня не менше 40% для всіх покупців, а не лише для фермерських господарств. Через те, що сільськогосподарські підприємства віддають перевагу високотехнологічній,

продуктивнішої іноземній техніці, 25% компенсації не зможе повною мірою зацікавити покупців та максимально підвищити попит на вітчизняну техніку на ринку.

Необхідно спрямувати часткову компенсацію вартості техніки й обладнання для агропромислового комплексу безпосередньо підприємствам вітчизняного сільськогосподарського машинобудування. За такого підходу досягаються наступні позитивні зміни – спрощення контролю за використанням коштів та підвищення попиту на техніку аграрних підприємств завдяки зацікавленості машинобудівних компаній у покращенні якості своєї продукції. Крім того, покупцям не потрібно буде спочатку оплачувати 100% вартості техніки, а вивільнені кошти можна буде використати на інші цілі, що знову ж таки сприятиме росту попиту на техніку.

Виробник сільськогосподарської техніки повинен спрямовувати не менше половини прибутку, отриманого від продажу техніки за Програмою компенсації, виключно на науково-технічні та конструкторські розробки, впровадження прогресивних технологій та організацію ліцензійного виробництва.

Висновки. Для зростання машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств до рівня, спроможного забезпечити своєчасне та якісне виконання повного циклу сільськогосподарських робіт,

необхідно розробити і впровадити такі заходи:

- наповнення ринку сільськогосподарської техніки відповідними машинами та обладнанням, зокрема шляхом стимулювання їх виготовлення вітчизняними машинобудівними підприємствами;

- забезпечити умови для створення спільних підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки;

- удосконалити існуючі та розробити нові нормативно-правові акти щодо державної підтримки техніко-технологічної модернізації аграрного виробництва і пріоритетів розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та виробництва міні-техніки;

- переорієнтувати адресність державної інвестиційної підтримки сільського господарства на користь сільськогосподарських виробників середніх та малих форм господарювання, включаючи домогосподарства населення;

- удосконалити організацію та управління системою інженерно-технічного забезпечення сільського господарства та технічного сервісу;

- сприяти розширенню мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки та участі в них домогосподарств населення.

Список бібліографічних посилань

1. Довідник економіста сільськогосподарського підприємства / [Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Пугачов М. І. та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 600 с.

2. Кузьмидер Г. Ocena efektywnosci dzialalnosciprodukcyjnej po dokonaniu inwestycji rolnizych (na przykladzie RZD SYYW w Puczniewie). Ekon. org. roln / Warszawa, 1974, 17, d. 23-106.

3. Митин С. Г. Состояние и перспективы развития отрасли сельхозмашиностроения. Тракторы и сельскохозяйственные машины. 2001. № 6. С. 2-6.

4. Нельсон Ричард Р., Сидней Дж. Уинтер. Эволюционная теория экономических изменений ; пер. с англ. Москва : Дело, 2002. 536 с.

5. Підлісецький Г. М., Могилова М. М. Удосконалення переоцінки основних засобів аграрного сектору в системі їх відтворення. Економіка АПК. 2010. № 12. С. 41-47.

6. Підлісецький Г. М., Товстопят В. Л., Бурилко А. В. Матеріально-технічна база аграрного виробництва: стан та проблеми відтворення. Агроінком. 2008. № 5-6. С. 34-39.

7. Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України : Закон України від 05.10.2001 р. № 2658. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/229-16>.

8. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу : Закон України від 07.02.2002 р. № 3023. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023-14>.

9. Проблеми реалізації технічної політики в агропромислому комплексі / [Я. К. Білоусько, В.О. Бурилко, В. О. Галушко та ін.] ; за ред. Я. К. Білоуська. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2007. 216 с.

References

1. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., Puhachov, M.I., et al. (2018). *Dovidnyk ekonomista silskohospodarskoho pidpriemstva [Reference book of an economist of an agricultural enterprise]*. Yu.O. Lupenko & O.V. Zakharchuk (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

2. Kuzmyder, H. (1974). *Ocena efektywnosci dzialalnosciprodukcyjnej po dokonaniu inwestycji rolnizych (na przykladzie RZD SYYW w Puczniewie)*. Warszawa: Ekon. org. roln [In Polish].

3. Mitin, S.G. (2001). *Sostojanie i perspektivy razvitija otrasli selhozmaszynostroenija [State and prospects of development of the agricultural machinery industry]*. *Traktory i selkohozjajstvennye mashiny*, 6, pp. 2-6 [In Russian].

4. Nelson, R.R. & Sidnej, Dzh.U. (2002). *Jevoljucionnaja teorija jekonomicheskikh izmenenij [Evolutionary theory of economic change]*. (Trans.). Moskva: Delo [In Russian].

5. Pidlisetskyi, H.M. & Mohylova, M.M. (2010). *Udoskonalennia pereotsinky osnovnykh zasobiv ahrarynoho sektoru v systemi yikh vidtvorennia [Improvement of revaluation of basic means of agrarian sector in the system of their reproduction]*. *Ekonomika APK*, 12, pp. 41-47 [In Ukrainian].

6. Pidlisetskyi, H.M., Tovstopyat, V.L., & Burylko, A.V. (2008). *Materialno-tekhnichna baza ahrarynoho vyrobnytstva: stan ta problemy vidtvorennia [Material-technical base of agrarian production: state and problems of reproduction]*. *Ahroinkom*, 5-6, pp. 34-39 [In Ukrainian].

10. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.

12. Формування ринків матеріальних ресурсів АПК ; за ред. Г. М. Підлісецького. Київ : ІАЕ УААН, 2001. 428 с.

13. Markham, Brett L. Mini farming : self sufficiency on ¼ acre. China, 2010. 227 p.

14. Modern Machines In Agriculture. URL : http://www.befarmex.com/files/292_Chapter%20N.2%20MODE%20RN%20MACHINES%20IN%20AGRICULTURE%20-%20SPAIN.pdf .

15. Pryor F. L. Market economic systems. *Journal of Comparative Economics*. Vol. 33, 2005, P 25-46.

16. Salter, W.E.G. Productivity and Technical Change. Cambridge University Press, Cambridge.

7. Pro systemu inzhenerno-tehnicnoho zabezpechennia ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.10.2001 r. № 2658 [On the system of engineering and technical support of the agro-industrial complex of Ukraine: Law of Ukraine dated 5.10.2001, No. 2658]. *Zakonodavcha baza "VR Ukrainy"*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/229-16> [In Ukrainian].

8. Pro stymuliuвання розвитку vitchnianoho mashynobuduvannia dlia ahropromyslovoho kompleksu : Zakon Ukrainy vid 07.02.2002 r. № 3023 [On stimulation of development of domestic machine-building for the agro-industrial complex: Law of Ukraine dated 7.02.2002, No. 3023]. *Zakonodavcha baza "VR Ukrainy"*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023-14> [In Ukrainian].

9. Bilousko, Ya.K., Burylko, V.O., Halushko, V.O., et al. (2007). *Problemy realizatsii tekhnichnoi polityky v ahropromyslovomu kompleksi [Problems of the implementation of technical policy in the agro-industrial complex]*. Ya.K. Bilorusko (Ed.). Kyiv: NNTs ІАЕ [In Ukrainian].

10. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho gospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "ІАЕ" [In Ukrainian].

11. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs "ІАЕ" [In Ukrainian].

12. Pidlisetskyi, H.M. (Ed.) (2001). *Formuvannia rynkiv materialnykh resursiv APK [Formation of the markets of the material resources of the agroindustrial complex]*. Kyiv: ІАЕ УААН [In Ukrainian].

13. Markham, B.L. (2010). *Mini farming: self sufficiency on ¼ acre. China* [In English].

14. Modern machines in agriculture. (n.d.). Retrieved from: http://www.befarmex.com/files/292_Chapter%20N.2%20MODE%20RN%20MACHINES%20IN%20AGRICULTURE%20-%20SPAIN.pdf [In English].

15. Pryor, F.L. (2005). Market economic systems. *Journal of Comparative Economics*, 33, pp. 25-46 [In English].

16. Salter, W.E.G. (n.d.). *Productivity and technical change*. Cambridge: Cambridge University Press [In English].

Zakharchuk O.V. Technical maintenance of agricultural enterprises in Ukraine

The purpose of the article is to develop scientifically substantiated proposals for improving the material and technical maintenance of development of agricultural enterprises.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: dialectical methods of knowledge of processes and phenomena; monographic method for analysis of development and maintenance of agriculture with material and technical resources; empirical method for comprehensive assessment of current status of the research object; comparative analysis for defining problems and objectives of the material and technical maintenance in neighbour countries and in Ukraine; abstract-logical for generalization and formulation of conclusions.

Research results. In the study process of the agricultural machinery market in Ukraine and some other European countries, the current status of material and technical maintenance was disclosed and its economic and social aspects were analysed. The main results for material and technical maintenance of agriculture in Ukraine were revealed.

Elements of scientific novelty. Theoretical positions on material and technical development in agriculture were further developed. They were based on modernization of the material and technical base of agricultural enterprises, taking into account achievements of scientific and technological progress, acceleration of important task solution for further intensification of production, which will facilitate introduction of progressive technologies in branches of crop and animal production, increase in labour productivity.

Practical significance. Along with some positive changes in material and technical maintenance, systemic barriers to its development were identified. There were made proposals for elimination of such barriers using active methods, including state regulation. Tabl.: 4. Refs.: 16.

Keywords: material and technical base; technics market; innovation and investment development; import-export; technological need; modernization.

Zakharchuk Oleksandr Vasylovych - doctor of economic sciences, head of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: zahar-s@ukr.net

Захарчук А.В. Техническое обеспечение сельскохозяйственных предприятий в Украине

Цель статьи - разработать научно обоснованные предложения по улучшению материально-технического обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектические методы познания процессов и явлений, монографический метод (анализ развития и обеспечения сельского хозяйства материально-техническими ресурсами).

ми), *емпіричний метод (для комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження), порівняльного аналізу (визначені проблеми та цілі матеріально-технічного забезпечення в державах-сусідах та в Україні), абстрактно-логічний (обобщення та формулювання висновків).*

Результати дослідження. В процесі вивчення питань ринку сільськогосподарської техніки в сільському господарстві України та в деяких європейських державах відкрито сучасний стан матеріально-технічного забезпечення та проаналізовані його економічні та соціальні аспекти. Виявлені основні результати по матеріально-технічному забезпеченню сільського господарства України.

Елементи наукової новизни. Отримали подальше розвиток теоретичні положення стосовно матеріально-технічного розвитку в сільському господарстві, в основу яких покладено модернізацію матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорення вирішення важливих завдань по подальшій інтенсифікації виробництва, що сприятиме впровадженню в галузі рослинництва та тваринництва прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці.

Практична значимість. Поряд з окремими позитивними змінами в матеріально-технічному забезпеченні встановлено системні перешкоди на шляху їх розвитку. Внесено пропозиції по усунуванню таких активних методів, в тому числі та державного регулювання. Табл. : 4. Бібліогр. : 16.

Ключові слова: матеріально-технічна база; ринок техніки; інноваційно-інвестиційне розвиток; імпорто-експорт; технологічна потреба; модернізація.

Захарчук Александр Васильевич - доктор економічних наук, завідувач відомом інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (г. Київ, ул. Героев Оборони, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 16.01.2019 р.

Фахові рецензування: 23.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Захарчук О.В. Технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 48 – 56.

* * *

Новини АПК

2018 року взаємна торгівля агропродукцією між Україною та ЄС встановила рекорд, наблизившись до 9 млрд дол. США - Микола Пугачов

У 2018 р. взаємна торгівля сільськогосподарською продукцією між Україною і Європейським Союзом встановила рекорд, наблизившись до 9,0 млрд дол. США, що на 11,4% перевищило показник 2017 р., поінформував заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН Микола Пугачов. При цьому додатне сальдо становило 3,6 млрд дол. США.

Головними європейськими партнерами для України залишились Нідерланди, Польща, Іспанія, Німеччина, Італія і Франція. Ці країни створюють близько 73% сумарного вітчизняного торговельного обороту агропродовольством з Європейським Союзом. Продовжують зміцнюватися зв'язки України з Бельгією та Великою Британією. Торік обсяги торгівлі сільгосппродукцією з ними збільшились до 509 млн дол. США та 303 млн дол. США відповідно. У 2018 р. наша країна імпортувала аграрної продукції з країн-членів ЄС на суму майже 2,7 млрд дол. США, що на 18% більше ніж 2017 року. В імпорті сільськогосподарської продукції до України з ЄС, зазначив експерт, поки що відсутня така ж стала структура, як в експорті. При цьому вирізняються кілька груп товарів. Україна найбільше - 309 млн дол. США - витратила на закупівлю в ЄС напоїв, переважно алкогольних. У групі продуктів «какао-боби, шоколад» імпортувала переважно шоколад. На солодощі у 2018 році було витрачено 174 млн дол. США. Поставки з Європи тютюну і виробів з нього становили 173 млн дол. США. Обсяги поставок на український ринок м'ясної продукції склали 157 млн дол. США. Насіння олійних закупили на 141 млн дол. США, а залишків та відходів - продуктів для годівлі тварин - на 179 млн дол. США.

Поставки вітчизняної сільгосппродукції до Європейського Союзу становили торік 6,3 млрд дол. США. Понад 80% з них припадає на експорт зернових та олійних культур, жирів та олій, залишків та відходів, підсумував Микола Пугачов.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 330.341.42

JEL Classification: O10; M21

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902057>

Н.Ф. ПАВЛЕНЧИК, доктор економічних наук, доцент

Економічний розвиток аграрних підприємств на засадах диверсифікації їх діяльності

Мета статті - розкрити динамічні зміни ресурсного потенціалу та причинно-наслідкову результативність його використання в галузях рослинництва і тваринництва. Виявити структурні зміни в аграрному виробництві, причини виникнення дисбалансу між основними галузями сільського господарства й обґрунтувати його мінімізацію на основі диверсифікації діяльності підприємств.

Методика дослідження. Дослідження формувалися на основі діалектичного методу пізнання. Його елементи: аналіз та синтез використані при оцінці ситуаційного становища між галузями аграрного виробництва; економіко-статистичний - для розрахунку та характеристики індексів ресурсів; розрахунковий - на предмет прогнозування рівня зростання ефективності виробництва на основі диверсифікаційної діяльності аграрних підприємств.

Результати дослідження. У процесі дослідження виявлено негативний вплив галузевого дисбалансу на ефективність аграрного виробництва. Як результат, встановлено неадекватність зростання потенціалу ресурсів аграрних підприємств та результативності їх віддачі.

Елементи наукової новизни. Удосконалено сприйняття диверсифікації як такої, що не є беззатратною і має характер інтеграційної форми в одній і тій же галузі аграрного виробництва. Вона характеризується кількісними та якісними параметрами й потребує впровадження інноваційних технологій з метою зростання результатів праці.

Практична значущість. Доведена можливість визначення і спрямування диверсифікаційної діяльності аграрних підприємств у напрямі збільшення обсягів виробництва продукції з розрахунку на одиницю ресурсів та підвищення рівня продуктивності праці. Табл.: 5. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: ресурси; аграрні підприємства; галузева структура; ефективність виробництва; диверсифікація діяльності; результативність.

Павленчик Наталія Федорівна - доктор економічних наук, доцент, завідувач, професор кафедри економіки та менеджменту, Львівський державний університет фізичної культури (м. Львів, вул. Костюшко, 11)

E-mail: pavlinova75@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-6164-5644>

Постановка проблеми. Галузь аграрного виробництва є однією з провідних складових національної економіки України, де формується основна частина продовольчих ресурсів, виробляється понад 12 % від загальної доданої вартості у країні. Від реалізації сільськогосподарської та продовольчої продукції на зовнішньому ринку в 2017 р. Україна одержала понад 17 млрд доларів США. Однак у зв'язку з порушенням організаційно-господарських складових та економічних відносин під час проведення реформ на даний час віддача ресурсного потенціалу аграрних підприємств, особливо землі, не відповідає їх потенційним можливостям. Крім того, невиправдано визначений виробниками пріоритет розвитку галузі рослинництва без урахування інтересів споживачів та безініціативність державних структур щодо ре-

гулювання пропорцій виробництва окремих видів продукції зумовили безповоротні зміни й дисбаланс між рослинництвом і тваринництвом.

Скориставшись діючим у часи реформування недосконалим законодавством України щодо розвитку підприємницької діяльності, для окремих аграрних підприємств пріоритетним виявився шлях надмірної комерціалізації, спрямованої на одержання максимальної величини прибутку, що зумовило концентрацію їхніх зусиль на виробництві певного виду продукції. Крім того, значна частина підприємств знехтували тим, що в часі ціни на одну і ту ж продукцію не завжди сталі і виробництво лише одного виду не зможе забезпечити стабільні доходи. Ключовим мотивом діяльності підприємств стало небажання виробляти продукцію тваринництва, яка і за фінансовими, і за трудовими затратами значно переважала продук-

© Н.Ф. Павленчик, 2019

цію галузі рослинництва. Свою діяльність підприємства зосредили на вирощуванні зернових, ріпаку та соняшнику, ціни на продукцію яких на світовому ринку стимулювали виробництво останніх. За таких умов відбулося різке скорочення поголів'я тварин і обсягів виробництва. Підприємства перетворилися на вузькоспеціалізовані і, як наслідок, виробництво продукції тваринництва у 2017 р. значно скоротилося порівняно з 1990 р. як загалом, так і з розрахунку на одну особу населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку діяльності аграрних підприємств широко досліджено та висвітлено в наукових працях таких учених, як: Н. Богацька [1], Н. Бутенко [2], В. Дереза [3], В. Збарський [6], О. Зоренко [7], Ю. Лупенко [10, 11], М. Кропивко [8], М. Малік [9, 10], О. Шпикуляк [11, 13] та ін. Їх напрацювання характеризуються широким аспектом та глибиною дослідження, методично обґрунтовані, а рекомендації вагомі та актуальні. Разом із тим ще потребує уваги дослідження питання встановлення пропорцій та окреслення шляхів досягнення певної гармонії між розвитком галузей рослинництва і тваринництва на основі диверсифікації діяльності аграрних підприємств.

Мета статті - розкрити динамічні зміни ресурсного потенціалу та причинно-наслідкову результативність його використання в галузях рослинництва і тваринництва. Виявити структурні зміни в аграрному виробництві, причини виникнення дисбалансу між основними галузями сільського господарства й обґрунтувати його мінімізацію на основі диверсифікації діяльності підприємств.

Методологія дослідження. Дослідження проведені із застосуванням діалектичного підходу до явищ, що вивчалися. Згідно з цим сукупність кількісних характеристик виробничо-ресурсного потенціалу, в єдності та взаємозв'язку з економічними відносинами, розглядається як умова вибору оптимального напрямку диверсифікації діяльності аграрних підприємств.

У процесі наукового дослідження економічного розвитку аграрних підприємств на засадах їх диверсифікації застосовано системний підхід із використанням елементів діалектичного методу наукового пізнання: порівняння, систематизація, логічне узагальнення - для аналізу поглядів і підходів

учених та уточнення поняття «диверсифікація». За допомогою індексного методу проаналізовано вплив кількісного потенціалу ресурсів аграрних підприємств на результативність їх віддачі.

Виклад основних результатів дослідження. Обсяг продукції, який виробляється в аграрній галузі в цілому або окремим господарським суб'єктом, залежить від виробничого потенціалу, тоді як фактична кількість виробленої продукції забезпечується відповідним рівнем ресурсів, що використовуються. Зв'язок між виробничим потенціалом та задіяними ресурсами можна охарактеризувати як зв'язок між метою та засобами її досягнення. Реформування аграрного сектору економіки створило умови й надало можливість аграрним підприємствам самостійно вирішувати проблеми ведення господарської діяльності, зокрема і на інноваційній основі, що зумовило необхідність оновлення їх матеріально-технічної бази. У зв'язку з цим значна частина аграрних підприємств стала закуповувати сировину і матеріали, а також вживану сільськогосподарську техніку з-за кордону. Все це призвело до дестабілізації виробництва в інших галузях національної економіки, які забезпечували сільське господарство засобами. Значна чисельність промислових підприємств, які постачали сільське господарство засобами, сировиною і матеріалами, призупинила свою діяльність, а продукція працюючих визначалася високим рівнем цін. За таких умов лише виробники галузі аграрного виробництва в кризовий період зуміли зберегти стабільний розвиток, а постачання їх продукції на зовнішній ринок стало одним із пріоритетних для України. Ці обставини і властивості, певною мірою, визначали Україну на світовому ринку як аграрну державу.

У ринковому середовищі, в процесі господарської діяльності підприємство здатне самостійно визначати обсяги і види залучених ресурсів, залежно від попиту та обсягів збуту певного виду продукції. Цим самим у ході трансформації аграрних відносин не завжди виправданим ставало виведення окремих земельних та майнових ресурсів у категорію резервованих, що було зумовлено в основному фінансовими труднощами.

Діалектика сучасного економічного розвитку підприємств передбачає розробку виробничої стратегії і структурної політики, за умов яких прийняття господарських рішень

відбувається на рівні підприємства, а кінцеве вираження вони отримують при формуванні пріоритетів, які відображають потреби споживачів на загальносуспільному рівні. Виробничий потенціал сільського господар-

ства України, що визначає її як аграрну державу, характеризується значними земельними, виробничими та трудовими ресурсами (табл. 1).

1. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств України

Показник	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2010 р., %
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	20266,0	16443,2	16276,9	16156,4	79,7
У т.ч. у сільському, лісовому та рибному господарстві	3115,6	2870,6	2866,5	2860,7	91,8
Загальна вартість основних засобів, млн грн	6648861	13752117	7641357	8177408	123,0
У т.ч. у сільському, лісовому та рибному господарстві	113388	171392	210169	270467	у 2,4 р.
Загальна площа с.-г. угідь, тис. га	41576,0	41507,9	41504,9	41489,3	99,8
Кількість підприємств, які здійснювали с.-г. діяльність, од.	56493	45379	47697	45558	80,6

Джерело: Розраховано на основі статистичних даних [4].

Як свідчать наведені дані, за період 2010-2017 рр. у виробничо-ресурсному потенціалі сільськогосподарських підприємств відбулися неоднозначні зміни. Загальна площа сільськогосподарських угідь за досліджуваний період не зазнала значних змін, однак із розрахунку на одне підприємство у 2017 р. їх припадало на 174,8 га менше порівняно з 2010 р. Така ситуація склалася за рахунок зменшення загальної чисельності підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність, на 10 935 од. Кардинальні зміни відбулися в забезпеченні аграрних підприємств засобами виробництва, вартість

яких у 2017 р. зростає в 2,4 раза порівняно з 2010 р. Кількість зайнятих у сільськогосподарському виробництві у 2017 р. зменшилася на 254,9 тис. осіб порівняно із 2010 р., хоча їх частка у загальній кількості зайнятого населення збільшилася на 2,3 пункти.

Залучення і використання робочої сили у сільському господарстві характеризується стабільно зростаючою фондоозброєністю, яка у 2017 р. зростає у 2,6 раза порівняно із 2010 р. Разом із тим, з 2016 р. спостерігається кардинальне зростання капіталізації праці, проте вона неадекватна ефективності (табл. 2).

2. Індекси ресурсів у сільському господарстві України

Показник	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2010 р., в. п.
Кількість зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві, % до попереднього	100,0	92,1	99,9	99,8	-0,2
Вартість основних засобів у сільському, лісовому та рибному господарстві, % до попереднього	100,0	151,2	122,7	128,7	+28,7
Фондоозброєність праці, тис. грн	36,4	59,7	73,3	94,5	+58,1
Капіталізація праці, тис. грн	662,4	236,8	9457,8	10396,2	616,2
Валова додана вартість, млн грн	82948	239806	279701	305194	+222246
Фондовіддача, грн	0,7	1,4	1,3	1,1	+0,4
Одержано доданої вартості із розрахунку на 1 га с.-г. угідь, тис. грн	2,0	5,8	6,7	7,4	+5,4

Джерело: Розраховано на основі статистичних даних [4].

Якщо у 2017 р. капіталізація зростає на 10159,4 тис. грн порівняно з 2015 р., то обсягу валової доданої вартості, з розрахунку на одну гривню фондів, було одержано на 0,3 грн менше. На це могла вплинути низка чинників. З одного боку, темпи зростання цін на придбані засоби значно випереджали

темпи ціни формування валового виробництва доданої вартості, тоді як з іншого - зростання забезпеченості засобами було значно вищим, ніж зростання виробництва валової продукції.

Трансформаційні процеси в діяльності аграрних підприємств та галузі у цілому є

динамічними і, як правило, спрямовуються на формування економічно сильного підприємства, зміцнення продовольчої безпеки країни та збільшення обсягів споживання продукції з розрахунку на одну особу населення. У цьому контексті модернізація аграрного виробництва мала б розглядатись як перманентний і закономірний процес ринкової економіки. Процес модернізації аграрних підприємств мав би супроводжуватись розробкою і прийняттям досконалої нормативно-правової бази, спрямованої на досягнення головної мети - не обмежити економічні права та свободи господарюючих суб'єктів щодо розпорядження належними для них ресурсами: земельними та майновими, забезпечення вільного вибору форм власності та організаційно-правових форм підприємницької діяльності. Разом із тим існує нагальна потреба виконання державою регулюючої функції щодо надання інституційних, правових та фінансових можливостей для стимулювання діяльності аграрних підприємств на предмет підвищення ефективності використання землі. Це зумовлено

тим, що сучасні умови господарювання характеризуються нестабільністю цін на промислову продукцію, сировину та матеріали, недосконалістю фіскальної політики, неприйнятними кредитними умовами, безвідповідальністю з боку підприємств за неефективне використання землі тощо. Як наслідок, аграрні підприємства усіх організаційно-правових форм господарювання намагаються та змушені конкурувати на ринку за рахунок виробництва високодохідних сільськогосподарських культур та торговельно-закупівельних операцій.

Однак виключно демократичний підхід до формування і вибору напряму виробничої діяльності підприємств самостійно, усунення інститутів держави від виконання безпосередніх функцій контролю забезпечення ринкових принципів господарювання та їх невиважений підхід до регулювання збалансованого забезпечення населення країни продукцією власного виробництва спричинили нестабільність у розвитку сільськогосподарської галузі та виробництва її продукції (табл. 3).

3. Показники виробничої діяльності аграрних підприємств України

Показник	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2017 р.	2017 р. до 1990 р., %
Валова продукція (у постійних цінах 2010 р.), усього, млн грн:	282774,2	151022,0	194886,5	249157,0	88,1
рослинництво	145502,0	92838,9	124554,1	179474,6	123,3
тваринництво	137272,2	58183,3	70332,4	69682,4	50,8
Посівні площі с.-г. культур, усього, тис. га:	32406	27173	26952	27585	85,1
зернові і зернобобові	14583	13646	15090	14624	100,3
соняшник	1701	2943	4572	6034	у 3,5 р.
кормові	11999	7063	2599	1858	15,5
Виробництво продукції, тис. тонн:					
зернові і зернобобові	51009,0	24459,0	39270,9	61916,7	121,4
соняшник	2570,8	3457,4	6771,5	12235,5	у 4,8 р.
Середньорічне поголів'я великої рогатої худоби, тис. голів	24623,4	9423,7	4494,4	3530,8	14,3
у т.ч. корови	8378,2	4958,3	2631,2	2017,8	24,1
Виробництво, тис. т:					
м'ясо усіх видів	4357,8	1662,8	2059,0	2318,2	53,2
молоко	24508,3	12657,9	11248,5	10280,5	41,9
Споживання на одну особу, кг:					
м'ясо та м'ясопродукти	68,2	38,9	52,0	51,7	75,8
молоко та молочні продукти	373,2	199,1	206,4	200,0	53,4

Джерело: Розраховано на основі статистичних даних [4].

Якщо у 1990 р. у структурі валової продукції сільського господарства галузь рослинництва становила 51,6, а тваринництва -

48,4 %, то у 2017 р. - відповідно 72,0 та 28,0 %. Причинно-наслідкові процеси, зумовлені комерціалізацією діяльності аграрних

підприємств, призвели до структурних змін у посівах сільськогосподарських культур. Основними стали високододатні культури, такі як зернові, ріпак та соняшник, на які були високий попит за кордоном і приваблива ціна. При цьому виробництво затратних і трудомістких культур - цукрових буряків, картоплі та овочів - радикально скоротилося.

Взаємозумовлені процеси характеризували і кризову ситуацію в галузі тваринництва. Великі підприємства перетворилися на вузькоспеціалізовані та цілеспрямовано позбулися галузі тваринництва, виробництво продукції якої було і залишається високозатратним і трудомістким. Як наслідок, посіви кормових культур у 2017 р. зменшилися на 10141 тис. га порівняно з 1990 р., а поголів'я великої рогатої худоби становило лише 14,3 % до рівня 1990 р., у тому числі корів - 24,1%. Це стало основною причиною зменшення виробництва продукції тваринництва, якої у 2017 р. одержано лише 50,8 % до рівня 1990 р. Виробництво молока та м'яса відповідно зменшилося на 14227,8 та 14227,8 тис. т, а їх споживання на душу населення знизилося до рівня 51,7 та 200 кг, що становить відповідно 64,6 та 52,3 % до рівня науково обґрунтованих норм.

Не заперечуючи важливості регулятивної та стимулюючої ролі держави, в процесі виробничої діяльності аграрних підприємств можливі різні альтернативні напрями та самостійно прийняті заходи, спрямовані на підвищення її результативності. Одним із таких напрямів може бути диверсифікація, як спосіб «...розширення номенклатури продукції, яку виробляють окремі фірми та об'єднання» [5]. Особливо це актуально в умовах, коли у підприємства втрачені можливості зростання обсягів виробництва продукції і воно неконкурентоспроможне на ринку збуту за існуючої організації й технології.

Вивчаючи питання покращення ефективності використання ресурсів та розширення номенклатури й асортименту продукції, що виробляється підприємствами, освоєння нових видів виробництв О. Зоренко вважає, що одним із таких напрямів є диверсифікація виробництва, яка забезпечує «...отримання економічної вигоди, запобігання банкрутства з урахуванням екологічних та соціальних потреб населення» [7, с.144-147].

Дослідження диверсифікації О. Цогли багатовекторне, однак більше поширюється на її організаційно-технологічну складову. Автор вважає, що «диверсифікація - це процес, що охоплює організаційні, економічні, правові зміни на підприємствах та направлений на підвищення ефективності виробництва, зниження кількості банкрутств, своєчасне реагування на зміни економічної кон'юнктури ринку для забезпечення прибутковості на основі використання ринкових шансів і встановлення конкурентних переваг, зміцнення положення підприємства в ринковому сегменті» [12, с. 147].

Дискусійним є сприйняття диверсифікації як одночасного розвитку не пов'язаних один з одним видів виробництв та послуг [1]. Особливо наочно це простежується в аграрному секторі, де продукція, наприклад, галузі тваринництва, що виробляється підприємством, може проходити переробку в цьому ж підприємстві на його переробному пункті. За таких умов диверсифікація набуватиме інтеграційної форми.

Отже, диверсифікація характеризується аморфністю поняття, якому не можна надати однозначного визначення. Її можна спостерігати у виробничій діяльності підприємства як у формі розширення обсягів виробництва, так і збільшенні асортименту продукції. Диверсифікацію не можна сприймати беззатратною. Вона характеризується кількісними та якісними параметрами результатів праці й потребує вкладення інвестицій і впровадження інноваційних технологій. Це різностороння форма діяльності підприємства, яка характеризується багатогранністю явищ і процесів і, в той же час, має самостійний та цілеспрямований характер, зорієнтований на практичні та конкретні дії, з метою одержання певного результату. Саме ці критерії оцінки виробничої діяльності підприємства мають стати підґрунтям вибору стратегії диверсифікації з метою підвищення його конкурентоспроможності. У процесі диверсифікаційної діяльності аграрне підприємство, як правило, розширює свої партнерські зв'язки не лише з постачальниками сировини і матеріалів, а й зі споживачами їх продукції, результатом чого стає забезпечення стабільності його господарювання.

Диверсифікація діяльності підприємств аграрного сектору може бути або горизонтального, або вертикального спрямування

залежно від цілей, видів виробництва, матеріально-технічних можливостей і технологій. Як правило, при врахуванні напряму і форм диверсифікації необхідно зважати на низку чинників внутрішнього і зовнішнього характеру. Вагомими причинно-наслідковими чинниками зовнішнього характеру виступають: територіальне розташування аграрного підприємства, дорожня мережа, зв'язок, розташування промислових підприємств, загальний соціально-економічний розвиток регіону, наявність заготівельно-збутових організацій і підприємств, інституційна підтримка держави тощо. До внутрішніх чинників слід віднести передусім стан матеріально-технічної бази, забезпеченість трудовими ресурсами кількісного та кваліфікаційного складу, рівень налагодженості партнерських зв'язків з постачальницько-обслуговуючими і збутовими підприємствами та організаціями тощо.

Мотивацією вибору напряму і форм диверсифікації насамперед повинні бути: територіальне розміщення та регіональні інфраструктурні складові; привабливість з погляду доступності і максимальності використання наявного ресурсного потенціалу; можливість використання замкнутого циклу одержання кінцевого продукту, який забезпечить попит, якість і вимоги споживачів; прибутковість та забезпечення зростання фінансової стабільності підприємства.

Чинником доцільності і підставою для формування оптимальної диверсифікаційної стратегії діяльності підприємства має виступати прогнозований дохід, одержаний в результаті її впровадження, який повинен перевищувати наявний, з урахуванням динаміки зміни постійних витрат. При цьому важливо врахувати, що коли диверсифікація горизонтального напряму передбачає створення інших продуктів у межах однієї й тієї ж галузі, наприклад нових продуктів у рослинництві, то вертикального - вихід в інші сфери бізнесу шляхом створення нових виробництв та умілим їх поєднання з перероб-

кою продукції, що зумовлені вимогами у задоволенні потреб споживачів. Наприклад, підприємство, що спеціалізується на виробництві продукції рослинництва, вирішило розвинути виробництво продукції тваринництва. Це дало б можливість за рахунок перерозподілу і перенаправлення ресурсів ефективно використати частину основної та побічної продукції однієї галузі для виробництва продукції іншої. Розвиток галузі тваринництва для підприємства, що спеціалізується на виробництві продукції рослинництва, є не що інше, як процес інтеграційного поєднання. Розвиток же галузей тваринництва з організацією переробної діяльності, тобто будівництво забійних цехів, підрозділів із виготовлення м'ясо-ковбасних виробів, переробки молока та виготовлення молочних продуктів, є перспективним напрямом диверсифікації. За своєю суттю відбувається формування багатопрофільного виробництва. За таких обставин забезпечуються можливості раціональнішого використання виробничо-матеріальних ресурсів, землі, робочої сили, покращуються організаційно-економічні умови господарювання підприємства, зростає прибутковість та створюються умови для поліпшення соціальних складових життя населення.

Враховуючи вищезазначені економіко-соціальні передумови та виклики необхідності подальшої перебудови фермерське господарство «Лелик» Жовківського району, яке розташоване на відстані 12 км від м. Львів, прийняло рішення про диверсифікацію своєї діяльності в напрямі розвитку галузі тваринництва. Основною причиною стала збитковість виробництва продукції галузі рослинництва, хоча її виробничо-ресурсний потенціал було сформовано. До того ж, на території фермерського господарства знаходилися тваринницькі приміщення, які залишилися після розпаду колективного підприємства і були взяті в оренду (табл. 4).

4. Виробничо-ресурсний потенціал фермерського господарства «Лелик» Жовківського району Львівської області

Показник	1995 р.	2005 р.	2015 р.	2017 р.	2017 р. до 1995 р., разів
Середньорічна чисельність працівників, осіб	7	15	16	16	2,3
Площа с.-г. угідь, га	339,5	339,5	339,5	339,5	1,0
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн	1100,4	1658,5	2675,2	6901,5	6,3

у т.ч. активна частина, тис. грн	570,3	1160,9	1872,6	4831,1	8,5
Поголів'я ВРХ, од.	68	168	252	328	4,8
у т.ч. корови	25	103	114	166	6,6

Джерело: Розраховано на основі даних річних звітів фермерського господарства «Лелик».

У процесі диверсифікації фермерське господарство «Лелик» покращило власну матеріально-технічну базу, особливо в позиції зростання поголів'я корів. У 2017 р. кількість останніх зросла на 141 голову порівняно з 1995 р., а щільність досягла майже 50 голів з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Оновлення та модернізація основних засобів відбулися переважно за рахунок кредитних, дотаційних коштів та допомоги від держави. Значна частина залучених коштів спрямовувалася на придбання високопродуктивної худоби, техніки для запровадження нових технологій в галузях рослинництва, тваринництва і кормовиробництва та обладнання цеху первинної переробки молока. У результаті в 2017 р. середньорічна вартість основних фондів зросла на 5801,1 тис. грн порівняно із 1995 р., у тому числі їх активна частина у 8,3 раза.

Передбачувана продуктивно-асортиментна диверсифікація з урахуванням насамперед ресурсного потенціалу та раціонального поєднання галузевих виробництв потребувала значних інвестиційних коштів. Проте суттєво покращила раціональність використання побічної продукції як у галузі рослинництва, так і тваринництва. Частина продукції галузі рослинництва, яку раніше задіювали обмежено (солома, зернові відходи), послужила сировиною і матеріалом для використання в галузі тваринництва. Разом із тим відходи тваринництва стали основою для одержання органічних добрив, що зумовило раціональність та ефективність використання наявних земельних ресурсів і зниження виробничих витрат у галузях. При цьому відбулося зниження валового виробництва зерна, якого у 2017 р. одержали на 1200 ц менше порівняно з 2005 р. (табл. 5).

5. Ефективність диверсифікації діяльності фермерського господарства «Лелик» Жовківського району Львівської області

Показник	1995 р.	2005 р.	2015 р.	2017 р.	2017 р. до 1995 р.
Валове виробництво, ц:					
зерно	3044	6150	4090	4950	162,6 %
картопля	415	320	-	-	-
овочі	20	-	-	-	-
Одержано молока, ц	79,3	3905	5022	9411	у 118,7 р.
Виручка від реалізації молока та продуктів переробки, тис. грн	49,7	557,4	1364,8	4246,7	у 85,4 р.
Частка продукції галузі тваринництва у структурі реалізації продукції, %	27,1	59,7	64,0	78,2	+51,1 п.
Одержано прибутку, всього, тис. грн	37,0	170,9	161,0	673,3	у 18,2 р.
Рівень рентабельності галузі тваринництва, %	-1,4	-2,2	8,0	18,5	+19,9 п.

Джерело: Розраховано на основі даних річних звітів фермерського господарства «Лелик».

Уже в 2000 р. фермерське господарство припинило виробництво овочів відкритого ґрунту та з 2006 р. - картоплі, а вилучені земельні площі були спрямовані на виробництво кормів. Крім того, частина посівних площ зернових була переведена з категорії товарного виробництва в кормову. Зате виробництво молока за відповідний період зросло на 5506 ц. Значно покращились економіко-фінансові показники діяльності підприємства. Так, у 2017 р. виручка від реалізації молока та продуктів його переробки

зросла на 4197 тис. грн, а прибутку одержано на 636,3 тис. грн більше, ніж у 1995 р.

У результаті диверсифікаційних змін та запровадження нових технологій у виробництво та переробку молока галузь тваринництва стала прибутковою, а рівень її рентабельності зріс на 19,9 пункти. По суті, галузь тваринництва у фермерському господарстві стала провідною, частка продукції якої у структурі реалізації у 2017 р. перевищила 80 %. Запровадження нових технологій в умовах диверсифікації дало

зможу виробляти ті види продукції, які підприємство і не планувало. Зокрема, налагоджено виробництво сиру, сметани, вершкового масла, йогурту тощо. За рахунок диверсифікаційної діяльності у 2017 р. підприємство збільшило дохід із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь на 1509 грн порівняно з 2010 р.

З огляду на досвід діяльності фермерського господарства «Лелик», а це в основному розвиток галузі тваринництва, вважаємо, що підприємствам, які спеціалізуються на виробництві лише продукції рослинництва, слід запроваджувати і виробництво продукції тваринництва. Цим самим можна покращити у тому числі й ефективність використання землі, як головного засобу виробництва в сільському господарстві. Зацікавлювати та стимулювати виробників до такої диверсифікації мала б держава шляхом запровадження регулюючих та контролюючих важелів на законодавчому рівні.

Висновки. У сучасних умовах спостерігається тенденція до зниження обсягів вироб-

ництва аграрної продукції та ефективності використання землі. Структурні перетворення, які відбуваються в ринкових умовах, постійно супроводжуються тиском динамічних конкурентних умов та появою нових, якісних та кількісних потреб споживачів, задовольнити які аграрні підприємства можуть за рахунок диверсифікаційної їх діяльності. Стимул підприємств до такої діяльності мав би характеризуватися переорієнтацією на нові пріоритети на основі відповідної нормативно-законодавчої бази, що забезпечить ефективну організацію виробничо-господарської діяльності в нових умовах. На всіх етапах суспільного відтворення структурні зміни повинні супроводжуватися важеними, суворими, але водночас достатньо гнучкими діями держави у площині фінансової, інвестиційної, інноваційної та соціальної політики, спрямованими на покращення ефективності використання ресурсів аграрних підприємств.

Список бібліографічних посилань

1. *Богацька Н. М., Румянцев С. М.* Диверсифікація діяльності підприємства. URL : http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/56841.Doc.htm.
2. *Бутенко Н.В.* Диверсифікація виробництва: цілі та стратегії реалізації. *Економіка АПК*. 2003. № 7. С. 109-114.
3. *Дережа В. М.* Диверсифікація виробництва і капіталу на підприємстві : монографія. Донецьк : НГУ, 2010. 124 с.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2018).
5. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 2 / редкол.: Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
6. *Збарський В.К., Єременко Д.В.* Теоретичні засади диверсифікації економічної діяльності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 17-22.
7. *Зоренко О.* Диверсифікація аграрного підприємства : сутність, напрями та види. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2005. № 1. С. 144-147.
8. *Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф.* Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С.5-21
9. *Малік М.Й.* Актуальні питання диверсифікації виробництва в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. 2012. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1689>. (дата звернення: 15.09.2018).
10. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М., Шпикуляк О. Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
11. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наукова доповідь ; за ред. Ю. О. Лупенка [кол. авторів : Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
12. *Цогла О. О.* Становлення диверсифікаційних процесів у діяльності підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 7. С. 147-151.
13. *Шпикуляк О. Г., Тивончук С. О., Тивончук С. В.* Трансфер технологій в агропромисловому виробництві України. *Економіка АПК*. 2012. № 10. С. 105-110.
14. *Berry, С.Н., 1971.* Corporate growth and diversification. *Journal of Law and Economics* 14. S. 371- 383.

References

1. Bogaczka, N.M. & Romyancev, S.M. (2010). Dyversyfikaciya diyalnosti pidpryyemstva [Diversification of enterprise activity]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/56841.doc.htm [In Ukrainian].
2. Butenko, N.V. (2003). Dyversyfikaciya vyrobnyctva: cili ta strategiyi realizaciyi [Diversification of production: goals and strategies for implementation]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 109-114 [In Ukrainian].
3. Dereza, V.M. (2010). *Dyversyfikaciya vyrobnyctva i kapitalu na pidpryyemstvi: monografiya* [Diversification of production and capital at an enterprise: monograph]. Donetsk: NGU [In Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Mochernyi, S.V. (Ed.) (2001). *Ekonomichna encyklopediya: T. 2* [Economic encyclopedia: Vol. 2]. Kyiv: Vydavnychyj centr "Akademiya" [In Ukrainian].
6. Zbarskyi, V.K. & Yeremenko, D.V. (2016). Teoretychni zasady dyversyfikaciyi ekonomichnoyi diyalnosti fermerskykh gospodarstv [Theoretical principles of diversification of economic activity of farms]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 17-22 [In Ukrainian].
7. Zorenko, O. (2005). Dyversyfikaciya agrarnogo pidpryyemstva : sutnist, napryamy ta vydy [Diversification of an agrarian enterprise: essence, directions and types]. *Visnyk Dnipropetrovskogo derzhavnogo agrarnogo universytetu*, 1, pp. 144-147 [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O. & Kropyvko, M.F. (2013). Agrokholdyngy v Ukrayini ta posylennya socialnoyi spryamovanosti yix diyalnosti [Agroholdings in Ukraine and strengthening of social orientation of their activities]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
9. Malik, M.Y. (2012). Aktualni pytannya dyversyfikaciyi vyrobnyctva v agrarnij sferi [Topical issues of diversification of production in the agrarian sector]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1689> [In Ukrainian].

15. Comparison of farmers' incomes in the eu mebers states. URL : <http://www.europarl.europa.eu/>. (дата звернення: 10.09.2018).

16. Diversifying farming businesses. URL : <https://www.gov.uk/guidance/diversifying-farming-businesses>. (дата звернення: 17.11.2018).

17. Family's diversification into an on-farm cookery school. URL : <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school> (дата звернення: 04.12.2018).

18. Gort, M. (1962). *Diversification and Integration in American Industry*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 250 p. (дата звернення: 08.12.2018).

19. Ramanujam, V., Varadarajan, P. (1989). Research on Corporate Diversification: A Synthesis. *Strategic Management Journal*, 10(6): 523-551.

10. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., & Shpykuliak, O.H. (2016). Rozvytok pidpryemnytstva i kooperatsii: instyutsionalnyi aspekt : monohrafiia [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

11. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia : naukova dopovid [Development of management forms in agriculture: problems and solutions: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

12. Czogla, O.O. (2011). Stanovlennya dyversyfikacij nux procesiv u diyalnosti pidpryemstv [Formation of diversification processes in activities of enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 7, pp. 147-151 [In Ukrainian].

13. Shpykulyak, O.H., Tyvonchuk, S.O., & Tyvonchuk, S.V. (2012). Transfer tehnologij v agropromyslovomu vyrobnyctvi Ukrayiny [Transfer of technologies in agro-industrial production of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 105-110 [In Ukrainian].

14. Berry, C.H. (1971). Corporate growth and diversification. *Journal of Law and Economics*, 14, pp. 371- 383 [In English].

15. Comparison of farmers' incomes in the EU members states (n.d.). Retrieved from: <http://www.europarl.europa.eu> [In English].

16. Diversifying farming businesses (n.d.). Retrieved from: <https://www.gov.uk/guidance/diversifying-farming-businesses> [In English].

17. Family's diversification into an on-farm cookery school (n.d.). Retrieved from: <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school> [In English].

18. Gort, M. (1962). *Diversification and integration in American industry*. Princeton, NJ: Princeton University Press [In English].

19. Ramanujam, V. & Varadarajan, P. (1989). Research on corporate diversification: a synthesis. *Strategic Management Journal*, 10(6), pp. 523-551 [In English].

Pavlenchuk N.F. Economic development of agrarian enterprises on basis of diversification of its activities

The purpose of the article is to reveal dynamic changes in a resource potential and causal effect of its use in branches of crop and animal production, as well as identify structural changes in agrarian production and causes of imbalance between the main branches of agriculture and justify its minimization, based on diversification of enterprises.

Research methods. The research was based on the dialectical method of cognition. Among particular research scientific methods were used: analysis and synthesis for assessing a situation between the branches of agrarian production; economic-statistical for calculating and characterizing resource indices; computational for forecasting a level of growth of production efficiency on basis of diversification activities of agrarian enterprises.

Research results. According to the research results, negative impact of branch imbalances on efficiency of the agrarian production was revealed. As a result, there was determined an inadequate growth between resource potential of agricultural enterprises and benefits from efficiency of it.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the research lies in an improvement of perception of diversification category as an expense provided category and an integration form in the same field of agrarian production. It is characterized by quantitative and qualitative parameters and requires introduction of innovative technologies in order to increase labour results.

Practical significance. The practical value of the research results is ability to identify and direct the diversification activity of agrarian enterprises towards increase production volumes per resource unit and increase the level of labour productivity. Tabl.: 5. Refs.: 19.

Keywords: resources; agrarian enterprises; branch structure; production efficiency; diversification of activity; effectiveness.

Pavlenchuk Nataliia Fedorivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent), head, professor of the department of economics and management, Lviv State University of Physical Culture (11, Kostyushko st., Lviv)
E-mail: pavlinova75@gmail.com
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-6164-5644>

Павленчик Н.Ф. Экономическое развитие аграрных предприятий на основе диверсификации их деятельности

Цель статьи - раскрыть динамические изменения ресурсного потенциала и причинно-следственную результативность его использования в отраслях растениеводства и животноводства. Выявить структурные изменения в аграрном производстве, причины возникновения дисбаланса между основными отраслями сельского хозяйства и обосновать его минимизацию на основе диверсификации деятельности предприятий.

Методика исследования. Исследование формировалось на основе диалектического метода познания. Его элементы: анализ и синтез использованы при оценке ситуационного положения между отраслями аграрного производства; экономико-статистический - для расчёта и характеристики индексов ресурсов; расчетный - на предмет прогнозирования уровня роста эффективности производства на основе диверсификационной деятельности аграрных предприятий.

Результаты исследования. В процессе исследования выявлено негативное влияние отраслевого дисбаланса на эффективность аграрного производства. Как результат, установлена неадекватность роста потенциала ресурсов аграрных предприятий и результативности их отдачи.

Элементы научной новизны. Усовершенствовано восприятие диверсификации как таковой, что не является беззатратной и имеет характер интеграционной формы в одной и той же отрасли аграрного производства. Она характеризу-

ется количественными и качественными параметрами и требует внедрения инновационных технологий с целью роста результатов труда.

Практическая значимость. Доказана возможность определения и направления диверсификационной деятельности аграрных предприятий в направлении увеличения объемов производства продукции в расчете на единицу ресурсов и уровня производительности труда. Табл.: 5. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: ресурсы; аграрные предприятия; отраслевая структура; эффективность производства; диверсификация деятельности; результативность.

Павленчик Наталия Федоровна - доктор экономических наук, доцент, заведующая, профессор кафедры экономики и менеджмента, Львовский государственный университет физической культуры (г. Львов, ул. Костюшко, 11)

E-mail: pavlinova75@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-6164-5644>

Стаття надійшла до редакції 23.01.2019 р.

Фахове рецензування: 25.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Павленчик Н. Ф. Економічний розвиток аграрних підприємств на засадах диверсифікації їх діяльності. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 57 – 66.

*

УДК 330.322:631.1

JEL Classification: Q14; Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902066>

**Т.В. МАЦИБОРА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник**

Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Діалектичний метод наукового пізнання, аналізу й синтезу, системного узагальнення (аналіз та узагальнення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств та формування висновків), метод групувань (при визначенні рівня інвестиційного забезпечення виробництва сільськогосподарських підприємств у регіонах України).

Результати дослідження. Визначено умови розвитку сільськогосподарських підприємств. Розглянуто та узагальнено основні проблеми інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, що гальмують їхній розвиток. Обґрунтовано пропозиції щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Елементи наукової новизни. Встановлено вплив рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств на розвиток сільськогосподарського виробництва в регіонах України та обґрунтовано пропозиції щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Практична значущість. Висновки, пропозиції та практичні рекомендації можуть бути використані для визначення рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств у регіонах України при формуванні та реалізації інвестиційних програм і проектів. Рис.: 3. Библиогр.: 12.

Ключові слова: інвестиції; інвестиційне забезпечення; інвестиційне забезпечення сільськогосподарських підприємств; розвиток; розвиток сільськогосподарських підприємств; інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Мацибора Тетяна Вікторівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tatyk@ukr.net

Постановка проблеми. Належний рівень інвестиційного забезпечення є необхідною умовою розвитку сільськогосподарських

підприємств, одним із важливих факторів їхньої модернізації та підвищення конкурентоспроможності. Досягнення достатнього для розвитку підприємства інвестиційного забезпечення створює передумови для ефек-

© Т.В. Мацибора, 2019

ется количественными и качественными параметрами и требует внедрения инновационных технологий с целью роста результатов труда.

Практическая значимость. Доказана возможность определения и направления диверсификационной деятельности аграрных предприятий в направлении увеличения объемов производства продукции в расчете на единицу ресурсов и уровня производительности труда. Табл.: 5. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: ресурсы; аграрные предприятия; отраслевая структура; эффективность производства; диверсификация деятельности; результативность.

Павленчик Наталия Федоровна - доктор экономических наук, доцент, заведующая, профессор кафедры экономики и менеджмента, Львовский государственный университет физической культуры (г. Львов, ул. Костюшко, 11)

E-mail: pavlinova75@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-6164-5644>

Стаття надійшла до редакції 23.01.2019 р.

Фахове рецензування: 25.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Павленчик Н. Ф. Економічний розвиток аграрних підприємств на засадах диверсифікації їх діяльності. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 57 – 66.

*

УДК 330.322:631.1

JEL Classification: Q14; Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902066>

**Т.В. МАЦИБОРА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник**

Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Діалектичний метод наукового пізнання, аналізу й синтезу, системного узагальнення (аналіз та узагальнення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств та формування висновків), метод групувань (при визначенні рівня інвестиційного забезпечення виробництва сільськогосподарських підприємств у регіонах України).

Результати дослідження. Визначено умови розвитку сільськогосподарських підприємств. Розглянуто та узагальнено основні проблеми інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, що гальмують їхній розвиток. Обґрунтовано пропозиції щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Елементи наукової новизни. Встановлено вплив рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств на розвиток сільськогосподарського виробництва в регіонах України та обґрунтовано пропозиції щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Практична значущість. Висновки, пропозиції та практичні рекомендації можуть бути використані для визначення рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств у регіонах України при формуванні та реалізації інвестиційних програм і проектів. Рис.: 3. Библиогр.: 12.

Ключові слова: інвестиції; інвестиційне забезпечення; інвестиційне забезпечення сільськогосподарських підприємств; розвиток; розвиток сільськогосподарських підприємств; інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Мацибора Тетяна Вікторівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tatyk@ukr.net

Постановка проблеми. Належний рівень інвестиційного забезпечення є необхідною умовою розвитку сільськогосподарських

підприємств, одним із важливих факторів їхньої модернізації та підвищення конкурентоспроможності. Досягнення достатнього для розвитку підприємства інвестиційного забезпечення створює передумови для ефек-

© Т.В. Мацибора, 2019

тивного використання наявного ресурсного потенціалу та слугує індикатором їхньої інвестиційної безпеки.

Інвестиції також виступають рушіями інноваційного зростання. Тому дефіцит внутрішніх та обмеженість зовнішніх джерел фінансування гальмує інноваційну діяльність підприємств, що негативно позначається на їхньому розвитку. Сучасний рівень інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств загалом залишається недостатнім для їхнього ефективного функціонування та розвитку. Тому важливим видається дослідження проблем, які впливають на рівень інвестиційного забезпечення, структуру капіталу та інвестиційно-інноваційну безпеку сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну та методологічну основу дослідження питань інвестування, інвестиційної безпеки, інвестиційної привабливості та інвестиційного забезпечення розвитку підприємств, у тому числі сільськогосподарських, складають праці таких учених, як І. Бланк [1], В. Гордієнко, В. Боярко [2], О. Гуторов, А. Калашніков [3], І. Кривов'язюк [4], Ю. Лупенко, О. Захарчук [5], І. Мойсеєнко [6], С. Мошенський [7], О. Носова [8], М. Однорог [9], Ю. Орловська [10], Л. Яремко [11].

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: оцінка інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств регіонів України; аналіз сучасних проблем інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, що гальмують їхній розвиток; обґрунтування пропозицій щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток сільськогосподарських підприємств передбачає якісні зміни продуктивних сил підприємства та ефективне їх використання. Це перехід на новий рівень, технічна і технологічна модернізація виробництва, нові методи організації та управління. Критеріями розвитку для підприємства можуть бути економічні, технічні, технологічні, інноваційні, екологічні, організаційні, соціальні та інші орієнтири.

Основним джерелом фінансування сільськогосподарських підприємств протягом тривалого періоду часу залишаються власні кошти. Так, у 2017 р. цей показник знаходився на рівні 87,3%. Кредити банків та інші позики у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій становили 11,5% від загального їх обсягу (рис. 1).

Для багатьох суб'єктів господарської діяльності в сільському господарстві, насамперед малих і середніх підприємств, єдиним джерелом фінансування інвестицій залишаються прибуток і амортизаційні відрахування. Однак суму власного капіталу підприємства вони не збільшують і є лише засобом для його реінвестування. Формування капіталу в підприємствах необхідно для задоволення їхніх потреб у придбанні необхідних активів та оптимізації структури капіталу з позицій забезпечення умов ефективності його використання [6, с. 251].

За даними Міжнародної фінансової корпорації (IFC), 75 % українських аграрних компаній вважають обмежений доступ до кредитів головним бар'єром для збільшення обсягів аграрного виробництва, а 60 % підприємств не мають доступу до залучення ресурсів. Близько половини виробників продають свій урожай безпосередньо після збирання, щоб отримати кошти для поточної діяльності [12]. Кредитні ставки в Україні є високими (значно вищими, ніж у Європі), що зумовлено насамперед недосконалістю фінансово-кредитної системи, нестабільністю та економічними умовами.

Динаміка тотального домінування власних коштів підприємств у структурі джерел фінансування інвестицій в основний капітал ставить розвиток підприємств у залежність від їх прибутковості. До того ж, власні кошти є джерелом капіталовкладень, насамперед для простого відтворення основного капіталу. Однак для потреб технічного переоснащення, реконструкції та розширення виробництва, нарощування випуску конкурентоспроможної продукції, реалізація якої призведе до зростання доходів та прибутку підприємства, власних джерел інвестицій сільгоспвиробників недостатньо для повного задоволення їхніх інвестиційних потреб [3, с. 15]. За законом пропорційності, оптимальне співвідношення між власним і залученим капіталом має становити 70:30 [4, с. 38-39].

Рис. 1. Джерела фінансування капітальних інвестицій у сільському, лісовому та рибному господарстві, 2017 р.

Джерело: Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.

Розглядаючи регіональний розподіл капітальних інвестицій в сільському господарстві, слід зазначити високу його неоднорідність, що передусім зумовлено рівнем інвестиційної привабливості регіонів України, який суттєво різниться. Так, у 2017 р. розрив між мінімальним обсягом капітальних інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (Закарпатська область - 66 грн/га, або 2,5 дол./га) і максимальним (Чернігівська область - 1979 грн/га, або 74 дол./га) був 30-разовим. Окрім цього, у половині регіонів України рівень інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств був нижчим від середнього по країні рівня (рис. 2).

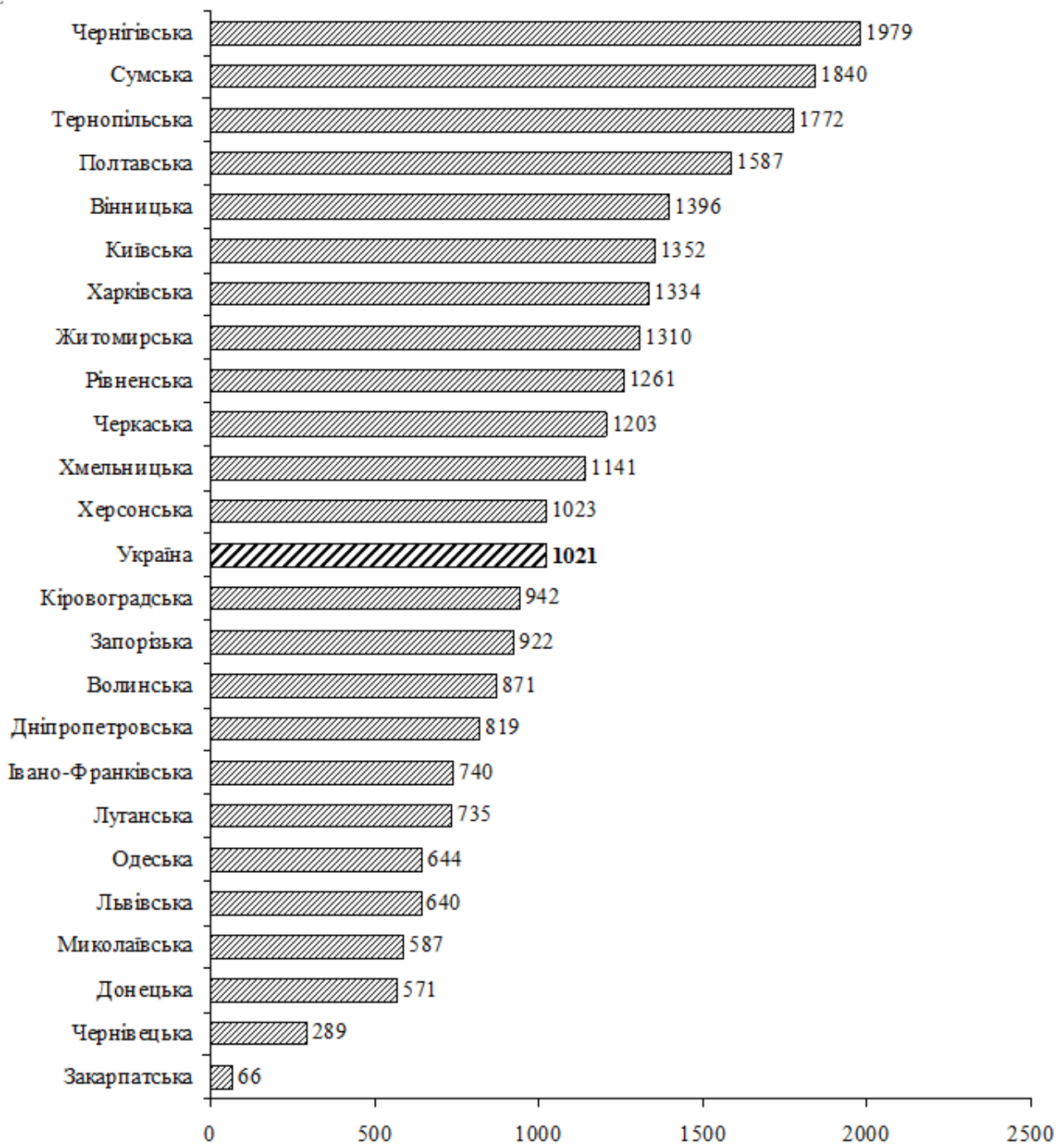
Диспропорції у залученні іноземного капіталу ще разючіші. Так, Івано-Франківська область залучила у 186 разів більші обсяги прямих іноземних інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, ніж Донецька.

Переважна більшість українських регіонів (понад 60 %) має низький рівень інвестиційної привабливості з погляду іноземних інвесторів. Лише у восьми областях (Івано-Франківська, Київська, Львівська, Чернівецька, Волинська, Житомирська, Чернігівсь-

ка та Черкаська) обсяг залучення прямих іноземних інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2017 р. був вищим за середній по Україні рівень.

Недостатнє інвестиційне забезпечення може приховувати в собі потенційні загрози та ризики як на рівні країни, регіону, галузі, так і на рівні підприємств, зокрема: втрата виробничого потенціалу у зв'язку з низьким рівнем інвестування; втрата інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів; нераціональний розподіл ВВП на споживання та накопичення [2, с. 13].

Більшість науковців до загроз інвестиційної безпеки відносять: недостатні обсяги та диспропорції у структурі інвестицій в основний капітал; недосконалу структуру прямих іноземних інвестицій в економіку регіонів України; несприятливий інвестиційний клімат; недосконалість державної грошово-кредитної політики в частині збалансування заощаджень та інвестицій; незадовільний захист прав власників та інвесторів, у тому числі іноземних; високий рівень тіньової економіки; значні інвестиційні ризики та недосконала структура інвестицій у вітчизняну економіку [7].

Рис. 2. Регіональний розподіл капітальних інвестицій у сільському господарстві (з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн), 2017 р.

Джерело: Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.

Економічна діяльність та розвиток сільськогосподарських підприємств значною мірою залежать від їхнього інвестиційного забезпечення. Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем інвестиційного забезпечення їхньої господарської діяльності свідчить про значні розбіжності між регіонами України. Так, у сільськогосподарських

підприємствах з високим рівнем інвестиційного забезпечення обсяг капітальних інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь становить 1578 грн, що на 54,8 % більше, ніж у господарствах середнього рівня і у 2,9 раза більше порівняно з господарствами з низьким рівнем інвестиційного забезпечення (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл сільськогосподарських підприємств за обсягом капітальних інвестицій та рівнем виробництва, 2017 р.

Джерело: Побудовано за розрахунками автора

Відповідно спостерігається пряма залежність між рівнем інвестиційного забезпечення та рівнем сільськогосподарського виробництва. Обсяг виробництва продукції у підприємствах з високим рівнем інвестиційного забезпечення (Чернігівська, Сумська, Тернопільська, Полтавська, Вінницька та Київська області) становить 3585 грн з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, що у 2,8 раза перевищує аналогічний показник у господарствах з низьким рівнем інвестиційного забезпечення (Одеська, Львівська, Миколаївська, Донецька, Чернівецька та Закарпатська області).

Висновки. Умовою розвитку сільськогосподарських підприємств є рівень інвестиційного забезпечення, достатній для їхнього ефективного функціонування та використання наявного ресурсного потенціалу, здійснення інноваційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності. Досягнення такого рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств слугує також індикатором їхньої інвестиційно-інноваційної безпеки.

Оцінка інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств регіонів України свідчить про значні регіональні диспропорції у розподілі капітальних інвестицій

в сільському господарстві, що зумовлено не лише міжрегіональними відмінностями, а й різним рівнем їхньої інвестиційної привабливості. Більшість регіонів України має низький рівень інвестиційної привабливості, що приховує в собі потенційні загрози та ризики як на рівні країни, регіону, галузі, так і на рівні підприємств.

Серед основних проблем інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, що гальмують їхній розвиток - порушення пропорцій у структурі інвестицій в основний капітал, обмеження доступу до кредитів через високі кредитні ставки та значні регіональні диспропорції за рівнем інвестиційного забезпечення.

Для забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств важливим залишається якісне реформування економіки, правоохоронної й судочинної системи, демонополізація і детінізація економіки, подолання корупції для забезпечення захисту прав власності та припинення аграрного рейдерства; збільшення обсягів державної підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств; створення умов для укрупнення фермерських господарств, особливо в регіонах з низькою інвестиційною активністю.

Список бібліографічних посилань

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. Киев : МП «ИТЕМ ЛТД, «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. 448 с.
2. Гордієнко В. П., Боярко В. М. Науково-методичні підходи до оцінки інвестиційної безпеки регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 19. С. 11-15.
3. Гуторов О. І., Калашніков А. О. Теоретичні засади інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств : лекція. Харків : ХНАУ, 2014. 43 с.
4. Кривов'язюк І. В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід : монографія. Луцьк : ЛНТУ, 2012. 392 с.
5. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2018. № 11 С. 9-18.
6. Мойсеєнко І. П. Інвестування : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 490 с.
7. Мошенський С. З. Інвестиційна безпека в системі забезпечення економічної безпеки держави: поняття, категорії, сутність. *Наука молода*. 2008. № 10. С. 166-171.
8. Носова О. В. Інвестиційна привабливість підприємства. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 1 (12). С. 120-126.
9. Однорог М. А. Інвестиційне забезпечення у сільськогосподарському секторі економіки України. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 4 (8). Ч. 1. С. 142-148.
10. Орловська Ю. В. Інвестиційне забезпечення регіонального розвитку: проблеми та стратегічні перспективи : монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта. 2003. 252 с.
11. Яремко Л. А. Конкурентоспроможність регіону в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 9. С. 135-144.
12. IFC (2011). Investment Climate in Ukraine as Seen by Private Business, IFC Ukraine Investment Climate Project Report. URL : https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/facbbf804b8692d9bf19bf6eac26e1c2/Ukraine-IC-Report_Nov2011_ENG.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=facbbf804b8692d9bf19bf6eac26e1c2.

References

1. Blank, I.A. (1995). *Investicionnyj menedzhment [Investment management]*. Kyiv: MP "ITEM LTD, "Junajted London Trejd Limited" [In Russian].
2. Hordiyenko, V.P. & Boyarko, V.M. (2013). *Naukovometodychni pidkhody do otsinky investytsiynoyi bezpeky rehionu [Scientific and methodical approaches to the assessment of investment security in the region]*. *Investytsiyni: praktyka ta dosvid*, 19, pp. 11-15 [In Ukrainian].
3. Hutorov, O.I. & Kalashnikov, A.O. (2014). *Teoretychni zasady investytsiynoho zabezpechennya rozvytku silskohospodarskykh pidpryyemstv: lektsiya [Theoretical principles of investment provision for the development of agricultural enterprises: a lecture]*. Kharkiv: KHNAU [In Ukrainian].
4. Kryvov'yazyuk, I.V. (2012). *Funktsionuvannya ta rozvytok pidpryyemstv v umovakh kryzy: systemno-analitychnyy pidkhid: monohr. [Functioning and development of enterprises in a crisis: a system-analytical approach: monogr.]*. Lutsk: LNTU [In Ukrainian].
5. Lupenko, Yu.O. & Zakharchuk, O.V. (2018). *Investytsiynе zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy [Investment provision of innovative development of agriculture of Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 11, pp. 9-18 [In Ukrainian].
6. Moiseienko, I.P. (2006). *Investuvannya: navch. posib. [Investing: teach. guidances]*. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
7. Moshenskyy, S.Z. (2008). *Investytsiynа bezpeka v systemi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky derzhavy: ponyattya, katehoriyi, sutnist [Investment security in the system of providing economic security of the state: concept, category, essence]*. *Nauka moloda*, 10, pp. 166 - 171 [In Ukrainian].
8. Nosova, O.V. (2007). *Investytsiynа pryvabylyvist pidpryyemstva [Investment attractiveness of the enterprise]*. *Stratehichni priorytety*, 1, pp. 120-126 [In Ukrainian].
9. Odnoroh, M.A. (2016). *Investytsiynе zabezpechennya u silskohospodarskomu sektori ekonomiky Ukrainy [Investment provision in the agricultural sector of the Ukrainian economy]*. *Naukovyy visnyk Polissya*, 4 (8), part 1, pp. 142-148 [In Ukrainian].
10. Orlovska, Y.V. (2003). *Investytsiynе zabezpechennya rehionalnoho rozvytku: problemy ta stratehichni perspektyvy: monohrafiya [Investment provision for regional development: problems and strategic perspectives: monograph]*. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita [In Ukrainian].
11. Yaremko, L.A. (2008). *Konkurentospromozhnist rehionu v umovakh hlobalizatsiyi [Competitiveness of the region in conditions of globalization]*. *Aktualni problemy ekonomiky*, 9, pp. 135-144 [In Ukrainian].
12. Investment climate in Ukraine as seen by private business, IFC Ukraine investment climate project report. (2011). IFC. Retrieved from: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/facbbf804b8692d9bf19bf6eac26e1c2/Ukraine-IC-Report_Nov2011_ENG.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=facbbf804b8692d9bf19bf6eac26e1c2 [In English].

Matsyora T.V. Investment maintenance for agricultural enterprises development

The purpose of the article is to justify proposals on solution of problems of investment maintenance for agricultural enterprise development.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: dialectical method of scientific knowledge; analysis and synthesis; system generalization for analysis and generalization of problems of investment maintenance for agricultural enterprise development and formation of conclusions; method of grouping for determining a level of investment maintenance and production of agricultural enterprises in Ukrainian regions.

Research results. Development conditions for agricultural enterprises were determined. The main problems of investment maintenance for agricultural enterprises, which hinder their development, were considered and generalized. Propositions for problem solution of investment maintenance for agricultural enterprises development were substantiated.

Elements of scientific novelty. Influence of a level of investment maintenance for agricultural enterprises on agricultural production development in Ukrainian regions was established and proposals on problems solving of investment maintenance for agricultural enterprises development were substantiated.

Practical significance. Conclusions, suggestions and practical recommendations can be used to determine a level of investment maintenance for agricultural enterprises in Ukrainian regions during formation and implementation of investment programs and projects. Figs.: 3. Refs.: 12.

Keywords: investments; investment maintenance; investment maintenance for agricultural enterprises; development; development of agricultural enterprises; investment maintenance for agricultural enterprise development.

Matsyhora Tetiana Viktorivna - candidate of economic sciences, senior researcher fellow, leading research fellow of the department of investment, material and technical support, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: tatyk@ukr.net

Мацибора Т.В. Инвестиционное обеспечение развития сельскохозяйственных предприятий

Цель статьи - обосновать предложения для решения проблем инвестиционного обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Диалектический метод научного познания, анализа и синтеза, системного обобщения (анализ и обобщение проблем инвестиционного обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий и формирования выводов), метод группировок (при определении уровня инвестиционного обеспечения и производства сельскохозяйственных предприятий в регионах Украины).

Результаты исследования. Определены условия развития сельскохозяйственных предприятий. Рассмотрены и обобщены основные проблемы инвестиционного обеспечения сельскохозяйственных предприятий, которые тормозят их развитие. Обоснованы предложения по решению проблем инвестиционного обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий.

Элементы научной новизны. Установлено влияние уровня инвестиционного обеспечения сельскохозяйственных предприятий на развитие сельскохозяйственного производства в регионах Украины и обоснованы предложения по решению проблем инвестиционного обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий.

Практическая значимость. Выводы, предложения и практические рекомендации могут быть использованы для определения уровня инвестиционного обеспечения сельскохозяйственных предприятий в регионах Украины при формировании и реализации инвестиционных программ и проектов. Илл.: 3. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: инвестиции; инвестиционное обеспечение; инвестиционное обеспечение сельскохозяйственных предприятий; развитие; развитие сельскохозяйственных предприятий; инвестиционное обеспечение развития сельскохозяйственных предприятий.

Мацибора Татьяна Викторовна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: tatyk@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 14.01.2019 р.

Фахове рецензування: 22.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Мацибора Т. В. Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 66 – 72.

* * *

Новини АПК

Україна та Велика Британія поглиблюватимуть співпрацю в сфері АПК

20 лютого ц.р. відбулася зустріч заступника Міністра аграрної політики та продовольства України Олени Ковальової з торговим комісаром Великої Британії Джудіт Слейтер і представниками Посольства Великої Британії в Україні. Метою зустрічі стало обговорення поточної співпраці та перспектив двосторонніх відносин, а також розвиток торгівлі в секторі сільського господарства між двома країнами.

«Велика Британія є важливим торговельним партнером для України. Обіг аграрної продукції між нашими країнами у 2018 р. досяг 303 млн дол. США, з яких 215,9 млн дол. США український експорт. Україна налаштована на тісну та взаємовигідну співпрацю і готова нарощувати постачання якісної сільськогосподарської продукції, зокрема, продукції з доданою вартістю», - зауважила Олена Ковальова.

Заступник Міністра відзначила, що агропромисловий сектор є одним з найбільш зростаючих та інвестиційно привабливих секторів України. Також вона зазначила, що Велика Британія входить до переліку найбільших іноземних інвесторів у галузі сільського господарства, і висловила сподівання на подальше розширення інвестиційного співробітництва двох країн.

Британська сторона, в свою чергу, підтвердила зацікавленість у розвитку взаємовідносин з Україною, зокрема співробітництва в аграрній та торговельній сферах. Крім того, представники Великої Британії зазначили, що присутні британські компанії в Україні працюють в сприятливих умовах, тому існує зацікавленість у подальшому виході компанії цієї країни на український ринок, а також збільшенні обсягів торгівлі та присутності британських товарів на українському ринку.

Прес-служба Мінагрополітики

УДК 339.5:631(477)

JEL Classification: Q17; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902073>

С.А. СЕГЕДА, кандидат економічних наук,
доцент

Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України

Мета статті - розкрити місце аграрно-продовольчої продукції в товарній структурі експорту та обґрунтувати пропозиції щодо більш раціональних напрямів використання продукції аграрного сектору й удосконалення товарної структури її експорту з перевагою готових харчових продуктів з більшою доданою вартістю.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз наукових здобутків українських та іноземних вчених щодо стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією); графічний (визначення співвідношення динаміки експорту продукції зернових і олійних культур та їх реалізаційної ціни); порівняльного аналізу (обґрунтування напрямів використання продукції аграрного сектору з більшою доданою вартістю); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією), абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Проведений аналіз динаміки зовнішньої торгівлі показав збільшення валютних надходжень від аграрно-продовольчої продукції та зростання їх частки в загальній сумі експорту з високою часткою зерна та насіння олійних культур. У структурі експорту переважає зерно та насіння олійних культур. Виявлений обернений зв'язок між обсягами експорту зерна і насіння олійних культур та їх реалізаційною ціною, що свідчить про доцільність використання зерна та проміжної продукції промислової переробки для розвитку тваринництва й нарощування виробництва та експорту м'ясо-молочної продукції.

Елементи наукової новизни. Систематизовано сутнісні чинники нарощування обсягів експорту аграрно-продовольчої продукції рослинного походження, якими є: стрімке зростання виробництва зерна і насіння олійних культур; зменшення використання зерна на кормові цілі через скорочення протягом тривалого періоду поголів'я тварин, зокрема ВРХ; порівняно невелика частка використання зерна на нехарчові цілі; повільне збільшення переробки зерна на харчові цілі; обмеження інноваційних технологій промислового зберігання зерна.

Виявлено, що нарощування обсягів експорту зерна і насіння олійних культур за відсутності організації раціональних напрямів внутрішнього використання призводить до організаційних і фінансових ризиків, зниження ціни та недоотримання належних надходжень валюти. Обґрунтовано пропозиції щодо товарної структури експорту аграрно-продовольчої продукції, напрями та шляхи її удосконалення.

Практична значущість. Експорт аграрно-продовольчої продукції має здійснюватися, в основному, продукцією з вищим вмістом доданої вартості, що сприятиме збільшенню валютних надходжень від зовнішньоторговельних операцій. Водночас це потребує розбудови на новій інноваційній основі промислових підприємств з глибокої переробки, доробки та тривалого зберігання сільськогосподарської продукції, її біологічної переробки, що дасть можливість наростити виробництво й експорт також тваринницької продукції з більшою доданою вартістю та створити нові робочі місця. Табл.: 2. Рис.: 5. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: аграрно-продовольча продукція; аграрний сектор; товарна структура; експорт; сировинна спрямованість; ринок; зовнішня торгівля; додана вартість.

Сегеда Сергій Андрійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (Вінницька обл., м. Вінниця, вул. Соборна, 87)

E-mail: sehedas@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

Постановка проблеми. Аграрний сектор України в період трансформаційних процесів характеризується нарощуванням виробництва продукції зернових і олійних культур. Середньорічні обсяги виробництва зер-

на за 2013-2017 рр. становили 63 млн т і зросли відносно 1990 р. на 23,5%; 2000 р. - у 2,6 раза; відносно 2010 р. - у 1,6 раза [13, с. 104 - 106]. При цьому спостерігається зменшення витрат зерна на годівлю тварин (від 14,8 млн т у 2010 р. до 11,6 млн т у 2017 р.), теж - переробки на нехарчові цілі:

© С.А. Сегеда, 2019

від 1,7 млн т у 2010 р. до 1,2 млн т - у 2017 р. [1, с.40]. Тобто нарощування обсягів виробництва зерна відбулося без відповідного збільшення обсягів його промислової або біологічної (тваринами) переробки, що сприяло нарощуванню експорту зерна від 14,3 млн т у 2010 р. до 42,5 млн т у 2017 р. [1, с. 40; 3, с. 53].

Змінилися обсяги і структура виробництва продукції олійних культур. За інформацією Державної служби статистики України, валовий збір продукції олійних культур у 2017 р. становив 18,4 млн т [13, с. 110]. У структурі валового збору насіння соняшнику досягло 66,5%, сої - 21,2, ріпаку - 11,9%. За період 2013-2017 рр. обсяги виробництва продукції олійних порівняно з 2010 р. зросли в 1,8 раза, з них соняшнику - в 1,8, сої - 2,3, ріпаку - в 1,5 раза.

У результаті аграрно-продовольча продукція все більше постачається на зовнішні ринки. Цьому неабияк сприяло офіційне приєднання в 2008 р. України до Світової організації торгівлі, що забезпечило правову основу міжнародної торгівлі [9] та підписання і ратифікація в 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [10], що відкрило нові можливості збільшення обсягів експорту продукції, а також суттєвого розширення її номенклатури.

У товарній структурі зовнішньої торгівлі сума валютних надходжень від реалізації аграрно-продовольчої продукції досягла 17,8 млрд дол. США з часткою у загальних валютних надходженнях 41,0% [5, с. 47-48]. Отже, аграрний сектор став основним джерелом валютних надходжень. Разом із тим варто зазначити, що в структурі товарного експорту переважають сировина та продукти низького ступеня переробки. Орієнтація виробництва більшості сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки збуту несе певні загрози продовольчій безпеці країни та прояви інших негативних явищ і тенденцій у цій сфері. Необхідне вироблення державної політики, спрямованої на посилення позицій України на зовнішніх ринках, а також пошук і освоєння нових ринків збуту, особливо з нарощування експорту продукції з більшою доданою вартістю, чому сприяла б організація поглибленої промислової та біологічної (тваринами) переробки зерна й проміжної продукції.

Необхідність впровадження ефективнішої структури аграрно-продовольчої продукції в зовнішній торгівлі України та напрямів її

удосконалення визначили актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану та тенденцій зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору України висвітлені у ряді наукових праць українських вчених.

Розвитку експорту продукції аграрного сектору України приділена увага в науковій праці Н.А. Карасьової, в якій розкрито вплив глобалізації та інших чинників на обсяги експорту аграрної продукції [6].

У дослідженнях Ю.О. Лупенка, Т.О. Осташко, М.І. Пугачова розглянуто перспективу нарощування експорту аграрно-продовольчої продукції на основі аналізу місткості імпортного сегмента продуктивних ринків ЄС та інших країн світу. Автори прогнозують збільшення експорту сировини (пшениця, кукурудза) та продукції з низьким рівнем промислової обробки [8, 12, 14].

У своїй публікації А.О. Задоя висвітлює масштаби та географічну структуру зовнішньої торгівлі України. Автор дійшов висновку, що зрушення в зовнішньоекономічній діяльності мали позитивний характер і відображають переорієнтацію експорту та імпорту на більш розвинені ринки [4].

Таким чином, більшість публікацій зосереджені на аналізі фактичного стану експорту аграрно-продовольчої продукції та перспективах розширення географії, проте недостатньо уваги приділяється вирішенню проблеми покращення товарної структури зовнішньої торгівлі в умовах недостатнього забезпечення потреб внутрішнього ринку у важливих аграрно-продовольчих продуктах.

Мета статті - розкрити місце аграрно-продовольчої продукції в товарній структурі експорту та обґрунтувати пропозиції щодо більш раціональних напрямів використання продукції аграрного сектору й удосконалення товарної структури її експорту з перевагою готових харчових продуктів з більшою доданою вартістю.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз наукових здобутків українських та іноземних вчених щодо стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією); графічний (визначення співвідношення динаміки експорту продукції зернових і олійних культур та їх реалізаційної ціни); порівняльного аналізу (обґрунтування напрямів викори-

стання продукції аграрного сектору з більшою доданою вартістю); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією), абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Виклад основних результатів дослідження. Аграрний сектор України завдяки експорту власної продукції у 2018 р. забезпечив надходження 18,8 млрд дол. США, що становить 39,6% у товарній структурі зовнішньої торгівлі [2, 3]. Порівняно із 2000 р. сума зросла у 13,7 раза, а її частка підвищилася на 30,2 в.п., із позитивним сальдо 13,6 млрд дол. США. При цьому, загальна

сума експорту збільшилася за цей період від 14,6 до 47,3 млрд дол. США, або в 3,2 раза¹. Таке позиціонування аграрного сектору в товарній структурі зовнішньої торгівлі можна було б віднести до позитиву, якби не зважати на зменшення суми надходжень у 2014-2016 рр. та переважання в структурі експорту сировинної складової, що приховує в собі певні ризики організаційного та фінансового характеру. Так, обсяги надходжень від експорту аграрно-продовольчої продукції, що зростали до 2012 р., досягнувши 17,9 млрд дол. США, зменшувались у 2013-2016 рр. і лише у 2018 р. перевищили рівень 2012 р. (табл. 1).

1. Динаміка валютних надходжень від зовнішньої торгівлі України та місце в ній аграрно-продовольчої продукції

Рік	Сума всього, млн дол. США	Відношення до 2000 р., %	У тому числі аграрний сектор, млн дол. США	Відношення до 2000 р., %	Частка аграрного сектору в загальному експорті, %
2000	14572,5	100,0	1374,4	100,0	9,4
2001	16264,7	111,6	1823,8	132,7	11,2
2002	17957,1	123,2	2388,9	173,8	13,3
2003	23080,2	158,4	2732,3	198,8	11,8
2004	32672,3	224,2	3472,8	252,7	10,6
2005	34228,4	234,9	4304,8	313,2	12,6
2006	38368,0	263,3	4712,6	342,9	12,3
2007	49296,1	338,3	6287,0	457,4	12,8
2008	66954,4	459,4	10837,6	788,5	16,2
2009	39695,7	272,4	9514,9	692,3	24,0
2010	51405,2	352,7	9936,0	722,9	19,3
2011	68394,2	469,3	12804,1	931,6	18,7
2012	68830,4	472,3	17905,6	1302,8	26,0
2013	63320,7	434,5	17038,8	1239,7	26,9
2014 ¹	53901,7	369,9	16668,9	1212,8	30,9
2015 ¹	38127,1	261,6	14563,1	1059,6	38,3
2016 ¹	36361,7	249,5	15281,8	1111,9	42,0
2017 ¹	43266,6	296,9	17758,4	1292,1	41,0
2018 ¹⁾	47333,9	324,8	18612,8	1354,2	39,3

¹⁾ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини Донецької і Луганської областей. Джерело: Розраховано за даними [2, 3].

У структурі надходжень валюти від експорту переважає продукція рослинного походження із збільшенням від 0,4 до

9,9 млрд дол. США та підвищенням її частки в загальній сумі на 26,5 в.п. до 53,1% (табл. 2).

2. Динаміка експорту аграрно-продовольчої продукції України¹

Код і назва товарів Згідно з УКТЗЕД ^{x)}	2000 р.		2005 р.		2010 р.		2018 р.		Відхилення 2018 р. до 2000 р.	
	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	Відсоткових пунктів
Продукція аграрного сектору, всього	1374,4	100,0	4304,8	100,0	9936,0	100,0	18612,8	100,0	17238,4	-
I. Живі тварини та продукти тваринництва, всього	366,3	26,6	732,0	17,0	771,4	7,8	1211,1	6,5	844,8	-20,1
01 живі тварини	6,1	0,4	2,8	0,1	3,6	0,04	45,8	0,2	39,7	-0,2

¹⁾ У 2008-2014 рр. середньорічна сума всіх надходжень становила 58,9 млрд дол. США.

Продовження табл. 2

02 м'ясо та харчові субпродукти	194,3	14,1	154,4	3,6	90,2	0,9	646,1	3,5	451,8	-10,6
03 риба і ракоподібні	24,0	1,7	9,6	0,2	21,0	0,2	25,0	0,1	1,0	-1,6
04 молоко та молочні продукти, яйця, мед	139,8	10,2	553,6	12,9	648,8	6,5	481,3	2,6	341,5	-7,6
05 інші продукти	4,2	0,3	11,5	0,3	7,8	0,1	12,9	0,1	8,7	-0,2
II. Продукти рослинного походження, всього	364,9	26,6	1694,8	39,4	3976,2	40,0	9886,3	53,1	9521,4	26,5
06 живі дерева та інші рослини	0,3	0,02	0,5	0,01	1,8	0,02	4,4	0,02	4,1	-
07 овочі	13,0	0,9	39,3	0,9	119,2	1,2	235,7	1,3	222,7	0,4
08 істівні плоди та горіхи	19,2	1,4	102,2	2,4	208,8	2,1	228,5	1,2	209,3	-0,2
09 кава, чай	1,0	0,1	2,3	0,1	9,9	0,1	12,1	0,1	11,1	-
10 зернові культури	124,0	9,0	1383,1	32,1	2467,1	24,8	7240,7	38,9	7116,7	29,9
11 продукція борошномельного виробництва	13,9	1,0	29,1	0,7	80,8	0,8	175,9	0,9	162,0	-0,1
12 насіння і плоди олійних культур	195,7	14,2	135,4	3,2	1085,7	10,9	1954,1	10,5	1758,4	-3,7
13 шелак природний	1,7	0,1	0,3	0,01	1,3	0,01	1,1	0,01	-0,6	-0,09
14 рослинні матеріали для виготовлення	0,1	0,01	2,6	0,1	1,7	0,02	33,7	0,2	33,6	0,19
III. Жири та олії рослинного і тваринного походження	240,1	17,5	587,2	13,6	2617,3	26,3	4496,6	24,2	4256,5	6,7
IV. Готові харчові продукти, всього	403,1	29,3	1290,8	30,0	2571,1	25,9	3018,8	16,2	2615,7	-13,1
16 продукти з м'яса, риби	19,5	1,4	27,0	0,6	48,7	0,5	21,7	0,1	2,2	-1,3
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	105,7	7,7	110,2	2,6	206,5	2,1	366,9	2,0	261,2	-5,7
18 какао та продукти з нього	62,6	4,6	239,3	5,6	591,6	5,9	204,1	1,1	141,5	-3,5
19 готові продукти із зерна	21,6	1,6	97,7	2,3	254,3	2,6	268,3	1,4	246,7	-0,2
20 продукти переробки овочів	26,7	1,9	119,0	2,8	210,4	2,1	172,3	0,9	145,6	-1,0
21 різні харчові продукти	4,4	0,3	49,4	1,2	122,9	1,2	132,0	0,7	127,6	0,4
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	42,7	3,1	419,2	9,7	443,7	4,5	229,9	1,2	187,2	-1,9
23 залишки і відходи харчової промисловості	42,4	3,1	139,6	3,2	479,1	4,8	1224,9	6,6	1182,5	3,5
24 тютюн та його промислові заміники	77,0	5,6	89,4	2,1	213,9	2,2	398,7	2,1	321,7	-3,5

х) УКТЗЕД - Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

Спостерігаються зміни за окремими товарами як за сумою надходжень, так і їх часткою у структурі експорту аграрно-продовольчої продукції. Найбільшу суму в 2000 р. було отримано від реалізації зерна і насіння олійних культур, що за роками збільшувалися. Решта надходжень від реалізації цієї групи товарів хоча й зростала, але становила незначну величину у структурі зовнішньої торгівлі. Так, надходження від експорту овочів зросли за період 2000-2018 рр. від 13 до 235,7 млн дол. США, або у 18 разів, з часткою від 0,9 до 1,3%.

Надходження від реалізації продукції борошномельного виробництва збільшилися від 13,9 до 175,9 млн дол. США, або в 12,7 раза. Проте їхня частка знизилася від 1,0 до 0,9%. Тобто темпи зростання продукції борошномельного виробництва повільніші, ніж темпи нарощування експорту зерна, що свідчить про більшу зацікавленість в його експорті як сировини, ніж продукції про-

мислової переробки (борошна), що містить більшу додану вартість, або про відсутність мотивації її нарощування.

На другому місці в структурі експорту знаходяться жири та олії тваринного або рослинного походження, сума надходжень від яких збільшилася від 240,1 до 4496,6 млн дол. США, або в 18,7 раза. Але їхня частка протягом аналізованого періоду зростала повільно й підвищилася лише на 6,7 в.п., що також свідчать про сировинний характер експорту. Ця група товарів може бути використана як технологічний компонент чи консервант для виробництва харчових продуктів із більшою доданою вартістю.

Наразі сума валютних надходжень від експорту готових харчових продуктів збільшилася від 0,4 до 3,0 млрд дол. США, а її частка знизилася з 29,3 до 16,2%. Основну статтю доходів у структурі харчових продуктів становили залишки відходів харчової промисловості, надходження від яких досягли

1,2 млрд дол. США при підвищенні частки від 3,1 до 6,6%, або на 3,5 в.п. Хоча відходи від переробки доцільніше було б спрямувати на збагачення білком кормів та якісного утримання худоби.

Надходження від експорту алкогольних і безалкогольних напоїв мають суттєві відхилення за роками. У 2018 р. вони становили 229,9 млн дол. США або 1,2% у загальній сумі. Зросли надходження від реалізації готових продуктів із зерна та переробки овочів, експорт яких доцільно було б нарощувати активніше.

Втричі збільшені надходження від реалізації живих тварин та продукції тваринництва, але їхня частка у структурі знизилася від 26,6 до 6,5%. Спостерігаються деякі зміни надходжень за назвою товарів. У 2005-му і 2010 рр. основними товарами були молоко та молочні продукти, що становили 553,6 млн дол. США (12,9%) і 648,8 млн дол. США (6,5%) відповідно, у 2000-му і 2018 р. – м'ясо та харчові субпродукти, проте їхня частка знизилася до 2,6%.

Таким чином, обсяги і структура експорту аграрно-продовольчої продукції має сировинне спрямування. І хоча експорт забезпечує значні валютні надходження, проте перетворює позиції країни на досить вразливі на світовому ринку та несе певні економічні ризики для аграрного сектору.

Сировинний характер експорту аграрно-продовольчої продукції експерти вважають основною причиною значного відставання від розвинутих країн світу [14, 16, 18]. На нашу думку, це не причина відставання економіки країни, а наслідок відсутності прийнятої на законодавчому рівні стратегії розвитку аграрного сектору, непродуманого господарювання, що призвело до безвідповідальності бізнес-структур перед суспільством і країною.

Сировинний характер товарної структури зовнішньої торгівлі аграрно-продуктового ринку України зумовлюється як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Економічна лібералізація, як нова цінність реформування національного господарства, не реалізувалася. Змінився лише критерій оцінки, в основі якого – отримання прибутку будь-якою ціною. В аграрному секторі переважає виснажлива модель землекористування [7, 17], а на багатьох ринках присутні монополії та олігополії, які викривляють дію ринкових чинників. Як наслідок, порушено рівновагу між основними

галузями – рослинництвом і тваринництвом, що обмежує створення доданої вартості, нарощування виробництва органічної продукції та загострює існуючу проблему виснаження ґрунтів. Перевага надається малозатратним галузям зі швидким оборотом капіталу. В рослинництві культивуються кон'юнктурні культури, продукція яких має високу енергетичну цінність та стабільний попит, необмежений на зовнішньому ринку, а саме: зернові (пшениця, кукурудза) і насіння олійних (ріпак, соя, соняшник).

Для прикладу нижче розглянуто ситуацію з реалізацією зерна пшениці і кукурудзи. За інформацією Державної фіскальної служби України експорт пшениці протягом 2010-2018 рр. зріс від 4,9 до 16,4 млн т, або у 3,3 раза [2]. При цьому сума валютних надходжень збільшилася від 0,9 до 3,0 млрд дол. США, або в 3,3 раза. Разом із тим ціна експорту пшениці відносно 2010 р. зростала у 2011-му і 2013 р., тоді як з нарощуванням обсягів реалізації до 10,5 млн т у 2014 р. спостерігається її зниження (рис. 1). Це призвело до зменшення валютних надходжень, сума яких за проведеними розрахунками лише у 2017 р. становила близько 50 млн дол. США. Аналогічна ситуація відзначена щодо експорту кукурудзи, обсяги якої збільшилися від 4,0 до 21,4 млн т, або в 5,4 раза, сума валютних надходжень зросла від 0,8 до 3,5 млрд дол. США, або в 4,4 раза. Таким чином простежується збільшення за роками кількості зерна кукурудзи на експорт без відповідного нарощування валютних надходжень через зниження ціни реалізації (рис. 2).

Очевидно, зерно за такою низькою ціною доцільніше було б спрямувати на розвиток тваринництва і, зокрема, скотарства, яке практично продовжує занепадати. Так, порівняно з 2000 р. поголів'я худоби скоротилося на 5,8 млн голів, у тому числі на 2,9 млн корів (що і дотепер не призупинено) [13, с. 133-134]. У майбутньому можна очікувати, що це негативно позначиться на відтворенні скотарства та виробництві молока і м'яса.

Дослідження динаміки обсягів виробництва й експорту насіння і плодів олійних культур свідчить, що тут теж спостерігається експортоорієнтоване виробництво, за винятком насіння соняшнику, обсяги експорту якого знизилися до мінімуму і в 2015-2018 рр. не перевищували 1,4% від валового виробництва (рис. 3).

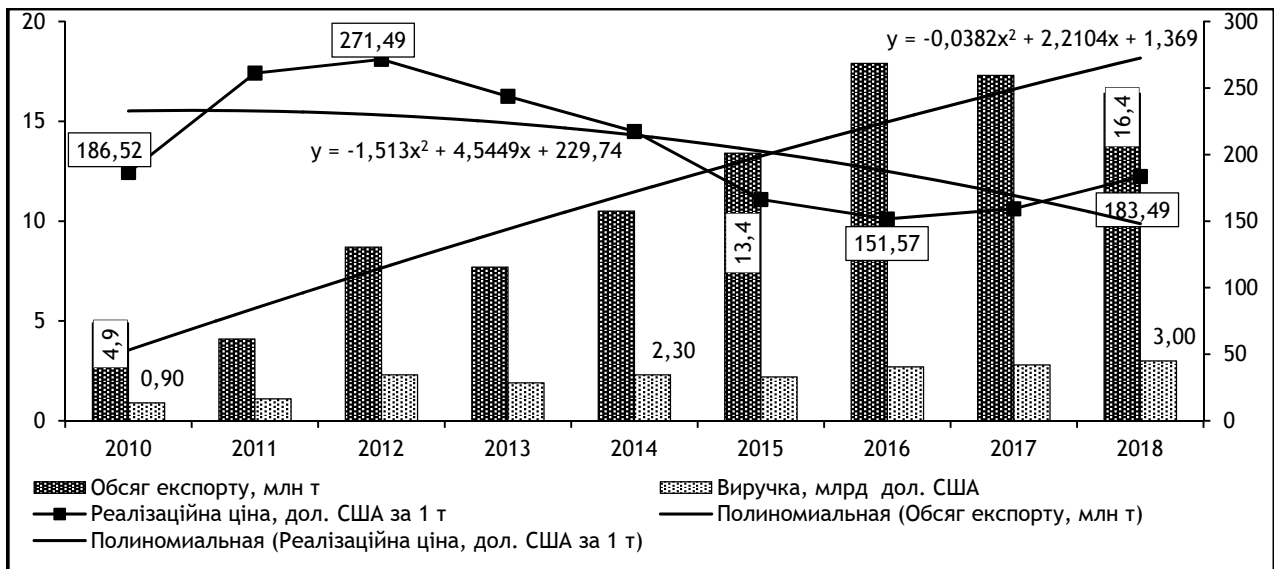

Рис. 1. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту зерна пшениці по роках
Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

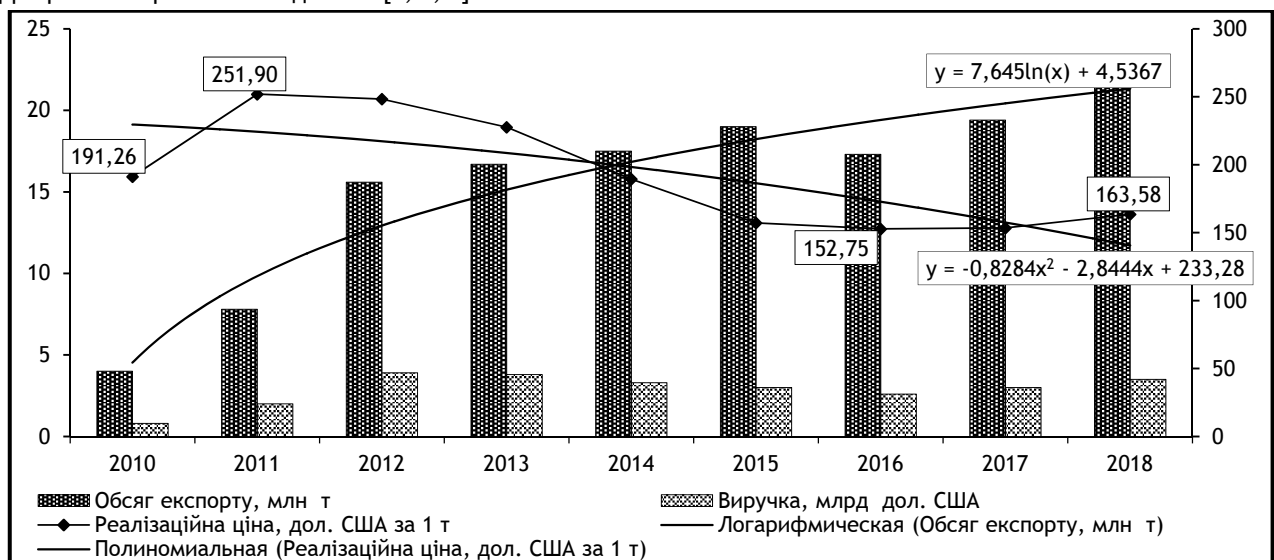

Рис. 2. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту зерна кукурудзи по роках
Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

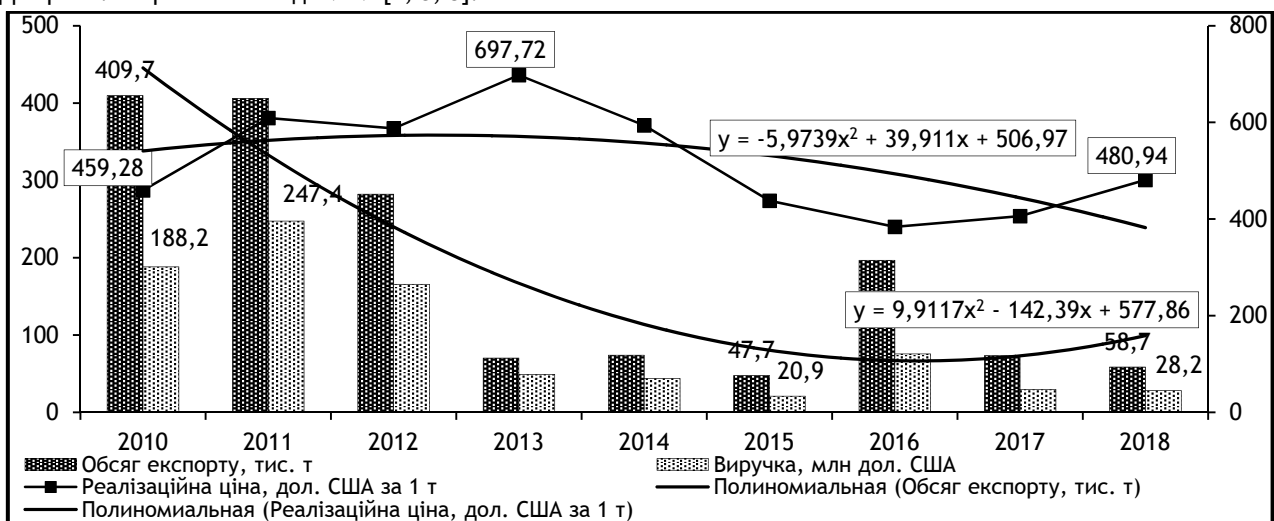

Рис. 3. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту насіння соняшнику по роках
Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

Така ситуація стала результатом уведення в 1999 р. експортного мита на насіння соняшнику в розмірі 23%, яке в 2001 р. було знижено до 17% [11]. Це послугувало досить потужним поштовхом для організації промислової переробки насіння соняшнику, переорієнтації на експорт соняшникової олії та у 2018 р. отримання 4,1 млрд дол. США валютних надходжень, що становить 8,7% у структурі експортних надходжень України і 22,1% у структурі аграрно-продовольчої продукції країни [3].

З іншими олійними культурами спостерігається інша ситуація. Так, експорт соєвих бобів протягом 2010-2018 рр. збільшився в 5,0 раза і у 2018 р. становив 2,2 млн т, або понад 70% від обсягів внутрішнього виробництва при зниженні ціни від 387,66 до 370,91 дол. США за 1 т (рис. 4).

Обсяги експорту насіння ріпаку зросли в 1,6 раза і в 2018 р. досягли 2,4 млн т, або понад 90% від обсягів внутрішнього виробництва при зниженні ціни від 418,88 до 414,20 дол. США за 1 т, або на 1,1% (рис. 5).

Аналіз засвідчив, що виробництво олійних культур (за винятком соняшнику) є експортоорієнтованим. На експорт реалізується більше двох третин вирощених сої та ріпаку.

Суб'єкти ринку не зацікавлені у промисловій переробці вирощеного врожаю з відповідною подальшою реалізацією продуктів переробки - олії, маргарину, майонезу та ін.

Наразі створена в Україні працею людини додана вартість, що зберігається в зерні чи насінні олійних, реалізується на експорт за щорічно знижуючими цінами, що обмежує економічний розвиток країни, суспільства, людини.

Нарощування обсягів виробництва продукції зернових і олійних культур відбулось за умови обмежених диверсифікованих каналів використання виробленої продукції. Різко скоротилося й продовжує скорочуватися поголів'я тварин, що зменшує потребу комбікормів і виробництво продукції рослинництва на кормові цілі й обмежує внутрішньогосподарське використання і реалізацію продукції тваринництва з більшою доданою вартістю, у тому числі на експорт. Недорозвиненість промислових технологій з глибокої переробки продукції рослинництва й побічної продукції переробки та виробництва біоенергетичних ресурсів звужує її внутрішньогосподарське використання та виробництво і реалізацію біоенергетичних продуктів з більшою доданою вартістю.

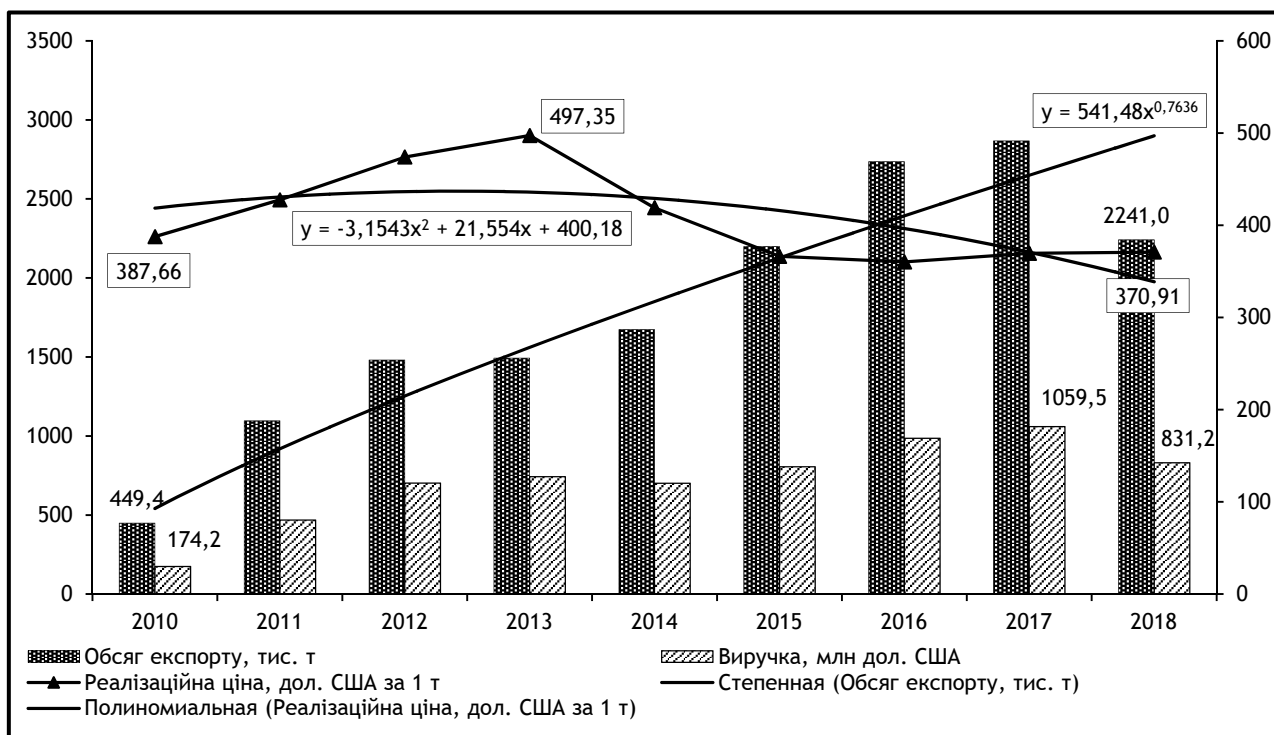

Рис. 4. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту соєвих бобів по роках

Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

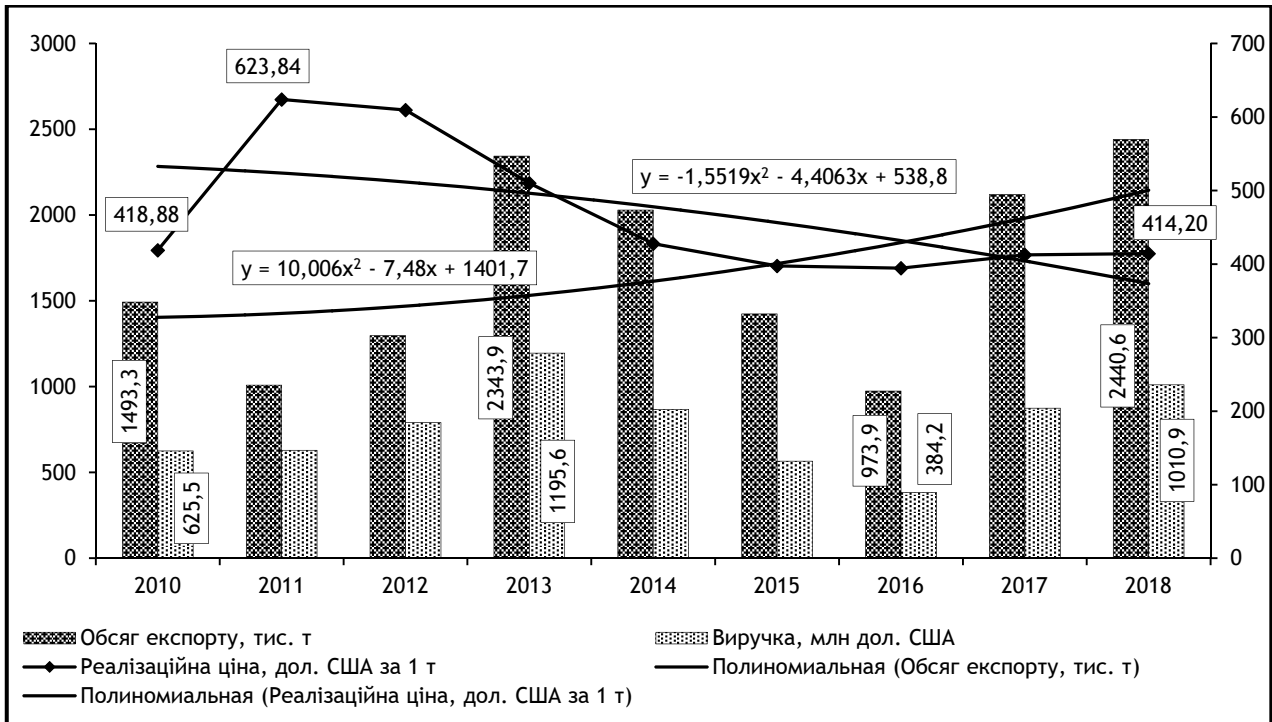

Рис. 5. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту насіння ріпаку по роках

Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

Збільшення обсягів виробництва продукції зернових і олійних культур мало б супроводжуватися відповідним нарощуванням промислових потужностей з новітньою технологією їх глибокої переробки і отриманням вихідної продукції різних напрямів використання: виробництво різноманітного асортименту якісної і безпечної продукції продовольчого споживання; виготовлення кормів, багатих на білки для забезпечення розвитку тваринництва і збільшення виробництва продуктів тваринного походження, чому сприяло б одержання проміжної продукції в результаті промислової переробки - висівки, шроти, патока тощо; виробництво продукції технічного призначення (біоетанол, біогаз, біодизель, бетаїн і т.п.), що суттєво знизило б енергетичну залежність країни від зовнішніх постачальників та зменшило б потребу в іноземній валюті.

Зокрема створення нових промислових потужностей у зернопродуктовому підкомплексі є одним із шляхів диверсифікації використання зернопродукції, нівелювання ризиків при нарощуванні обсягів виробництва та має відбуватися за такими напрямками:

✓ первинна переробка зерна (борошно-мельно-круп'яна і комбікормова промисловість) - активізує збільшення виробництва харчової продукції, розвиток тваринництва та

нарощування обсягів виробництва продукції тваринного походження, а отже її експорт;

✓ хлібопекарська промисловість (хлібобулочні, кондитерські вироби та інші харчові продукти) - сприятиме нарощуванню пропозиції харчових продуктів, диверсифікації ринків збуту та формуванню більших обсягів експортних ресурсів;

✓ виробництво солоду (одержання пива та квасу) - активізує виробництво й експорт слабоалкогольних та безалкогольних напоїв;

✓ переробка зерна на технічні цілі (виробництво біоенергетичних ресурсів) - знизить енергозалежність країни та ризики перевиробництва.

Розвиток промислових підприємств за вказаними напрямками дасть змогу вирішити низку соціально-економічних проблем, що наразі виникли в суспільстві, сприятиме збільшенню кількості робочих місць та нарощуванню виробництва якісної продукції з більшою доданою вартістю, надходжень до бюджету, знизить соціальну напругу в суспільстві та уповільнить міграційні процеси.

Висновки. За період 2000-2018 рр. експорт аграрно-продовольчої продукції збільшився в 13,5 раза і в структурі загальних валютних надходжень країни становить понад 39,3%. Проте його товарна структура має сировинне спрямування. Такий стан зумовлений відсутністю мотивації для органі-

зації роботи переробних підприємств із виробництва власної готової до споживання продукції. Це обмежує також створення нових робочих місць, не мотивує розвиток галузі тваринництва, що позначається на низькому рівні експорту та споживанні м'ясо-молочних продуктів населенням України, недоотриманні валютних надходжень.

Розвиток зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією потребує раціоналізації її товарної структури та активної державної підтримки, що має базуватися на наступних принципах:

- прискорення впровадження міжнародних та європейських стандартів безпеки та якості продуктів харчування і мотиваційних

чинників щодо їх зростання та збільшення обсягів експорту;

- впровадження системи моніторингу експортно-імпортних операцій з країнами світу з метою виявлення і відповідного реагування на кон'юнктурні зміни на зовнішніх аграрно-продуктових ринках;

- забезпечення підтримки інвестицій у будівництво промислових потужностей з новітніми технологіями глибокої переробки, доробки, довготривалого зберігання аграрно-продовольчої продукції та проміжної продукції промислової переробки;

- сприяння зацікавленості посольств та дипломатичних місій України в просуванні вітчизняної аграрно-продовольчої продукції на світові ринки та розширення їх географії.

Список бібліографічних посилань

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2018. 59 с.
2. Державна фіскальна служба. URL : <http://sfs.gov.ua/ms/f11> (дата звернення: 15.01.2019).
3. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2019).
4. *Задоя А. О.* Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції. Академічний огляд. 2016. № 2. С. 110-117.
5. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році / за ред. А. О. Фризоренка. Київ : Держстат, 2018. 148 с.
6. *Карасьова Н. А.* Глобалізаційні детермінанти експорторієнтованого розвитку аграрного сектора України. Міжнародна економічна політика. 2014. № 1 (20). С. 129-152.
7. *Коденська М. Ю., Сегеда С.А.* Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 30-39.
8. *Осташко Т. О.* Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83-94.
9. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України від 10.04.2008. № 250-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 23. ст. 213.
10. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014. № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021.
11. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур : Закон України від 10.09.1999. № 1033-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 44. Ст. 389.
12. *Пугачов М. І., Духницький Б. В., Пугачов В. М.* Перспективні напрями експорту агропродовольчої продукції України: 20 провідних країн-імпортерів пшениці. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 28 с.
13. Сільське господарство України 2017 рік / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2018. 245 с.
14. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
15. *Шубравська О. В., Прокопенко К. О.* Поширення агроновацій у контексті забезпечення ефективного галузевого зростання. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С.75-76.

References

1. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2018). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy [Balances and consumption of the main food products by the population of Ukraine]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
2. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy [State Fiscal Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/f11> [In Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Zadoia, A.O. (2016). Zovnishnia torhivlia Ukrainy: suchasni masshtaby, struktura i tendentsii [Foreign trade of Ukraine: current scales, structure and trends.]. *Akademichnyi ohiad*, 2, pp. 110-117 [In Ukrainian].
5. Fryzorenko, A.O. (Ed.) (2018). *Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2017 rotsi [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2017]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
6. Karasova, N.A. (2014). Hlobalizatsiini determinanty eksportoorientovanoho rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy [Globalization determinants of export-oriented development of the agrarian sector of Ukraine]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1, pp. 129-152 [In Ukrainian].
7. Kodenska, M.Yu. & Sehed, S.A. (2018). Zakonomirnosti rozvytku ahrarno-promysloвого vyrobnytstva ta efektyvnosti yoho funktsionuvannia [Regularities of development of agro-industrial production and efficiency of its functioning]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 30-39 [In Ukrainian].
8. Ostashko, T.O. (2016). Eksport ahrprodovalchychk tovariv u YeS: perspektyvy i zavdannia [Agri-food exports to the EU: outlook and goals]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 1, pp. 83-94 [In Ukrainian].
9. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro vstup Ukrainy do Svitovoi orhanizatsii torhivli : Zakon Ukrainy vid 10.04.2008 za # 250-VI [On ratification of the Protocol on the accession of Ukraine to the World Trade Organization: Law of Ukraine dated 10.04.2008, No. 250-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 23, p. 213 [In Ukrainian].
10. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony : Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 za # 1678-VII [On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: Law of Ukraine dated 16.09.2014, No. 1678-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 40, p. 2021 [In Ukrainian].

16. Fry J. The sunflower seed export tax in Ukraine. *Presentation for the workshop on policy dialogue in the sunflower oil sector*, FAO and EBRD. Kiev, July 2004.

17. Pugachov N. The Eurasian Wheat Belt and Food Security. *Global and Regional Aspects*. Springer International Publishing Switzerland, 2017. 180 p.

18. Warr P.G. Welfare Effects of an Export Tax: Thailand's Rice Premium. *American Journal of Agricultural Economics*, 2001. Vol. 83(4). P. 903-920.

11. Pro stavky vyviznogo (eksportnogo) myta na nasinnia deiakykh vydiv oliinykh kultur : Zakon Ukrainy vid 10.09.1999 za # 1033-XIV [On rates of export duties on seeds of certain types of oilseeds: Law of Ukraine dated 10.09.1999, No. 1033-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 1999, 44, p. 389 [In Ukrainian].

12. Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., & Pugachov, V.M. (2013). *Perspektyvni napryamy eksportu agroprodovolchoyi produkciyi Ukrainy: 20 providnyh krayin-importeriv pshenyци [Perspective directions for agricultural export of Ukraine: 20 leading importing countries of wheat]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

13. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2017). *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy 2016 rik [Agriculture of Ukraine 2016]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].

14. Lupenko, Yu.O., Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia [Formation of global and regional markets for agricultural raw and food: monograph]*. Yu.O. Lupenko & M.I. Pugachov (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

15. Shubravska, O.V. & Prokopenko, K.O. (2018). *Poshyrennia ahronovatsii u konteksti zabezpechennia efektyvnoho haluzevoho zrostannia [Distribution of agrarian novations in context of an effective branch growth]*. *Ekonomika APK*, 2, pp. 75-76 [In Ukrainian].

16. Fry, J. (2004). The sunflower seed export tax in Ukraine. *Presentation for the workshop on policy dialogue in the sunflower oil sector*. FAO and EBRD. Kyiv [In English].

17. Pugachov, N. (2017). The Eurasian wheat belt and food security. *Global and regional aspects*. Springer International Publishing Switzerland [In English].

18. Warr, P.G. (2001). Welfare effects of an export tax: Thailand's rice premium. *American Journal of Agricultural Economics*, 83(4), pp. 903-920 [In English].

Seheda S.A. Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine

The purpose of the article is to highlight the place of agro-food products in commodity structure of exports and to substantiate proposals for more rational use of agrarian sector products and improvement of commodity structure of its exports with an advantage of ready-made food products with a bigger value added.

Research methods. In the research process were used the following methods: dialectical methods of cognition of processes and phenomena; monographic method for analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists regarding the state of foreign trade in agricultural and food products; graphic for determining the correlation of the dynamics of exports of cereals and oilseeds and their selling price; comparative analysis for substantiation of directions of products' use of the agrarian sector with a bigger value added; empirical method for concerning a comprehensive assessment of the current state of foreign trade in agro-food products; abstract-logical for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. Analysis of the foreign trade dynamics showed an increase in foreign exchange earnings from agro-food products and an increase in their share in the total amount of exports with a high proportion of grain and seeds of oilseeds. In the export structure, grain and oilseeds are predominant. An inverse correlation was found between the export volumes of grain and seeds of oilseeds and their selling price, indicating the expediency of using grain and intermediate products of industrial processing for the animal production development and increasing the production and export of meat and dairy products.

Elements of scientific novelty. There were systemized essential factors of increasing the export volumes of agro-food crop products, in particular: rapid production growth of grain and seeds of oilseeds; reducing use of grain for feed purposes due to the reduction of the livestock population, in particular cattle, over a long period of time; relatively small proportion of grain use for non-food purposes; slow increase in the grain processing for food purposes; restriction of innovative technologies for industrial storage of grain.

It was found that increasing the export volume of grain and oilseeds in the absence of organization of rational directions of internal use leads to organizational and financial risks, lower prices and lack of proper revenues of the currency.

There were justified proposals on commodity export structure of agrarian and food products, as well as directions and ways of its improvement, which at the state level include:

- introduction of an incentive mechanism for accelerated investment in the commissioning of industrial capacities and innovative technologies for long-term storage and processing of agricultural products (including biological animals) for obtaining quality products with a bigger value added, which will reduce organizational and financial risks;

- strengthening a joint responsibility of state authorities, business entities and science for scientifically grounded land use and preservation and improvement of the soil quality, which should ensure the implementation of specialized crop rotation, increase of crop yields, consistently high gross harvest and increase of export. Herewith actions of objective laws of nature and society must be taken into account.

Practical significance. Exports of agro-food products should be made mainly of products with a bigger value added, which will contribute to an increase in foreign exchange earnings from foreign trade operations. At the same time, it requires development on the new innovative basis of industrial enterprises for deep processing and long-term storage of agricultural products, its biological processing, which will enable to increase production and export of animal products with a bigger value added and create new jobs. *Tabl.: 2. Figs.: 5. Refs.: 18.*

Keywords: agro-food products; agrarian sector; commodity structure; export; raw material orientation; market; foreign trade; value added.

Seheda Serhii Andriiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of accounting and taxation, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (87, Soborna st., Vinnytsia)

E-mail: sehedas@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

Сегеда С.А. Аграрно-продовольственная продукция в товарной структуре внешней торговли Украины.

Цель статьи - раскрыть место аграрно-продовольственной продукции в товарной структуре экспорта и обосновать предложения касательно более рациональных направлений использования продукции аграрного сектора и совершенствования товарной структуры ее экспорта с преобладанием готовых пищевых продуктов с большей добавленной стоимостью.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектические методы познания процессов и явлений, монографический метод (анализ научных достижений украинских и зарубежных ученых относительно состояния внешней торговли аграрно-продовольственной продукцией) графический (определение соотношения динамики экспорта продукции зерновых и масличных культур и их реализационной цены); сравнительного анализа (обоснование направлений использования продукции аграрного сектора с большей добавленной стоимостью); эмпирический (касательно комплексной оценки современного состояния внешней торговли аграрно-продовольственной продукцией), абстрактно-логический метод (теоретические обобщения и формулирования выводов).

Результаты исследования. Проведенный анализ динамики внешней торговли показал увеличение валютных поступлений от аграрно-продовольственной продукции и рост их доли в общей сумме экспорта с высокой долей зерна и семян масличных культур. В структуре экспорта преобладает зерно и семена масличных культур. Обнаружена обратная связь между объемами экспорта зерна и семян масличных культур и их реализационной ценой, что свидетельствует о целесообразности использования зерна и промежуточных продуктов промышленной переработки для развития животноводства и наращивания производства и экспорта мясомолочной продукции.

Элементы научной новизны. Систематизированы сущностные факторы наращивания объемов экспорта аграрно-продовольственной продукции растительного происхождения, которыми являются: стремительный рост производства зерна и семян масличных культур; уменьшение использования зерна на кормовые цели из-за сокращения в течении длительного периода поголовья животных, в частности КРС; сравнительно небольшая доля использования зерна на непищевые цели; медленное увеличение переработки зерна на пищевые цели; ограничения инновационных технологий промышленного хранения зерна.

Выявлено, что наращивание объемов экспорта зерна и семян масличных культур при отсутствии организации рациональных направлений внутреннего использования приводит к организационным и финансовым рискам, снижению цены и недополучению надлежащих поступлений валюты. Обоснованы предложения по товарной структуре экспорта аграрно-продовольственной продукции, направления и пути ее совершенствования, которые включают: на государственном уровне.

Практическая значимость. Экспорт аграрно-продовольственной продукции должен осуществляться в основном продукцией с высоким содержанием добавленной стоимости, что будет способствовать увеличению валютных поступлений от внешнеторговых операций. В то же время это требует развития на новой инновационной основе промышленных предприятий по глубокой переработке, доработке и длительного хранения сельскохозяйственной продукции, ее биологической переработки, что позволит нарастить производство и экспорт также животноводческой продукции с большей добавленной стоимостью и создать новые рабочие места. Табл.: 2. Илл.: 5. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: аграрно-продовольственная продукция; аграрный сектор; товарная структура; экспорт; сырьевая направленность; рынок; внешняя торговля; добавленная стоимость.

Сегеда Сергей Андреевич - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (Винницкая обл., г.Винница, ул. Соборная, 87)

E-mail: sehedas@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

Стаття надійшла до редакції 27.08.2018 р.

Фахове рецензування: 22.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Сегеда С. А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 73 – 83.

* * *

УДК 332.6

JEL класифікатор: Q15; O13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902084>

**О.В. ХОДАКІВСЬКА, доктор економічних наук
І.В. ЮРЧЕНКО, кандидат економічних наук**

Ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення в Ізраїлі

Мета статті - розкрити особливості функціонування моделі ринкового обігу прав власності і користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Ізраїлі та визначити, які регуляторні інструменти можуть бути імплементовані у вітчизняну практику.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: монографічний (аналіз еволюції земельних відносин у сільському господарстві Ізраїлю), емпіричний (оцінка сучасного стану регулювання обігу прав власності і користування на землі сільськогосподарського призначення), порівняльного аналізу (розкриття проблем і цілей регулювання земельних відносин в Ізраїлі), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Викладено результати наукових досліджень з питань функціонування ринкового обігу прав власності і користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Ізраїлі. Розкрито концептуальні засади державної регуляторної політики у сфері земельних відносин.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення та прикладні засади регулювання земельних відносин у сільському господарстві, в основу яких покладено досвід Ізраїлю.

Практична значущість. Виявлено особливості регулювання ринкового й економічного обігу прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Ізраїлі. Визначено ключові положення, які можуть бути імплементовані у вітчизняну практику земельного реформування. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: земельні відносини; ринок земель; ринковий обіг прав на земельні ділянки; права власності й користування; оренда земель; сільське господарство; державне регулювання.

Ходаківська Ольга Василівна - доктор економічних наук, завідувач відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Юрченко Ігор Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: yourchenkoua@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

Постановка проблеми. Важливою передумовою утвердження ринкової економіки є розвиток земельних відносин і функціонування повноцінного та прозорого ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Вагомим чинником функціонування та розвитку сільськогосподарського сектору будь-якої країни світу виступають земельні відносини, що включають обіг земельних ділянок, їх оцінку, відповідну інфраструктуру, а також сфери послуг, дотичної до землеустрою та землевпорядкування.

На сьогодні для України питання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення знаходиться в площині особливого контролю. Адже володіючи родючими ґрунтами, за сприятливих природно-кліматичних умов та вигідного економіко-географічного розташування наша держава мала б належати до найуспішніших країн світу. Перелічені чинники повинні були б сприяти потужному розвитку аграрного сектору держави, забезпеченню внутрішнього ринку якісною та доступною сільськогосподарською продукцією, розвитку ефективного експорту несировинних товарів. Але дотепер землі сільськогосподарського призначення залишаються поза повноцінним еко-

© О.В. Ходаківська, І.В. Юрченко, 2019

номічним та ринковим обігом, що стримує процес завершення земельної реформи, формування ефективного власника землі, а звідси і розвиток вітчизняного аграрного сектору [5, 15].

Нині досить гостро перед Україною постало завдання щодо напрацювання власної моделі ринкового обігу сільськогосподарських земель, що потребує детального вивчення досвіду зарубіжних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ринкового обігу сільськогосподарських земель досліджувалися у працях таких науковців, як: Д.С. Добряк [2], В.М. Заяць [3], Т.О. Зінчук [4], Ю.О. Лупенко [6], В.Я. Месель-Веселяк [7], А.С. Попов [9], М.М. Федоров [14], О.В. Ходаківська [15], О.М. Шпичак [16] та ін. Вагомий внесок учених сприяв розвитку теоретичних і практичних основ формування української моделі ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Разом із тим в Україні діє мораторій на продаж сільськогосподарських земель, відсутнє відповідне нормативно-правове забезпечення щодо прозорого ринкового й економічного їх обігу, що спонукає до подальших досліджень та поглиблених наукових пошуків.

Мета статті - розкрити особливості функціонування моделі ринкового обігу прав власності і користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Ізраїлі та визначити, які регуляторні інструменти можуть бути імплементовані у вітчизняну практику.

Методологія дослідження. В основу методології дослідження покладено діалектичний метод пізнання процесів і явищ. Монографічний метод використано при дослідженні еволюції розвитку земельних відносин у сільському господарстві Ізраїлю. Емпіричний метод застосовано при оцінці сучасного стану регулювання обігу прав власності та користування на землі сільськогосподарського призначення. Для розкриття проблем і цілей регулювання земельних відносин в Ізраїлі використано метод порівняльного аналізу в поєднанні з методами індукції й дедукції. Теоретичні узагальнення та формулювання висновків виконано з використанням абстрактно-логічного методу наукового пізнання.

За інформаційну базу дослідження слугувала доступна нормативно-правова база Ізраїлю, дані Міністерства сільського госпо-

дарства та сільського розвитку Ізраїлю і публікації вітчизняних і зарубіжних учених.

Виклад основних результатів дослідження. З погляду ведення сільського господарства Ізраїль має не найкращі природні умови. Країна знаходиться на Близькому Сході, біля східного узбережжя Середземного моря, характеризується степовими та пустельними зонами із значним коливанням денних та нічних температур повітря, його невисокою відносною вологістю, малохмарною, спекотною та посушливою погодою. За середньорічними показниками кількість опадів у цьому регіоні не перевищує 500 мм на рік, з огляду на що більша частина території (60%) класифікується як посушлива та є пустелею [9]. Такі природні умови практично роблять землеробство неможливим без зрошення. Проблема нестачі води для потреб сільського господарства вирішується через широке запровадження інноваційних рішень щодо використання стічних вод та застосування новітніх технологій і обладнання для потреб зрошення.

У результаті повсякденної наполегливої роботи та цілеспрямованої державної підтримки у питаннях протистояння несприятливим природним умовами, з одного боку, та невеликим площам орних земель і дефіциту прісної води, з іншого, сільське господарство Ізраїлю «не завдяки, а всупереч» перетворилось у високотехнологічну галузь національної економіки.

Ізраїль є одним із світових лідерів з виробництва та експорту цитрусових, включаючи апельсини, грейпфрути, мандарини. Крім цитрусових тут вирощують авокадо, банани, яблука, черешню, сливи, персики і нектарин, виноград, фініки, полуницю, хурму, гранати тощо. Нині сільськогосподарська продукція становить 2,5% ВВП країни та 3,6% експорту. Лише 3,7% працюючих Ізраїлю задіяно в сільському господарстві. При цьому держава на 95% забезпечує власні потреби у продовольстві, імпортує лише зерно, олійні культури, м'ясо, каву, какао і цукор [20].

Успіх агропродовольчого сектору Ізраїлю зумовлений тісною співпрацею між аграріями та наукою. Результати наукових досліджень і розробок миттєво спрямовуються на поля для практичних випробувань, а проблеми, що виникають, передаються вченим для пошуку рішень. У результаті фермери отримують новітні методи ведення госпо-

дарства, вирощування культур, іригаційні технології та інноваційне аграрне обладнання. Основна частка наукових досліджень і розробок у сільському господарстві припадає на Організацію сільськогосподарських досліджень при Міністерстві сільського господарства Ізраїлю. Більшість науководослідних інститутів, що займаються проблемами сільського господарства, підтримують тісні зв'язки з Організацією ООН з продовольства і сільського господарства,

тим самим забезпечуючи постійний обмін інформацією з іншими країнами. Поєднання здобутків прикладної науки і цілеспрямованої державної підтримки створили сприятливі умови ізраїльським фермерам для модернізації техніки й технологій та допомогли адаптуватися до мінливих геополітичних, ринкових і кліматичних умов, що створило міцне підґрунтя для сталого розвитку галузі (табл. 1) [17].

1. Основна характеристика сільського господарства Ізраїлю, 2016 р.

Показник	Одиниця виміру	Значення
Площа сільськогосподарських угідь	Тис. га	532,9
Частка сільськогосподарських земель у загальній площі країни	%	24,1
Площа орних земель	Тис. га	295,2
Площа орних земель з розрахунку на одного мешканця країни	Га	0,0355
Частка орних земель у загальній площі країни	%	13,73
Площі земель під виробництвом зернових	Тис. га	61,4
Площа сільської місцевості з висотою нижче 5 м	Кв. км	23,43
Сільська територія, де висота нижче 5 м (у % від загальної площі)	%	0,106
Площа лісів	Кв. км	1650
Площа лісів, %, від площі суші	%	7,62
Споживання мінеральних добрив, %, до виробництва	%	2,7
Внесення добрив на 1 га орних земель	Кг д.р.	240
Виробництво зернових	Тис. тонн	305,38
Урожайність зернових	Ц/га	49,7
Додана вартість сільського господарства з розрахунку на одного працівника	Дол. США	76146
Економічно активне населення країни, задіяне в сільському господарстві	Осіб	53000
Зайнятість у сільському господарстві (% від загальної зайнятості)	%	1,07
Чисельність найнятих іноземних робітників у сільському господарстві	Осіб	21000
Викиди метану в сільському господарстві (у еквіваленті CO ₂)	Тис. тонн CO ₂	1146
Викиди метану в сільському господарстві (% від загальної кількості)	%	34,19
Щорічні використання прісної води у сільському господарстві (у % від загального споживання прісної води)	%	57,78
Імпорт сільськогосподарської сировини (% до загального імпорту товарів)	%	0,93
Експорт сільськогосподарської сировини (% до загального експорту товарів)	%	0,69

Джерело: Дані Державної служби статистики Ізраїлю.

За даними Міністерства сільського господарства Ізраїлю, у 2016 р. було вироблено аграрної продукції на 7,8 млрд дол. США. Понад 15% виробленої продукції було експортовано. Сукупний експорт сільськогосподарської продукції сягає 1,2 млрд дол. США.

Загальна площа країни становить 2207 тис. га, з яких 532 тис. га, або 24,1% - це землі сільськогосподарського призначення. Під орними землями перебуває 295 тис. га, або 55,5% від площі сільськогосподарських угідь (табл. 2).

2. Структура земельного фонду Ізраїлю

Показник	2000 р.		2005 р.		2010 р.		2016 р.		2016 р. до 2000 р. (+;-)	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Загальна площа	2207	100	2207	100	2207	100	2207	100	x	x
Землі с.-г. призначення	566	25,6	514,5	23,3	504,5	22,9	532	24,1	-34	-1,5
У т.ч.: орні землі	338	59,7	311	60,4	293,6	58,2	295	55,5	-43	-4,3
багаторічні насадження	86	15,2	69,5	13,5	77,3	15,3	97	18,2	11	3
сіножаті та пасовища	142	25,1	134	26,0	133,6	26,5	140	26,3	-2	1,2

Джерело: Складено авторами за даними [17].

Майже 533 тис. га (або 93%) земель сільськогосподарського призначення перебуває у власності держави. У приватній власності налічується 40 тис. га (або 7% загальної площі с.-г. земель) (рис. 1).

З метою здійснення управління земельними ресурсами Ізраїлю в інтересах суспільства, збереження навколишнього природ-

ного середовища та забезпечення достатнього земельного резерву для майбутніх потреб і розвитку країни, сприяння конкуренції на ринку земель та запобіганню концентрації земельних площ було створено Земельне управління Ізраїлю (Israel Land Authority - ILA) [13].

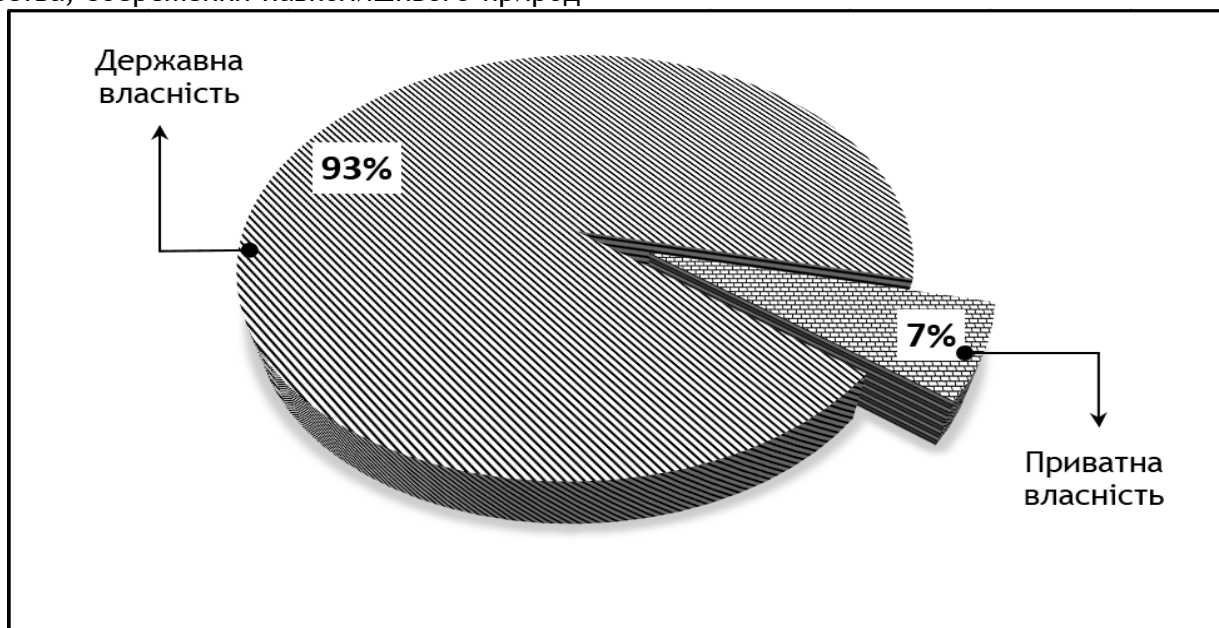

Рис. 1. Розподіл земель сільськогосподарського призначення за державною та приватною формами власності

Джерело: Побудовано авторами за даними [17].

Статтю 2 Закону Ізраїлю «Про управління земельними ресурсами Ізраїлю» від 29.07.1960 р., на Земельне управління було покладено наступні функції:

- управління землями державної власності під житловою забудовою відповідно до потреб національної економіки, суспільства і навколишнього природного середовища;
- придбання земель від імені держави;

- гарантування і збереження прав власності на землі;
- сприяння реєстрації прав на землю в земельних реєстрах;
- надання послуг держателям прав на землі Ізраїльської держави з метою забезпечення раціонального управління;
- надання інформації щодо використання земель різних форм власності й користування, включаючи детальну інформацію про

діяльність Земельного управління Ізраїлю (в частині земель, що перебуває під його управлінням), а також відомості про стан земель, які необхідні для виконання заходів з планування, територіального розвитку і збереження земельних ресурсів;

- будь-яку іншу функцію, пов'язану з управлінням земельними ресурсами [13].

Земельне управління Ізраїлю має право у примусовому порядку викупити земельні ділянки у їхніх власників. Це допускається за умови, якщо така земельна ділянка потрібна в цілях розвитку країни, створення нових поселень або в цілях безпеки. Разом із тим особа, в якій купується земельна ділянка, має право на компенсацію від Земельного управління Ізраїлю. Компенсація виплачується у грошовій формі, якщо інше не передбачено договором. Розмір компенсації визначається угодою між Земельним управлінням Ізраїлю та власником ділянки, а за відсутності угоди в судовому порядку [11].

Якщо земельна ділянка, яка купується у примусовому порядку, використовується для ведення сільського господарства і є основним джерелом доходу для його власника, Земельне управління Ізраїлю, на вимогу власника, пропонує йому іншу земельну ділянку в якості повної або часткової компенсації.

Законом Ізраїлю «Основний закон про землі Ізраїлю» від 29.07.1960 р. визначено, що відчужувати право власності на землі державної власності шляхом їх продажу або іншим чином заборонено [8]. Це означає, що землі сільськогосподарського призначення державної власності в Ізраїлі передаються лише в користування. Обіг земель державної власності означає, що право власності залишається за Земельним управлінням Ізраїлю, а покупець купує право оренди земель на тривалий період часу, тобто набуває довгострокових прав оренди (від 49 років). З огляду на це більшість сільськогосподарських товаровиробників здійснює господарську діяльність на орендованих землях. Продаж прав оренди сільськогосподарських земель державної власності відбувається на відкритих тендерах.

Заборона відчуження прав власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності в Ізраїлі зумовлена ще однією проблемою, а саме - зміною цільового призначення земель сільськогосподарського призначення під землі житлової та громадської забудови. У країні

надзвичайно гостро стоїть питання житла, тому інвестори розглядають сільськогосподарські угіддя як об'єкт збільшення їх вартості через відведення під забудову. При оренді земельної ділянки сільськогосподарського призначення державної власності в договорі оренди зазначається, що за необхідності та за умови зміни її цільового призначення права оренди на неї переходять до Земельного управління Ізраїлю [11].

Разом із тим для орендаря державних земель сільськогосподарського призначення існують шляхи збереження прав оренди при зміні їх цільового призначення. У цьому випадку ціна земельної ділянки зміниться, у тому числі й орендна плата за неї. Діючий орендар має згоду залишити за собою право оренди на землю за умови сплати оновленої, відповідно до цільового призначення, орендної плати. Оскільки ціна земель житлової та громадської забудови в Ізраїлі значно перевищує ціну земель сільськогосподарського призначення, часто орендарі відмовляються від такої угоди.

Щодо земель сільськогосподарського призначення, які перебувають у приватній власності, то права на них через купівлю-продаж можна безперешкодно передавати лише громадянам Ізраїлю.

Необхідно відзначити, що в Ізраїлі вступ у право власності чи право оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення набувається не від моменту укладання угоди купівлі/продажу між покупцем і продавцем, а від моменту занесення інформації до Державного земельного реєстру.

Військовий стан, в якому перебуває Ізраїль, безпосередньо впливає на ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення. Більше того, підґрунтям згаданого збройного конфлікту є питання поділу території (земельне питання). Саме тому позиція Ізраїлю щодо можливості придбання земель сільськогосподарського призначення іноземцями жорстка та однозначна - купівля нерезидентами сільськогосподарських земель заборонена [10]. Відповідно до Закону Ізраїлю «Про землю» від 29.07.1960 р., іноземним громадянином вважається особа, яка:

- не є громадянином Ізраїлю;
- є громадянином, але не проживає в Ізраїлі;
- має право на імміграцію до Ізраїлю (відповідно до Закону Ізраїлю «Про повернення» № 5710-1950);

- є юридичною особою, серед засновників якої є один або декілька нерезидентів;
- представляє або діє в інтересах фізичної особи нерезидента чи юридичної особи, серед засновників якої є один або декілька нерезидентів [10].

Разом із тим законодавство передбачає можливість набуття права оренди земель сільськогосподарського призначення громадянами інших країн у разі схвалення такої дії Земельним управлінням Ізраїлю та отримання відповідного дозволу від Міністерства оборони та Міністерства закордонних справ.

При прийнятті рішення щодо надання дозволу на оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземному громадянину, особлива увага приділяється таким положенням, як:

- «відносини» іноземця з Ізраїлем, включаючи його особисті дані, терміни проживання в Ізраїлі та його сімейні відносини з не іноземцями;
- мета придбання іноземцем права оренди на земельну ділянку;
- наявність нерухомого майна, придбаного або орендованого іноземцем;

- характеристика земельної ділянки, щодо якої виникає запит (місце розташування, розмір, форма власності тощо) [10].

Купівля права власності або права оренди на земельну ділянку сільськогосподарського призначення, вчинена з порушенням встановлених вимог, є недійсною і виключається з реєстру земель.

Особа, яка вводить в оману, або надає неправдиву інформацію Земельному управлінню Ізраїлю, з метою отримання вигоди при участі в тендері або купівлі чи продажі земельної ділянки, підлягає тюремному ув'язненню терміном на три роки або сплаті штрафу розміром 1700 євро.

Особа, яка порушує порядок набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення через їх купівлю/продаж та недотримується наказів або розпоряджень Земельного управління Ізраїлю, підлягає тюремному ув'язненню терміном до шести місяців або сплаті штрафу розміром 800 євро [12].

Слід зазначити, що Ізраїлю вдалося напрацювати відповідну жорстку та регульовану модель ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, в якій держава відіграє ключову роль (рис. 2).

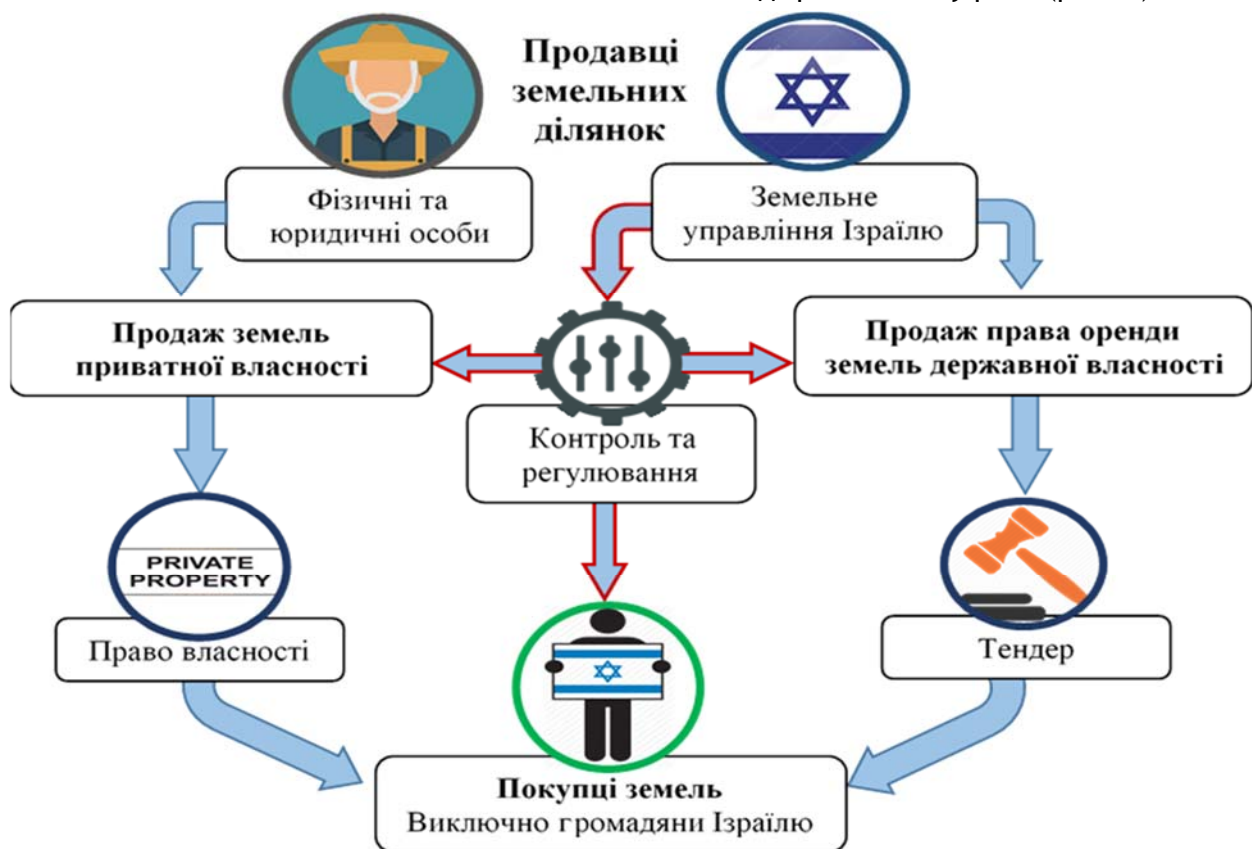

Рис. 2. Модель ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення

Джерело: Побудовано авторами.

Висновки. Проведене дослідження Ізраїльської моделі ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення дає змогу зробити наступні висновки:

1. Незважаючи на складні природно-кліматичні чинники, що супроводжують сільськогосподарську діяльність Ізраїлю, серед яких найбільш вагомими є обмеженість земель, придатних для господарського обробітку та дефіцит водних ресурсів, завдяки копіткій наполегливій роботі та цілеспрямованій державній підтримці у питаннях адаптації до несприятливих природних умов сільське господарство Ізраїлю перетворилося на високотехнологічну галузь національної економіки. Поєднання здобутків прикладної науки і цілеспрямованої державної підтримки створили сприятливі умови для модернізації техніки й технологій та допомогли адаптуватися до мінливих геополітичних, ринкових і кліматичних умов, що створило міцне підґрунтя для сталого розвитку аграрної галузі.

2. Переважна площа земель сільськогосподарського призначення Ізраїлю (93 %) перебуває в державній власності, розпорядником яких від імені держави є Земельне управління Ізраїлю (Israel Land Authority - ILA).

3. Право власності на землі сільськогосподарського призначення державної власності в Ізраїлі не продається, натомість поширеним об'єктом купівлі-продажу є право оренди. Заборона щодо відчуження прав власності на земельні ділянки спрямована також і на запобігання зміни їх цільового призначення. Ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення державної власності означає, що право власності залишається у Земельного управління Ізраїлю,

а покупець купує довгострокове право оренди строком понад 49 років. Продаж прав оренди земель сільськогосподарського призначення державної власності відбувається на відкритих земельних торгах (тендерах).

4. Позиція Ізраїлю до можливості придбання земель сільськогосподарського призначення іноземцями жорстка та однозначна - купівля нерезидентами сільськогосподарських земель заборонена. Проте законодавством передбачена можливість набуття громадянами інших країн прав оренди на землі сільськогосподарського призначення. Однак вона є можливою лише у разі отримання дозволу від Земельного управління Ізраїлю, Міністерства оборони та Міністерства закордонних справ.

Досвід Ізраїлю щодо розвитку аграрного сектору загалом та функціонування моделі ринкового обігу земель зокрема слугує яскравим прикладом того, як країна, використовуючи потенціал науки у поєднанні з ефективним державним регулюванням, навіть у надзвичайно несприятливих умовах для ведення сільського господарства та у стані війни, за допомогою ефективних регуляторних заходів може впливати на розвиток земельних відносин та ринковий і економічний обіг прав на земельні ділянки.

На відміну від Ізраїлю, Україна володіє набагато більшими площами сільськогосподарських земель та знаходиться у значно сприятливіших природно-кліматичних умовах, проте існуючий потенціал дотепер повною мірою не реалізовано. Пошук шляхів, що сприятимуть реалізації наявного ресурсного, економічного, геополітичного потенціалу аграрного сектору України - тема подальших наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Государство Израиль. Исторический очерк. *Краткая еврейская энциклопедия*. 1986. URL : <https://eleven.co.il/state-of-israel/history-of-state/11742/#01>.
2. Добряк Д. С. Земельна реформа і формування ринку землі в Україні. *Економічний часопис*. 1999. № 6. С. 31-34.
3. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 390 с.
4. Зінчук Т. О., Данкевич В. Є. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 84-89.
5. Левек Р., Ходаківська О.В., Юрченко І.В. Моделі регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в країнах Європейського Союзу. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 5-12.
6. Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві: аналітичний огляд. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 52 с.

References

1. Hosudarstvo Yzrayl. Ystorycheskyi ocherk [State Israel. Historical handwriting]. (1986). *Short Jewish Encyclopedia*. Retrieved from: <https://goo.gl/ajcfU2> [In Russian].
2. Dobryak, D.S. (1999). Zemelna reforma i formuvannia rynku zemli v Ukraini [Land reform and formation of the land market in Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys*, 6, pp. 31-34 [In Ukrainian].
3. Zayats, V.M. (2012). *Rozvytok rynku silskohospodarskykh zemel: monohrafiia. Development of agricultural land market: monograph [Development of agricultural land market: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
4. Zinchuk, T.O. & Dankevych, V.Y. (2016). Yevropeyskyi dosvid formuvannia rynku silskohospodarskykh zemel [European experience of formation of the agricultural land market]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 84-89 [In Ukrainian].
5. Levek, R., Khodakivska, O.V., & Yurchenko, I.V. (2017). Modeli rehuliuвання rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Models of regulation of market circulation of agricultural land in countries of the European Union]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 5-10 [In Ukrainian].

7. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Нові методичні підходи до вдосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 22-28.

8. Основний закон: землі Ізраїлю : Закон Ізраїлю. *Кнесет*, 1960. URL : https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/286_040.htm.

9. Попов А. С. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення через механізм консолідації земель. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 28-33.

10. Про землю : Закон Ізраїлю. *Кнесет*, 1960. URL : https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/286_041.htm#_ftn1.

11. Про купівлю землі (становлення заходів та компенсацій) : Закон Ізраїлю. *Кнесет*, 1953. URL : https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/p214_002.htm.

12. Про розміщення земельних прав : Постанова Кнесету. *Кнесет*, 1969. URL : https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/286_031.htm.

13. Про управління земельними ресурсами Ізраїлю : Закон Ізраїлю. 5720-1960. *Кнесет*. URL : https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/286_043.htm.

14. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток ринку земельних відносин. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 55-60.

15. Ходаківська О. В., Левек Р. Земельні відносини: пошук балансу інтересів між державним регулюванням та неолібералізмом. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 5-11.

16. Шпичак О. М. Рівень цін земель сільськогосподарського призначення - запорука ефективного функціонування їх ринку. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 38-43.

17. Agricultural Research and Development. *Minister of Agriculture and Rural Development*. URL : https://www.moag.gov.il/en/Subjects/Research_and_Development/Pages/default.aspx.

18. Ben-David I. Agriculture in Israel Where R&D Meets Nation Needs. *State of Israel Ministry of Agriculture & Rural Development*, 2017. URL : https://secure.cdfa.ca.gov/egov/waterinag/docs/ltzhak_Ben-David_MOA.pdf.

19. Israel in Figures. Selected Data From the Statistical Abstract of Israel. *Central Bureau of Statistics*, 2017. URL : http://www.cbs.gov.il/www/publications/isr_in_n17e.pdf.

20. Israel. Country Indicators. *The Food and Agriculture Organization*, 2016. URL : <http://www.fao.org/faostat/en/#country/105>.

6. Lupenko, Yu.O. & Khodakivska, O.V (2015). *Transformatsiia zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi: analitichnyi ohliad [Transformation of land relations in agriculture: analytical review]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

7. Mesel-Veselyak, V.Ya. & Fedorov, M.M. (2016). Novi metodychni pidkhody do vdoskonalennia normatyvnoi hroshovoi otsinky zemel silskohospodarskoho pryznachennia [New methodical approaches to improving a normative monetary valuation of agricultural lands]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 22-28 [In Ukrainian].

8. Osnovnyi zakon: zemli Izrailiu : Zakon Izrailiu [Basic law: land of Israel: Law of Israel] (1960). *Kneset*. Retrieved from: https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/286_040.htm [In Hebrew].

9. Popov, A.S. (2018). Rozvytok rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia cherez mekhanizm konsolidatsii zemel [Development of the market of agricultural land through a mechanism of consolidation of land]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 28-33 [In Ukrainian].

10. Pro zemliu : Zakon Izrailiu vid 29.07.1960 [On a land: Law of Israel dated 29.07.1960]. *Kneset*. Retrieved from: <https://goo.gl/QjUv2r> [In Hebrew].

11. Pro kupivliu zemli (stanovlennia zakhodiv ta kompensatsii) : Zakon Izrailiu vid 20.11.1953 [On purchase of land (formation of measures and compensations): Law of Israel dated 20.11.1953]. *Kneset*. Retrieved from: <https://goo.gl/N7fh8u> [In Hebrew].

12. Pro rozmishchennia zemelnykh prav : Postanova Knesetu vid 27.07.1969 [On placement of land rights: Kneset Resolution dated 27.07.1969]. *Kneset*. Retrieved from: <https://goo.gl/fSz8c1> [In Hebrew].

13. Pro upravlinnia zemelnymy resursamy Izrailiu : Zakon Izrailiu vid 07.29.1960, # 5720-1960 [On land resources management of Israel: Law of Israel dated 07.29.1960, No. 5720-1960]. *Kneset*. Retrieved from: <https://goo.gl/K3omQd> [In Hebrew].

14. Fedorov, M.M. (2011). Zemelna reforma i rozvytok rynku zemelnykh vidnosyn [Land reform and development of the land relations market]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 55-60 [In Ukrainian].

15. Khodakivska, O.V. & Leevek, R. (2018). Zemelni vidnosyny: poshuk balansu interesiv mizh derzhavnym reguluvanniam ta neoliberalizmom [Land relations: search for a balance of interests between state regulation and neoliberalism]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 5-11 [In Ukrainian].

16. Shpichak, O.M. (2018). Riven tsin zemel silskohospodarskoho pryznachennia - zaporuka efektyvnoho funktsionuvannia yikh rynku [Level of prices of agricultural land - a guarantee of the effective functioning of their market]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 38-43 [In Ukrainian].

17. Agricultural Research and Development. (n.d.). *Ministry of Agriculture and Rural Development of Israel*. Retrieved from: <https://goo.gl/uKhyPp> [In English].

18. Ben-David, I. (2017). *Agriculture in Israel where R&D meets nation needs*. State of Israel Ministry of Agriculture & Rural Development. Retrieved from: <https://goo.gl/ELhPCn> [In English].

19. Israel. Country indicators. (2016). *The Food and Agriculture Organization*. Retrieved from: <http://www.fao.org/faostat/en/#country/105> [In English].

20. Israel in figures. Selected data from the statistical abstract of Israel. (2017). *Central Bureau of Statistics*, 2017. Retrieved from: http://www.cbs.gov.il/www/publications/isr_in_n17e.pdf [In English].

Khodakivska O.V., Yurchenko I.V. Market turnover of agricultural land in Israel

The purpose of the article is to reveal peculiarities of functioning of the market turnover model of property and use rights for agricultural land in Israel and to determine regulatory instruments that can be implemented in domestic practice.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: monographic for analysis of evolution of land relations in agriculture of Israel; empirical for assessing current status of turnover regulation of property and use rights on agricultural land; comparative analysis for disclosing problems and goals for regulation of land relations in Israel; abstract-logical for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. The results of scientific research on functioning of market circulation of property and use rights for agricultural land in Israel were presented. Conceptual foundations of state regulatory policy in the field of land relations were revealed.

Elements of scientific novelty. Theoretical positions and applied principles for regulation of land relations in agriculture, based on the experience of Israel, were further developed.

Practical significance. Regulation peculiarities of market and economic circulation of agricultural land rights in Israel were revealed. Key provisions that can be implemented in domestic practice of land reform were determined. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 20.

Keywords: land relations; land market; market turnover of rights for land plots; property and use rights; land lease; agriculture; state regulation.

Khodakivska Olha Vasylivna - doctor of economic sciences, head of the department of land relations and nature management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Yurchenko Ihor Volodymyrovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of land relations and nature management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: yourchenkoua@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

Ходаковская О.В., Юрченко И.В. Рыночный оборот земель сельскохозяйственного назначения в Израиле

Цель статьи - раскрыть особенности функционирования модели рыночного оборота прав собственности и пользования на земельные участки сельскохозяйственного назначения в Израиле и определить, какие регуляторные инструменты могут быть имплементированы в отечественную практику.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: монографический (анализ эволюции развития земельных отношений в сельском хозяйстве Израиля), эмпирический (оценка современного состояния регулирования оборота прав собственности и пользования на земли сельскохозяйственного назначения), сравнительного анализа (раскрытие проблем и целей регулирования земельных отношений в Израиле), абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирования выводов).

Результаты исследования. Изложены результаты научных исследований по вопросам функционирования рыночного оборота прав собственности и пользования на земельные участки сельскохозяйственного назначения в Израиле. Раскрыты концептуальные основы государственной регуляторной политики в сфере земельных отношений.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения и прикладные основы регулирования земельных отношений в сельском хозяйстве, в основу которых положен опыт Израиля.

Практическая значимость. Выявлены особенности регулирования рыночного и экономического оборота прав на земельные участки сельскохозяйственного назначения в Израиле. Определены ключевые положения, которые могут быть имплементированы в отечественную практику земельного реформирования. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: земельные отношения; рынок земель; рыночный оборот прав на земельные участки; права собственности и пользования; аренда земель; сельское хозяйство; государственное регулирование.

Ходаковская Ольга Васильевна - доктор экономических наук, заведующая отделом земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Юрченко Игорь Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: yourchenkoua@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

Стаття надійшла до редакції 03.02.2019 р.

Фахове рецензування: 11.02.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ходаківська О. В., Юрченко І. В. Ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення в Ізраїлі. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 84 – 92.

* * *

УДК 339.5

JEL класифікатор: Q10

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902093>

О.М. ІЛЬЧУК

Державна підтримка сільського господарства в Україні

Мета статті - обґрунтувати необхідність та основні напрями державної підтримки аграрного сектору в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано монографічний метод пізнання для проведення оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників України; методи синтезу й аналізу для визначення характерних особливостей і тенденцій розвитку аграрного сектору економіки.

Результати дослідження. Визначено теоретико-методичні засади та особливості державної підтримки сільського господарства України. Проаналізовано основні напрями формування державної політики аграрної галузі. Встановлено форми та методи цієї підтримки. Враховуючи глобалізацію економіки та поглиблення євроінтеграції, обґрунтовано об'єктивну необхідність державної підтримки малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення державної підтримки аграрного сектору, обґрунтовано їх актуальність та спрямованість. Доведено необхідність переорієнтації державної політики в сільському господарстві з бізнесу до соціально орієнтованого підприємництва, через підтримку малих і середніх товаровиробників на селі.

Практична значущість. Розглянуті теоретико-практичні положення становлять методологічну базу для формування державної політики в галузі сільського господарства. Табл.: 2. Рис.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: державна політика в сільському господарстві України; державна підтримка; сільське господарство; збалансований розвиток; економічна, соціальна та екологічна ефективність.

Ільчук Олена Миколаївна - старший викладач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Постановка проблеми. Подальша глобалізація економіки та поглиблення євроінтеграції зумовлюють нові вимоги до розвитку економічних процесів в Україні. Як особливо важливе для України постало питання державної підтримки сільського господарства. Досвід європейських країн підтверджує, що розвиток фермерства має соціальний характер. Основними питаннями, які вирішуються в рамках Спільної аграрної політики Європейського Союзу, є забезпечення продовольчої безпеки, створення робочих місць та збереження ландшафту. В Україні ж у розвитку сільського господарства, зокрема середніх і малих товаровиробників, як стратегічних підприємницьких структур аграрного сектору економіки, переважає бізнесове спрямування, тоді як соціальній та екологічній складовим не приділяється достатньої уваги. Відсутність системних підходів дер-

жавної політики до вказаних питань посилює різницю між рівнем конкурентоспроможності вітчизняних і зарубіжних товаровиробників. Тому державна підтримка сільськогосподарських підприємств України являє собою об'єктивну необхідність підвищення їх конкурентоспроможності.

Метою державної підтримки є сприяння створенню та розвитку ринків аграрної продукції, підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, створення робочих місць на селі, дотримання стандартів екологічного виробництва та протекцію національного виробника на світових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню державної підтримки аграрних товаровиробників, розробці теоретичних і прикладних аспектів проблеми присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них варто виділити А. Діброву [1], С. Квашу [3], Ю. Лупенка [6], Т. Мельник [7], О. Панухник [9], Б. Пасхавера та

© О.М. Ільчук, 2019

ряд інших дослідників. Проте поза увагою залишається питання державного впливу на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, сталий розвиток сільських територій та екологічний стан. Тому існує необхідність в подальшому дослідженні даної проблеми в контексті визначення стратегічних напрямів державної підтримки.

Мета статті - обґрунтувати необхідність та основні напрями державної підтримки аграрного сектору в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Вихід сільського господарства на траєкторію сталого економічного зростання залежить від реалізації комплексу заходів, що передбачають максимальне використання та прискорене освоєння сучасних технологій, перехід галузі на еволюційну модель розвитку. Це зумовлює необхідність створення соціально-економічних, організаційних і нормативно-правових умов, що забезпечують ефективне відтворення, розвиток та використання науково-технічного потенціалу, належну організацію сучасної системи трансферу технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоспроможної наукоємної продукції [6].

Розглядаючи в процесі дослідження теоретичні підходи до державної підтримки в Україні, було виділено напрями, форми та методи її реалізації. На сучасному етапі державна підтримка сільського господарства відбувається за такими напрямками: фермерські господарства; галузі тваринництва, садівництва і виноградарства, закупівля техніки вітчизняного виробництва. Згадані напрями реалізуються через відповідні програми Міністерства аграрної політики та продовольства України [10].

Для вказаних напрямів підтримки використовуються прямі, непрямі та опосередковані форми підтримки. Прямі форми реалізуються через надання кредитів, субсидій та компенсацій частини витрат на страхування врожаю. Непрямі - через проведення інтервенції сільськогосподарської продукції, встановлення внутрішніх закупівельних цін та митних тарифів з метою підтримки вітчизняних товаровиробників. Опосередковані - реструктуризація і списання заборгованості зі сплати податків та зборів, встановлення спеціальних режимів оподаткування, державне стимулювання науково-дослідної діяльності.

Державна підтримка аграріїв реалізується за допомогою адміністративних та економічних методів. Адміністративні методи включають в себе антимонопольне регулювання, контроль за дотриманням норм і стандартів екологічної безпеки, раціональне використання земельних ресурсів. Економічні методи - пільгове оподаткування та кредитування, субсидювання сільськогосподарської продукції, нормування витрат на виробництво.

Практично державна підтримка, яка є складовою аграрної політики, здійснюється через наступні державні інституції: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України і Державна фіскальна служба (рис.).

Починаючи з 2015 р. до законодавства України було внесено важливі зміни стосовно дерегуляції в господарській сфері, що спрощує ведення бізнесу в багатьох галузях економіки через скасування засобів державного регулювання, зменшення адміністративного навантаження на підприємства, імплементація та поєднання законодавства з нормами ЄС, а також зниження корупційних ризиків в існуючих процедурах [5].

Верховною Радою України прийнято ряд законодавчих актів, які спрямовані на врегулювання відносин між суб'єктами господарювання та державою. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ценовій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [11]. Відповідно до Закону, така підтримка здійснюється Кабінетом Міністрів України через Аграрний фонд. Одним з основних інструментів регулювання аграрного ринку згаданою державою структурою є товарна та/або фінансова інтервенція.

Надзвичайно важливими заходами для підтримки сільгосптоваровиробників є створення Державною фіскальною службою спеціального податкового режиму та програми, які реалізує Міністерство аграрної політики та продовольства України.

У цілому, оцінюючи динаміку видатків Державного бюджету України за аналізований період слід відзначити, що загалом вони зросли вдвічі (табл. 1).

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників

Державна підтримка сільського господарства України

Джерело: Складено автором на основі даних [10, 11].

1. Динаміка видатків загального фонду Державного бюджету України, млрд грн

Показник	Рік					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Видатки Державного бюджету (всього)	363,6	384,6	554,6	642,3	735,4	202,3
Міністерство аграрної політики та продовольства України	8,4	3,5	1,7	1,6	5,5	65,5
До загального обсягу видатків, %	2,3	0,9	0,3	0,25	0,7	30,4

Джерело: Сільське господарство України за 2017 рік. Статистичний збірник [7, 13].

Разом із тим, незважаючи на їх зростання, у 2017 р. в аграрний сектор було спрямовано на 34,5 % менше коштів, ніж у 2013 р. При цьому у 2015-2016 рр. державою було виділено найменші обсяги коштів, що пояснюється об'єктивною необхідністю перерозподілу державних коштів на посилення національної безпеки.

Виходячи із стратегії розвитку сільського господарства в Україні, яка полягає у збалансованому розвитку аграрного сектору економіки, особливої ваги набуває підтримка фермерських господарств. При цьому важливий стан їх господарської діяльності, рівень забезпечення земельними і трудовими ресурсами, обсяги державної підтримки (табл. 2).

2. Результати діяльності основних суб'єктів господарювання в сільському господарстві України за 2017 р.

Показник	Сільськогосподарські підприємства	Фермерські господарства	Усього
Кількість суб'єктів господарювання, од.	11421	34137	45558
Площа с.-г. угідь, тис. га	36909,2	4580,1	41489,3
Кількість зайнятих, тис. осіб	471,4	93,7	565,1
у т.ч. на 1000 га	13	20	х
Вироблено продукції, млн грн	118792,1	21743,1	140535,2
у т.ч. на 1000 га/грн	321849,6	474729,8	338726,4
на одного працівника, тис. грн	252,0	232,1	248,7
Сума державної підтримки			
Україна, грн/га	х	х	132,6
Європа, євро/га	х	х	300,0
Рівень рентабельності виробництва зернових культур, %	25	27,9	х

Джерело: Сільське господарство України за 2017 рік. Статистичний збірник [2, 13].

Аналіз результатів діяльності сільськогосподарських підприємств за 2017 р. засвідчив важливість підтримки державою фермерських господарств, адже вони становлять 75 % загальної кількості господарюючих суб'єктів і забезпечують робочими місцями 17 % працездатного населення. У середньому на 1000 га сільськогосподарських угідь працюють 20 робітників, що на 3 % більше, ніж у великотоварних підприємствах. Фермерськими господарствами вироблено лише 15 % валової продукції, при цьому рентабельність за основними видами продукції тут вища, ніж у великотоварних підприємствах (за винятком свинини, м'яса птиці та винограду).

Із порівняння величини дотацій українських аграріїв з їхніми колегами з країн Європейського Союзу стає зрозуміло, що підтримка останніх вища. Зокрема в Польщі виділяється 107 євро на 1 га ріллі, крім того існують програми дотації окремих видів сільськогосподарської продукції як рослинницької, так і тваринницької, програми підтримки молодих фермерів. Ці програми фінансуються через Європейський інвестиційний банк, що дозволило відкрити понад 30 нових ринків збуту сільськогосподарської продукції [2].

За попередніми даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, в 2018 р. [14] за програмою здешевлення техніки сільгоспвиробникам було спрямовано 531,7 млн грн. Цими коштами скористалися 4348 сільгоспвиробників, з яких 60% - фермери. Водночас на підтримку розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників було направлено

101 млн грн, що стали при нагоді для 177 суб'єктів господарювання, з них для 43 фермерів.

У рамках програми підтримки розвитку тваринництва такою скористалися 154 тис. суб'єктів господарювання, серед яких 329 фермерські господарства, а 188 ФГ отримали 16 275 тис. грн дотації за утримання 23 тис. корів. Водночас 320,8 млн грн спрямовано 152 503 фізичним особам за утримання 272 471 голів молодняку; 514,5 млн грн - на здешевлення утримання корів; 214,6 млн грн - на часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин. Крім того, 66,7 млн грн використано на компенсацію вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів. Також 1 276,7 млн грн направлено на часткове відшкодування вартості 51 об'єкту (20 у скотарстві, 16 у свинарстві, 13 у птахівництві, 2 із переробки продукції), з яких 5 фермерські господарства.

Аналізуючи програму підтримки безпосередньо фермерських господарств слід зазначити, що в 2018 р. було виплачено 42 млн грн 969 фермерським господарствам та двом кооперативам за різними напрямками підтримки. У тому числі 1,08 млн грн спрямовано на часткову компенсацію вартості насіння, 36,3 млн грн - з цією ж метою стосовно вартості техніки та обладнання. Інший напрям для підтримки фермерів - це надання або здешевлення кредитів. Встановлено, що 151 фермерське господарство уклало договори з Укрдержфондом. За цими результатами для них спрямовано 43,1 млн грн. Водночас 243 позичальники

скористалися програмою здешевлення кредитів на суму 37,6 млн грн.

Висновки. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників потребує державної підтримки. У процесі дослідження встановлено, що реалізація державних програм дозволила збільшити виробництво сільськогосподарської продукції з 2000 р. на 64,9%. При цьому в галузі рослинництва приріст становив 93,3 %, тоді як тваринництва - 19,7 %.

Відбулися структурні зміни щодо виробництва продукції господарюючими суб'єктами. Так, у 2000 р. 60,3 % продукції вироблялося у господарствах населення і 2 % фермерськими господарствами. У 2017 р. 51,9 % і 8 % продукції було одержано відповідно сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами, що свідчить про поступове зростання ролі малих і середніх товаровиробників в аграрній сфері України.

Список бібліографічних посилань

1. Діброва А. Д. Теоретико-методологічні засади державної підтримки сільського господарства України. *Національний вісник НУБіП України*. 2009. Вип. 142. С. 19-24.
2. Как живется фермеру в Европе? Льготы, кредиты и новые рынки. URL : <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2320982-kak-zivetsa-fermeru-v-evrope-lgoty-kredity-i-novye-rynki.html>.
3. Кваша С. М., Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. *Економіка АПК*. 2006. № 5. С. 99-104.
4. Коваленко О. Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40.
5. Контролюючі органи. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/kontrolyuyuchi_organio
6. Лупенко Ю. О. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 5-11.
7. Мельник Т. М., Головачова О. С. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 169-184.
8. Основні показники зовнішньої торгівлі України. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini.
9. Панухник О. В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 1. С. 5-10.
10. Підтримка аграріїв. URL : http://minagro.gov.ua/uk/support_apk.
11. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
12. Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року. URL : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198ю>
13. Сільське господарство України за 2017 рік. Статистичний збірник URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017.pdf.
14. Стан фінансування програм підтримки АПК. URL : http://minagro.gov.ua/uk/support_apk?tid_hierachy=1418.

Збалансований розвиток аграрного сектору економіки на перспективу повинен передбачати вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Найперспективнішими формами виробництва України при цьому є розвиток малих і середніх суб'єктів господарювання. Для їх ефективного функціонування, підвищення конкурентоспроможності державна підтримка стала об'єктивною необхідністю.

Звідси можна стверджувати, що основними адресатами державних програм підтримки мають стати малі і середні сільськогосподарські товаровиробники, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та кооперативні об'єднання, які є селозберігаючими суб'єктами в сільській місцевості. Адже в такому випадку існує особиста зацікавленість фермера або членів кооперативу у подальшому розвитку як власного бізнесу, так і території, де вони мешкають.

References

1. Dibrova, A.D. (2009). Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva Ukrainy [Theoretical and methodological principles of state support to agriculture in Ukraine]. *Natsionalnyi visnyk NUBiP Ukrainy*, 142, pp. 19-24 [In Ukrainian].
2. Kak zhivetsja fermeru v Evrope? Lgoty, kredyty i novye rynki [How does a farmer live in Europe? Benefits, loans and new markets]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2320982-kak-zivetsa-fermeru-v-evrope-lgoty-kredity-i-novye-rynki.html> [In Russian].
3. Kvasha, S.M. & Holomsha, N.Ye. (2006). Konkurentospromozhnist vitshyznianoї silskohospodarskoї produktsii na svitovomu ahrarnomu rynku [Competitiveness of domestic agricultural products in the global agricultural market]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 99-104 [In Ukrainian].
4. Kovalenko, O.Yu. (2013). Derzhavne rehuliuвання silskohospodarskoho vyrobnytstva [State regulation of agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40 [In Ukrainian].
5. Kontroluiuchi orhany [Control authorities]. (n.d.). Retrieved from: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/kontrolyuyuchi_organio [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O. (2014). Priorytetni napriamy innovatsiinoї diialnosti v ahrarnii sferi Ukrainy [Priority directions of innovation activity in the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 5-11 [In Ukrainian].
7. Melnyk, T.M. & Holovachova, O.S. (2013). Otsinka derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektoru Ukrainy [Estimation of state support of the agrarian sector of Ukraine]. *Marketing i menedzhment innovatsii*, 3, pp. 169-184 [In Ukrainian].
8. Osnovni pokaznyky zovnishnoi torhivli Ukrainy [Main indicators of Ukraine's foreign trade]. (n.d.). Retrieved from: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini [In Ukrainian].
9. Panukhnyk, O.V. (2017). Napriamy ta shliakhy transformatsii derzhavnoi pidtrymky sub'iektiv ahrarnoi sfery Ukrainy [Directions and ways of transformation of state support of subjects of agrarian sphere of Ukraine]. *Aktualni problemy innovatsiinoї ekonomiky*, 1, pp. 5-10 [In Ukrainian].
10. Pidtrymka ahrariiv [Support of agrarians]. (n.d.). Retrieved from: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk [In Ukrainian].

11. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy : Zakon Ukrainy [On state support to the agriculture in Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> [In Ukrainian].

12. Proekt Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2021 roku [Draft state target program for development of the agrarian sector for the period up to 2021]. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198iu> [In Ukrainian].

13. Silske hospodarstvo Ukrainy za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2017: statistical digest]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf [In Ukrainian].

14. Stan finansuvannia prohram pidtrymky APK [State of financing of agricultural support programs]. (n.d.). Retrieved from: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk?tid_hierarchy=1418 [In Ukrainian].

Ilchuk O.M. State support of agriculture in Ukraine

The purpose of the article is to justify necessity and main directions of state support of the agricultural sector in Ukraine.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: monographic method for evaluating the level of state support for agricultural producers in Ukraine; synthesis and analysis for determining characteristics and trends of the agrarian sector of the Ukrainian economy.

Research results. Theoretical and methodological principles and features of state support of agricultural economy of Ukraine were determined. Main directions for formation of the state policy of the agrarian sector were analysed. Forms and methods of this support were established. Prospects for increasing competitiveness of agricultural producers were determined. Taking into account globalization of the economy and deepening of the European integration, objective necessity for state support of small and medium-sized agricultural producers was substantiated in order to increase their competitiveness.

Elements of scientific novelty. Theoretical positions of state support to the agrarian sector gained further development, and their relevance and orientation were substantiated. Reorientation of state policy in agriculture from business to social and business, through support of small and medium-sized producers in the countryside, was substantiated.

Practical significance. Researched theoretical and practical positions constitute a methodological basis for formation of state policy in the agricultural sector. Tabl.: 2. Figs.: 1. Refs.: 14.

Keywords: state policy in the agriculture of Ukraine; state support; agriculture; balanced development; economic, social and ecological efficiency.

Ilchuk Olena Mykolaivna - senior lecturer of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Ильчук Е.Н. Государственная поддержка сельского хозяйства в Украине

Цель статьи - обосновать необходимость и основные направления государственной поддержки в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использованы монографический метод познания для проведения оценки уровня государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей Украины; методы синтеза и анализа для определения характерных особенностей и тенденций развития аграрного сектора экономики.

Результаты исследования. Определены теоретико-методические основы и особенности государственной поддержки сельского хозяйства Украины. Проанализированы основные направления формирования государственной политики аграрной отрасли. Установлены формы и методы этой поддержки. Учитывая глобализацию экономики и углубление евроинтеграции, обоснована объективная необходимость государственной поддержки небольших и средних сельскохозяйственных производителей с целью повышения их конкурентоспособности.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения государственной поддержки аграрного сектора, обоснованы их актуальность и направленность. Обоснована переориентация государственной политики в сельском хозяйстве с бизнеса на социально ориентированное предпринимательство, через поддержку небольших и средних товаропроизводителей на селе.

Практическая значимость. Рассмотрены теоретико-практические положения составляют методологическую базу для формирования государственной политики в отрасли сельского хозяйства. Табл. : 2. Илл. : 1. Библиогр. : 14.

Ключевые слова: государственная политика в сельском хозяйстве Украины; государственная поддержка; сельское хозяйство; сбалансированное развитие; экономическая, социальная и экологическая эффективность.

Ильчук Елена Николаевна - старший преподаватель кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

Фахове рецензування: 16.02.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ильчук О. М. Державна підтримка сільського господарства в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 93 – 98.

* * *